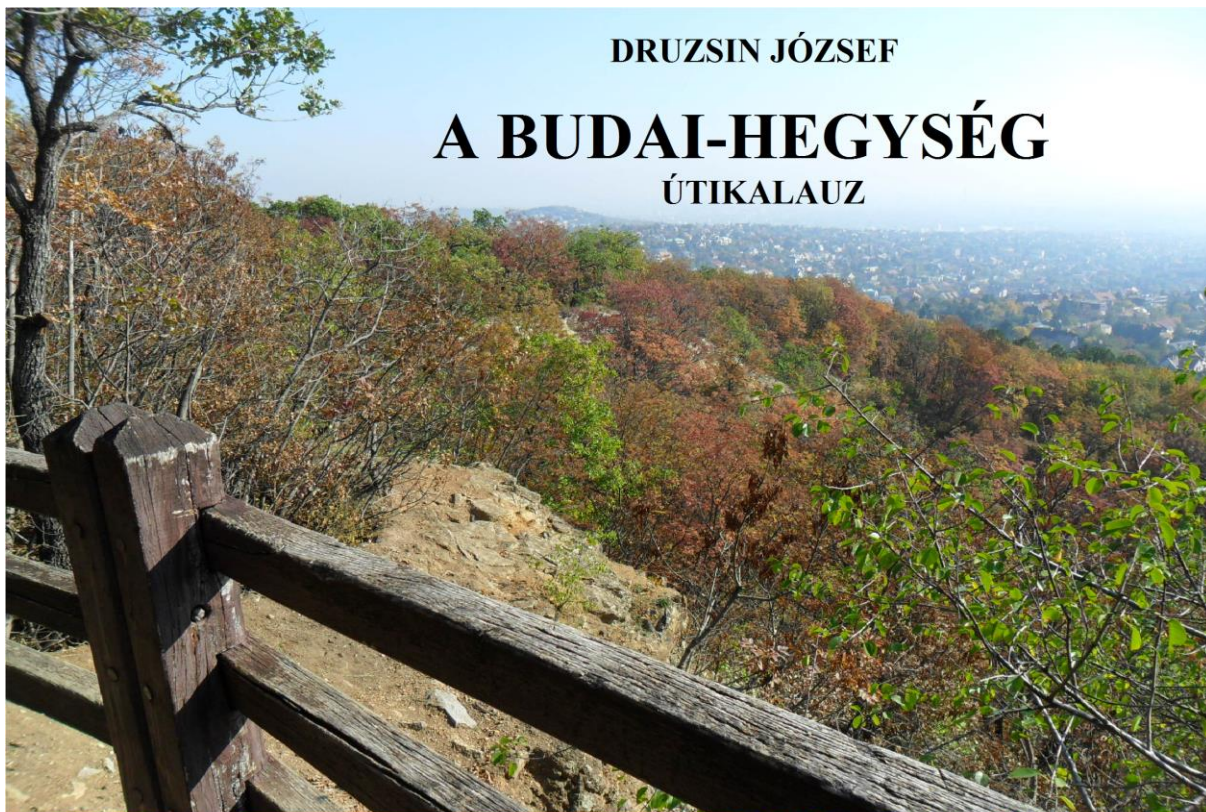

DRUZZSIN JÓZSEF

A BUDAI-HEGYSÉG

ÚTIKALAUZ

Druzsín József

A BUDAI-HEGYSÉG

- Útikalauz -

elektronikus kiadás

2020.

DR. PÁPA MIKLÓS

1907 – 1977

Természetjáró polihisztor, hatalmas lexikális tudása széleskörű gyakorlati tapasztalatokkal párosult. A természetjárás, a természetvédelem, a műemlékvédelem, a természetjárás kulturális tartalma, helytörténet és néprajz tartozott az érdeklődési körébe. Hitet tett az erdész-vadász-turista barátság, valamint a falu népe és a turisták barátsága mellett. Szorgalmazta a tudományos szervezetek, intézmények és a természetjáró szervezetek együttműködését. Ő volt a Társadalmi Erdei Szolgálat megalapítója. Nemcsak a hegyvidékkel foglalkozott, de fennen hirdette az alföldi természetjárás szépségeit is. Kiváló előadó és jó tollú író volt, akinek írásain turista nemzedékek nevelkedtek. 1925-től kezdett írni a turistaságról és haláláig nemcsak turista lapok (Magyar Turista Élet, Természetjárás, Turista, Turista Magazin stb.) rendszeres munkatársa volt, de megjelentek írásai napilapokban (pl. Magyar Nemzet) és folyóiratokban is. A magánéletben csendes, halk szavú ember minden fórumon harcosan kiállt szívügye, a Remete Szurdok védelmében. Nem véletlen, hogy egykori egyesülete, a KPVDSZ Vörös Meteor a szurdokban helyezte el emléktábláját. Emlékét őrzi egy róla elnevezett turistaút is Máriaremete – Szentkút – Remete-szurdok – Remete-hegy – Budaliget menetvonalon. Kiváló munkája a három kiadást is megélt Budai-hegyek című útikalauza. A művének negyedik, teljesen megújított és átdolgozott kiadását már nem érthette meg. Jelen munkánkkal az ő emlékének kívánunk tisztelegni.

Előszó az elektronikus kiadáshoz

Amint az a Tisztelt Olvasó majd a mű végén található „Zárszóban” olvasni fogja, munkánkat eredetileg hagyományos papír alapú útleírásnak szántuk, de be kell lássuk, hogy a megváltozott fogyasztói szokások, a kereslet és a kínálat törvényei ezt már nem indokolják, sőt nem is teszik lehetővé. Ezért élve az Országos Széchényi Könyvtár Digitális Könyvtári szolgáltatásával, egy mindenki számára hozzáférhető és ingyenes kiadási formában tesszük közzé írásunkat. Kívánunk a Tisztelt Olvasónak kellemes túranapokat és e karnyújtásnyira fekvő táj boldog felfedezését!

A szerző

1. A földrajzi környezet

A Budai-hegység a fogalom szoros értelmében nem is lenne hegységnek nevezhető, hiszen legmagasabb csúcsai is csak alig haladják meg a középhegység magasságának alsó határát, az 500 métert (János-hegy 527 m, Nagy-Kopasz 559 m). A Kárpát-medencei viszonyok között mi mégis hegységnek tekintjük a kelet-nyugati irányban 18 km, észak-déli irányban pedig 25 km kiterjedésű területet, mely mintegy huszonötmillió évvel ezelőtt emelkedett ki környezetéből, majd rögökre töredezett. Formavilága a karsztosodásra hajlamos tájak jellegzetességeit viseli magán: hegyeit gyakran mély, sötét szurdokvölgyek választják el egymástól, a hegyoldalak gyakran sziklás letörésekkel, meredeken szakadnak a mélybe, ugyanakkor az egyes hegyláncokat gyakran széles völgyek, kisebb lapos dombhátak választják el egymástól. A Budai-hegységet északról a Pilis, északkeletről a Solymári-völgy, délkeletről a Duna, délről a Tétényi-fennsík, délnyugatról az Etyeki-dombság, nyugatról a Zsámbéki-medence határolja. A hegyvidék az egyik végső tagja a 120 km hosszú és 40 km széles hegyvonulatnak, a Balatontól a Dunakanyarig terjedő Dunántúli-középhegységnek. Egyes vélemények szerint nem választható el a Pilis-hegységtől, annak csupán déli szeglete. Valójában a Budai-hegység kialakulása és így szerkezete is indokolja, hogy külön kezeljük, nem is beszélve a táj kultúrtörténeti vonatkozásairól, mely szintén megkülönbözteti a Pilistől. Különös érdekessége az is, hogy a hegység tekintélyes része a főváros területén fekszik, így tréfásan fogalmazva akár tömegközlekedési eszközökkel is kirándulhatunk.

2. A hegység geológiája

A Budai-hegység Magyarország egyik legösszetettebb geológiai felépítésű hegysége, több mint harminc különféle kőzettípust tártak fel itt a kutatók. A hegység mai arca változatos eseménysor eredményeként alakult ki. A kőzetrétegek talapzatát a Variszkuszi-ös hegységrendszer kristályos maradványai alkotják.

Mintegy 200 millió évvel ezelőtt, a *triász korban*, a Thetys ósóceán trópusi beltengere hullámozott itt. Pontosabban több ezer kilométerre délre a hegység mai helyétől, amikor még egyetlen ősi szuperkontinensben egyesültek a földfelszín darabjai. A mai fogalmak szerint furcsa tenger volt ez, hiszen mindössze 10-20 méter mély volt csak, vize pedig sós és meleg. Hihetetlen élőlénytömeg burjánzott a naptól átvilágított vízben. Főleg egysejtűek, algák, pörgekarúak, csigák és kagylók éltek itt, melyeknek elpusztult és lerakódott rétegeiből idővel kétféle kőzet cementálódott össze: a mészkő és a dolomit. Az aljzat folyamatosan süllyedt a felette vastagodó kőzetrétegek nyomása alatt, és bár vastagsága elérhette a kilométeres mértéket is, a vízmélység állandóan sekély maradt. A **mészkő** egy puhább, fehér színű kőzet,

mely tisztán kalcium-karbonátból áll és a hegységben mészégetés céljából kőbányákban bányászták. Világosszürke, tömött változata a **dachstein mészkő**, mely egy ausztriai hegységről kapta nevét. Ez a kőzet építi fel a Hárs-hegyet, valamint a Fekete-fejet. Benne szép csigalenyomatok és megkövült mészvázak őrzik az egykori gazdag élővilág emlékét. A Remete-hegyi kőfejtőben 60 csigafajt, 30 kagylófajt, és 15 lábasfejű ammoniteszt azonosítottak az őslénykutatók. A tengervíz magnéziumtartalmát is magába építő **dolomit** anyaga a kalcium-magnézium-karbonát. Hajlamos a széttöredezésre, porlódásra, ezért már az ókortól kezdve bányászták a budai hegyekben, és főleg súrolópornak használták. Durvább szemű változatát murvaként ismerjük, sétatutak, parkolók felszórására ma is alkalmazzuk. A dolomit a leggyakoribb kőzet a hegységben, ez alkotja a Gellért-hegyet, János-hegyet, Sas-hegyet és a Csiki-hegyeket is. A dolomit kevés ősmaradványt tartalmaz, a Sas-hegyen mégis szép, szív alakú megkövesedett megalodus kagylókat találhatunk. Külön csoportot alkot a kova anyagú szürkésfehér, néha vöröses árnyalatú **szaruköves dolomit**, melyet a Hármashatár-hegy vonulatában láthatunk.

A triász kor sziklái a fölkéreg lemezeire ható erőhatások miatt mintegy 50-60 millió évvel ezelőtt az Egyenlítő környékéről északra, a 27. szélességi kör tájékára vándoroltak. A táj ekkor még mélyedés volt, felszínét az eocén tenger borította, melyben óriásira nőtt mészvázú egysejtűek a Nummuliteszek és rokonaik a mészalgák éltek roppant tömegben. A triász kori mészkő és dolomit felszínére tehát az *eocén időszakban* újabb üledékrétegek rakódtak le. Ezt a **Nummuliteszes mészkövet** régen számos kőfejtőben bányászták a Mátyás-hegy, Kecse-hegy, Pál-völgy, Szép-völgy bányáiban. Az eocén időszak másik érdekes emléke a **briziozás márga** (agyag és mészkő keveréke), mely elhalt parányi mészkiválasztó mohaállatok testéből alakult ki. Mivel a Budai-hegység nem egyszerű röghegység, hanem hatalmas vízszintes nyomóerő hatására alakult ki, így helyenként a különböző rétegek zsindekszerűen helyezkednek el egymás felett. Például a Hármashatár-hegy vonulatában is így torlódtak egymásra a különböző korú rétegek. Az eocénnek nevezett hajnalkorban a forró, csapadékos, trópusi éghajlat alatt a tengerek mocsaras partvidékén, elpusztult ősfák anyagából barnaköszén rétegek keletkeztek. Ebben az időszakban képződtek a pilisszentiváni, nagykovácsi, pilisvörösvári **szénrétegek** is. 45 millió évvel ezelőtt, a késői eocén korban a tenger teljesen elborította a tájat, melynek még a Gellért-hegy tetején is található üledéke. Az ekkor keletkezett kemény kőzeteket előszeretettel bányászták többek között a Pálvölgyi-kőfejtőben, és a Kecse-hegy oldalában. Az eocén korszak legvégén meszes agyagrétegek rakódtak le a tengerfenéken, ezt **budai márga** néven ismerjük. Ebből a csillámpikkelyes kőzetből épül fel a Vár-hegy, de megtalálható a Gellért-hegyen és a Sas-hegyen is.

A következő, *oligocén időszakban* is - mintegy 35 millió évvel ezelőtt - újabb rétegek rakódtak a tájra. Jellemzően a Hárs-hegyi **homokkőre** gondolhatunk, melynek rücskös felületű sötét tömbjei rendkívül kemény, ellenálló kőzetet alkotnak. A kovasav által összecementált homok és kavicszemcsék között fekete kovakődarabokat és kvarcot is találhatunk. Az oligocén homokkő vörös színű változata alkotja a Vöröskővár szikláit és a híres Oroszlán-sziklát is. A homokkő mellett **agyag** is rakódott le ekkor, melyet szintén az ókor óta bányásztak téglagyártás céljára. A suvadásra hajlamos agyagot az óbudai lelőhelye után kiscelli agyagnak nevezik. A bánya fölé magasodó Tábor-hegy oldalában jól megfigyelhetők a teraszos leszakadások, csúszások nyomai. Az oligocén kor végén a tengerfenék kőzetei szigetszerűen a felszínre emelkedtek.

A 25-15 millió évvel ezelőtt lezajlott *miocén kor* végén a tenger sós vizét a felszíni vízfolyások felhígították. a lecsökkent sótartalmú vizet csupán kevés tengeri élőlény tolerálta. E kor jellegzetes üledéke durva szemcséjű, de jól faragható mészkővé alakult, a szürkésfehér **lajta mészkővé** és a fehér **szarmata mészkővé**. Ilyet találunk a hegység déli-nyugati peremvidékén, elsősorban Sósút, Páty, Zsámbék, Budajenő környékén.

Újabb változásként a *pannon korszak* második felében hatalmas tó árasztotta el a hegység területét. Ekkor a fenéken homok, kavics, agyag és mészkő rakódott le. Találhatunk belőle a Kakukk-hegyen, a Szabadság-hegyen és Zugligetben is. A pannon agyagból számos ősló, őselefánt és ősszarvas csontmaradványa került elő.

A természetalkító erők sorában utolsóként függőleges kéregmozgások következtek be, melyek hatására törésvonalak keletkeztek, a felszín megemelkedett. A törésvonalak mentén a mélyből feltörő forró hévíz a mészkőben és dolomitban néhol üregeket, máshol barlangokat, barlangrendszereket oldott ki. A források vizéből lyukacsos szerkezetű mésztufa, avagy **forrásvízi mészkő** vált ki. A kemény forrásmészkő sok helyen sapkaként óvta meg az alatta lévő puhább kőzeteket, így a budai Várhegyen is. Végezetül pedig a jégkorszaki szelek vastag porréteget terítettek a tájra, mely a **lösszt** alkotja.

3. A Budai-hegység barlangjai

A világviszonylatban ritkábban előforduló hévizes barlangok jellemzik a hegységet. A mélyben felmelegedett és vízzáró kőzetek vastag rétegei által leszorított vizek a törésvonalak mentén melegforrásokként lépnek a felszínre. Ezek a mélyből feltörő hévizek oldották ki a nagy szintkülönbségeket átfogó, bonyolult barlanglabirintusokat, melyek a hegységet olyannyira jellemzik. Az így kialakult barlangokban a hévizes ásványok kirakódása (gipsz, aragonit, barit) gyakoribb, mint a cseppkőképződés. Bár az is megtalálható bennük a csapadék eredetű, leszálló hideg vizes oldás következtében, azonban a karsztvizes cseppkövekkel csak kevés helyen találkozhatunk. A barlanglabirintusok mérete lenyűgöző! Magyarország harmadik leghosszabb barlangja a Béke és a Baradla után sokáig a Mátyáshegyi-barlang volt, az addig feltárt 4,2 km-es hosszával. Több barlangkutató nemzedék álma, a Pálvölgyi- és Mátyáshegyi-barlang összekötése 2001. decemberében sikerült a kutatóknak. Ekkor nyitották össze a Pálvölgyi-barlang Szépvölgyi-ágát, a Mátyáshegyi-barlang Természetbarát-szakaszával. A labirintusrendszer 18,7 km hosszúvá vált, ami így csak kevéssel marad el az aggteleki Baradla-barlang magyarországi szakaszainak hosszától. Igen nagy valószínűséggel a felfedezések még nem értek véget. Bízató jel, hogy a Ferenchegyi-barlang legújabbban feltárt részei a Pálvölgyi-Mátyáshegyi-barlangrendszer irányába mutatnak, - melyek meghaladják a 4 km-t. A Vár-barlang 10 km hosszú, de ma már nem eldönthető, hogy mely részei természetesek, és melyek köszönhetőek emberi tevékenységnek. A barlangokat, mint védelmet nyújtó természet adta lakhelyeket az ember már 300 - 400 000 éve használja. Régészeti leletek sokasága bizonyítja, hogy az ősemberek szívesen húzódtak meg a hévforrások melegénél, de a későbbi korokban bányásztak is bennük követ és fémeket: vasat, aranyat. A középkor folyamán remeték lakták az akkor ismert barlangok zömét, például a Bibliafordító Báthori László pálos szerzetes, a később róla elnevezett barlangot. Az újkorban számos nyomorú sorban élő ember lakott barlanglakásokban, például a budafoki Promontor sziklaüregeiben. A második világháború alatt a legtöbb barlangot természetes óvóhelyként, vagy raktárként használták, a hidegháború éveiben pedig bunkereket vájtak a mészkőbe. De van példa arra is, hogy kápolnákat rendeztek be a mélyben. A Gellért-hegyi Szent István-barlangban szépen felújított sziklakápolnát működtet az egyetlen magyar alapítású szerzetes rend, a Pálos rend.

A budai barlangok kutatásában különösen nagy részt vállalt **Kadič Ottokár** (1876-1957) a Magyar Barlangkutató Társaság és szakfolyóiratok alapítója, a Pálvölgyi-barlang első feltérképezője (1918-19), a Várbarlang feltárója. Róla nevezték el a Szemlőhegyi-barlangot. A hegység barlangjainak régészeti ásatásait **Dr. Vértes László** (1914-1968), a vértesszőlősi ősemberlelet feltárója végezte.

A népnyelvben kőlyuknak, kőodúnak, bábalyuknak, ördöglyuknak nevezett barlangok és zsombolyok (víznyelők) közül csak néhányat, a legfontosabbakat említjük.

3.1. Mátyáshegyi-barlang

A már elmondottakon túl kiemeljük, hogy a Mátyás-hegy délnyugati oldalában, felhagyott kőfejtő alján, 200 méteres tengerszint feletti magasságban nyílik a barlang bejárata. Hévízes eredetű, igen bonyolult alaprajzú, többszintes barlang, legmélyebb és legfelső járatai között 106 méter különbség adódik. Felső szintje száraz, középső része nedves, sáros, legalsó részén, a karsztvíz szintjén állandó erecske folyik, mely egy kis tóba torkollik. Bejárata a kőfejtés során nyílt meg, feltárását Dénes György barlangkutató vezette az 1950-es években. Ma a barlang csak vizsgázott vezetővel és megfelelő felszereléssel látogatható, a kulcs és vezetés a szemközti Pálvölgyi-barlang irodájában kérhető.

3.2. Pálvölgyi-barlang

A barlangbejárat a Pál-völgy délnyugati oldalában, egy felhagyott kőfejtő udvarában, 210 méteres tengerszint feletti magasságban nyílik. Ez is kőfejtés során nyílt meg, ugyancsak hévízes eredetű, bonyolult alaprajzú képződmény, melyben először 1904-ben járt ember. A nagyközönség számára történő bemutatását a villanyvilágítás bevezetése után 1927-ben kezdték meg. A barlangtúra során kiépített, szépen megvilágított járatokban sok helyen fésűskagyló héjakat és más ősmaradványokat figyelhetünk meg, láthatjuk az üstszerű hévízes oldásformákat, sőt még denevérekkel is találkozhatunk. A bejárat melletti fogadóépületben található a pénztár, büfé, kávézó, ajándék bolt és váróterem. Magyarország második leghosszabb barlangjának máig feltárt hossza 19 km, ebből a túraútvonal 500 métert érint. A kiépített útvonal utcai ruhában megtekinthető. Kényelmes túracipő viselése ajánlott. A túra időtartama kb. 50-60 perc. A hosszútúra alsó korhatára 5 év! A barlangban a hőmérséklet egész évben állandóan 10°C, ezért nyáron érdemes kabátot vinni.

Nyitvatartás: Hétfő kivételével minden nap, 10.00 - 16.15 óráig.

A barlang csak vezetővel látogatható, túrák minden óra tizenöt perckor indulnak.

Belépő díjak:

Teljes árú: 1050.- Ft

Kedvezményes: 785.-Ft

Kapható a Szemlőhegyi-barlanggal kombinált jegy is!

Csoportos kedvezmény: 10 fő után 1 főnek: 40.-Ft

Cím: 1025 Bp., Szépvölgyi út 162. Tel.: 325-95-05 Fax: 336-07-60

3.3. Szemlő-hegyi barlang

1930-ban, építkezés során tárult fel a Zöldmál oldalában. Első feltérképezője a névadó Kadič Ottokár volt. A 2 km-nél hosszabb járatrendszer 43 méterrel nyúlik a bejárat szint alá. A tektonikus hasadékok mentén feltörő hévíz hozta létre a párhuzamos folyosókat és bennük a látványosan szép, a tudomány számára különleges képződményeket, a hidrotermális eredetű kőrózsaszerű, karfiolra emlékeztető aragonit virágokat. A borsókőnek is nevezett fehér kalcitkristályok tömegei és az üstszerű oldásformák mellett a falakat gazdag cseppkőképződmények is borítják. A jelenleg 2200 méter hosszban feltárt, fokozottan védett barlang Budapest egyik legértékesebb természeti kincse. Több tágas folyosóból áll, ám a túraútvonal csak mintegy 250 métert érint. A látogatók kényelmes betonjárdákon és

lépcsőkön haladhatnak, a barlangjáratok arculatát és képződményeit érzékeltető hatásvilágítás mellett ismerhetik meg a falakat gazdagon borító, Európában ritkaságnak számító borsókő-kiválásokat és gipszkristályokat. A barlang tiszta, pormentes levegője lehetővé teszi asztmás és légúti betegségben szenvedők kezelését is. A fogadóépületben a Budai-hegység legjelentősebb barlangjait bemutató kiállítás látható.

A hőmérséklet egész évben állandó, 12°C, ezért nyáron érdemes melegebben öltözni.

A kiépített útvonal utcai ruhában megtekinthető. Kényelmes túracipő viselése ajánlott. Korhatár nélkül látogatható (babakocsival, kerekesszékekkel is lehetséges a látogatás).

A túra időtartama kb. 40 perc.

Nyitvatartás: Kedd kivételével minden nap, 10.00 - 16.00 óráig.

A barlang csak vezetővel látogatható, túrák minden egész órában indulnak.

Cím: 1025 Bp., Pusztaszeri út 35. Tel.: 325-95-05

3.4. Pálvölgyi-Mátyáshegyi labirintusrendszer

A látogatók eredeti állapotában (nem betonjárdán és reflektorokkal kivilágítva), barlangi szakvezetők segítségével tekinthetik meg a barlangot. "Csúszós-mászós" overallos barlangtúrán többször kell négykézláb vagy hason csúszva közlekedni, ennek ellenére semmilyen barlangász előképzettség nem szükséges. A Buda elegáns negyedei alatt húzódó labirintusrendszerbe szervezett túrákhoz a szervezők mindenkinek biztosítják a szükséges felszerelést, overallt, sisakot és világítást, csak lábbelit nem, de egy kényelmes edzőcipő vagy bakancs megfelelő. A túra nem érint vizes szakaszokat. Öltözködni az overall alá melegítőbe vagy szabadidőruhába célszerű. Átöltözni a barlangbejárat közelében kialakított öltözőkben lehet. A részvétel feltétele a betöltött 6. életév, de a 14 év alatti gyermekek barlangtúrájához, ha a szülő nincs jelen, szülői beleegyezés szükséges. Felső korhatár nincs. A barlangi túrán előfordulnak szűkületek, de a túlsúlyos résztvevőknek nem ez, sokkal inkább a fizikai kimerültség okozhat problémát. Ha valaki bírja a 2,5 órás mozgást akkor a túra nem okozhat gondot.

A túrákat igény szerint indítják egész évben, a minimális létszám: 4 fő. Jelentkezni a tervezett időpont előtt legalább 5 nappal célszerű. A túrák időtartama erősen függ a csoport sebességétől, általában legalább 2,5 óra, a földalatti földrajzórák legalább 3 órák, míg a barlangi csapatépítő tréningek legalább 3-4 órák.

A barlangtúra és a földalatti földrajzóra díja felnőtteknek 4000 Ft/fő,

14 éves kor alatt 3000 Ft/fő. Az ár tartalmazza a szükséges felszerelést (sisak, világítás, overall), a belépő és a barlangi túravezetés díját.

A barlangtúrákra jelentkezni e-mailben (info@barlangaszat.hu) lehet.

Telefon: 06-20-9284969, 06-20-3564406

3.5. Báthori-barlang

(társnevei: Hárshégyi-barlang, Aranka-barlang, Báthory-barlang, Báthori-barlang). A barlang Báthori László pálos szerzetesről kapta nevét, aki a 15. század közepén, 20 éven át remetéskedett itt és a Bibliához magyar nyelvű magyarázatokat írt. A barlang nyílása közvetlenül a Nagy-Hárs-hegy 454 m magas csúcsa alatt, a hegy északkeleti oldalán található, tengerszint feletti 440 m-es magasságban. Ismert hossza 339 m, függőleges kiterjedése 40,7 m. A pliocén korszaki hévizek alakították ki triász időszaki mészkőben, melynek felsőbb szakaszai átnyúlnak a hárshégyi homokkőbe is. A gömbfülkéken túl számos képződmény

(kalcit, borsókövek, cseppkövek) található benne, továbbá néhány helyen hematit- és limonit tartalmú telepek láthatók. A középkor óta feledésbe merült barlangot 1830-ban Tomola Nándor kereskedő fedezte fel ismét. Később a kor neves geológusa, Szabó József is kutatta és felfedezte, hogy a barlang folytatását mesterséges eltömés zárja el. Erről feltételezte, hogy a budaszentlőrinci pálos kolostorral állhat összeköttetésben. 1878-ban Margó Tivadar több, akkor még a budai faunában élő különleges denevérfajt írt le a barlangban. 1917-19 között Kadič Ottokár végzett felmérést a járatokban. 1931-ben Havran Imre iparművész tervei alapján a bejárat terembe egy márványoltárt helyeztek el. 1961–1974 között Szitár Ferenc és Vajna György barlangkutató által végzett alapos feltárás során megtalálták a pálos kápolnát, a szerzetesi lakhelyet, és lépcsősorokat. Gyönyörű cseppkőformák mellett gazdag őskori leletanyag került elő, gyapjas orrszarvú, és gímszarvas csontvázak, de találtak benne Zsigmond, és Miksa korabeli ezüst érméket, Mária Terézia idejéből származó bronzpénzt is. Az 1700-as években bányászat is folyt itt, arany és ezüst reményében. Miután amatőr kutatók több balesetet is szenvedtek, a barlangot gazdagsága és veszélyessége miatt lezárták egy felirat nélküli vasajtóval, ma is csak kísérettel látogatható.

3.6. Szent István-barlang, Sziklakápolna

A Sziklatemplom építésének gondolata 1924-ben vetődött fel a Lourdesi-barlang mintájára. A barlang természetes üregét robbantásokkal bővítették ki. A templomépítés munkálataival 1931 tavaszára készültek el. 1934-ben egy neoromán stílusú kolostort építettek a templomhoz, a hegy Duna felőli oldalán, a Lengyel országból szülőföldjére hazatelepülő egyetlen magyar alapítású férfi szerzetesrend, a pálosok számára. 1950-ben a kommunista diktatúra kíméletlen barbársággal pusztított el minden értéket. A szerzeteseket

ártatlanul kivégezték, vagy koholt vádak alapján börtönbüntetésre ítélték. A Sziklatemplomot teljesen tönkretették, 2 méter vastagságú betonfállal a bejáratát is elzárták. A templom helyén karsztvíz-megfigyelő állomást alakítottak ki, a kolostort pedig az Állami Balett Intézet használta, mint kollégiumot. 1989-ben a rendszerváltás során a Pálos rend újból talpra állt. 1990-ben visszakapták kolostorukat és megnyitották a Sziklatemplomot. A bejáratot elzáró vastag betonfalat 1992-ben lebontották, csak egy darabját őrizték emlékeztetőül a kommunista diktatúra évtizedeire.

A templom vasrácsán a Pálos Rend címerét láthatjuk. A külső (a régi Szent Iván) barlangba lépve a lourdes-i Szent Szűz szobrát találjuk. A bejáratnál szemben, a rendalapító Boldog Özséb szobra áll. A bal oldalon Mindszenty József bíboros reliefje látható. A diktatúra elleni küzdelem ikonjává vált szentéletű főpap többször járt ebben a szentélyben. Nem sokkal a templom bezárása előtt százezer zarándok hallgatta itt szavait. Az alkotásokat Marton László szobrászművész készítette. Jobbra látható még Remete Szt. Pál Prágában őrzött ereklyetartójának másolata, mely Barabás Edit alkotása.

A külső barlangból egy alagútszerű folyosón juthatunk a mélyebben fekvő, mesterségesen kialakított templomrészbe, ahol a szentmiséket és a különböző imádságokat tartják. A melegvizű forrásoknak köszönhetően a hőmérséklet a barlangban télen-nyáron 20 °C körül van. A templomot a Magyarok Nagyasszonya tiszteletére szentelték fel, ezért látható itt a Szűzanya Szent Koronával ékesített szobra. Az alkotás különlegessége, hogy a Szűzanya mellénye két egymással szembeforduló galambból áll, mely a magyar népművészetben gyakran használt díszítőelem. Közvetlen a Magyarok Nagyasszony szobor mellett találjuk

Szt. István király fejszobrát. A templom szentségháza, tabernáculuma a thot-hegyi kopt szentély méretazonos másolata, mely fölött a figyelmes szemlélő Remete Szent Pál csontereklyéjét is láthatja. Tovább haladva a lengyel kápolnához jut a látogató. A II. világháború szomorú emlékét őrzi ez a hely, és azt az imádságos és Istenben bízó lelket, mellyel a templomban menedéket találó lengyel testvéreink a háború végét várták, hogy hazájukba visszatérhessenek. De emlékeztet minket a lengyel és a magyar nép régi időkig visszanyúló baráti kapcsolataira, közös szentjeire, mely összekapcsolja a két nemzetet. A lengyel kápolna korlátján a két nemzet címerét, mintegy összefogja a középben lévő harmadik, a pálos címer. Az itt található oltárt a lengyel uralkodóház jelvényéből, a Jagelló-sasból alakították ki, és azon a híres częstochowai szentély kegyképének, a Fekete Madonnának egy másolatát helyezték el. A képtől balra Nagy Lajos magyar király lánya, Szent Hedvig látható, aki lengyel királyné lett, jobbra pedig Boldog Özsébet ismerhetjük fel. A kis kápolna egyik mélyedésében az auschwitz haláltáborban meggyilkolt, lengyel minorita szerzetes pap reliefje látható. Szent Maximilian Kolbe egy családapa helyett vállalta a haláltábor szörnyű kivégzését, az éhhalált. A főhajóban megrendítő az oltár fölött függő hatalmas feszület, melyen a menyeyi Atyára föltekintő, haldokló Úr Jézust látjuk. A feszületet Szervácusz István faragóművész készítette hársfából. A főoltárt 1990-ben szentelt fel Angelo Acerbi pápai nuncius. A zöld eoizznal díszített pyrogránit oltár a pécsi Zsolnay Porcelángyárban készült, Sikota Győző iparművész tervei alapján, benne Szent Gellért ereklye került elhelyezésre. A főoltárral szemben állva, a bal oldali boltíves nyílás mögött Szent Gellért domborművét láthatjuk. Majzik Mária keramikus - aki a templomban található Magyarok Nagyasszonya, és Maximilian Kolbe alkotásokat is készítette.

A kápolna fölötti sziklaormon 2001-óta a Pomsár András tervezte kereszt áll.

Rendezvények:

Nagybőjti pénteken keresztút, májusban mindennap Litánia, októberben pedig rózsafüzér a Szűzanya tiszteletére, minden csütörtökön a színészek éjszakai szentségimádása (nyilvános, bárki részt vehet rajta). Templombúcsú: Magyarok Nagyasszonya (október 8.)

Szentmisék rendje:

Hétköznapi: de. 8.30, du. 17 és este 20 órakor.

Vasárnap: de. 8.30 és 11 órakor; du. 17 és este 20 órakor

Cím: 1518 Budapest, Pf. 12.

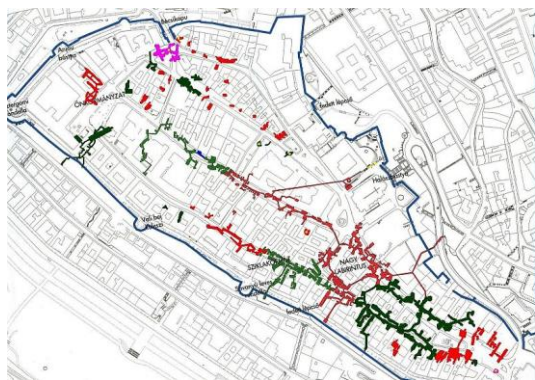
Telefon: 1/385-15-29 Fax: 1/372-01-51

www.sziklatemplom.hu

PÁLOS FOGADÓKÖZPONT +36 20/ 775 24 72

3.7. Budai Várbarlang

2012-ben fejeződött be a vár alatt húzódó budai Vár-barlang helyreállítása, ezzel nemcsak a különleges járatrendszer újult meg, hanem a felszínen található történelmi műemlékek állapota sem romlik tovább. Felújításra kerültek a teherhordó szerkezetek, az elavult közművek, melyekből a szivárgó víz és csapadék is károsította az üregeket. A korábbi illegális bejáratok lezárásával már csak három helyen lehet lejutni a barlangrendszerbe. A vár alatt található üregeket már az ősember is ismerte, legalábbis erről tanúskodnak azok a kőszerszámok és csontok, amelyeket Kadics Ottokár barlangász a huszadik század harmincas éveiben talált. A középkorban a pincék hűvösében tárolták a terményeket és a bort, a török időkben még jegespincként is működtek. Az évek során a házak lakói nemcsak lejárátokat vájtak a barlangokhoz, hanem össze is kötötték őket. Az üregek

mesterséges összekapcsolásával egy csaknem négy kilométeres rendszer jött létre. A budai polgárváros alatt a több mint 200 kisebb-nagyobb teremből és folyosóból álló hálózat a Dísz tértől a Kapisztrán térig húzódik. A második világháború idején a pincékből óvóhelyeket alakítottak ki, új járatokat nyitottak meg, az oldalfalakat pedig megerősítették, és ekkor épült meg a Sziklakórház is. A hidegháború alatt a pincerendszer titkos objektumnak számított, de lassan nem felelt meg a hadászati

céloknak, állapota pedig folyamatosan romlott. A 2010 novemberében kezdődött felújítási munkálatok beruházás költségvetése mintegy 370 millió forint volt, amelyhez a Duna–Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság és a Budavári Önkormányzat közösen állt. A helyreállított barlangrendszert 2014-15-ben lehet majd látogatni. A korábbi Várbarlang a Budavári Önkormányzat bizonyos köztisztviselői és más személyek kalandor vállalkozása volt. A Budai Vár alatti területekből jogellenesen kiszakított, kb. 250 millió Ft állami pénzt elherdáló vállalkozás hamarosan csődbe ment és bezárt. A hivatalosan lezárt területet több éven keresztül különféle elkövetői csoportok vették birtokukba, amelyek az illegális használat, rendezvényekkel és pornófilm forgatásokkal a Világörökség alatti területet anyagilag és erkölcsileg teljesen lezüllesztették, az illegális bevételeket pedig elsikkasztották. Az elkövetői csoportok a szomszédos Budavári Labirintusra is kivetették hálójukat. A Budavári Önkormányzat, amelynek egyes tisztviselői aktív szerepet játszottak az éjszakai tevékenységben, a nyilvánosságra került pornóbotrányt úgy akarta eltussolni, hogy a Budavári Labirintust felszámolta. Az ügy 20 éves visszaélésekkel terhes történetének dokumentumai és rekvizitumai a Várbarlang oldalon ismerhetők meg.

Cím: 1014 Budapest, I. Országház u. 16

3.8. Budavári Labirintus

A világviszonylatban egyedülálló labirintusrendszer a csaknem félmillió évvel ezelőtt melegvizes feltörések, kimosódások révén jött létre. A karsztbarlangban mindig csöpög a víz, a hőmérséklet 14-17 fok, a páratartalom 90 százalék. A Vár alatt 12 kilométeres barlangrendszer húzódik. A hévizes barlangfülkék egyszerre jelentettek menedéket és otthont, közel a vadászterületekhez, a félmillió évvel ezelőtt itt megjelenő ősember számára. A gömbfülkéket a török korban hadi és gazdasági megfontolásból összekötötték egymással és a Vár házainak

pincéivel, így a Várhegy gyomrában valóságos labirintus jött létre. A sziklapincék közötti utak teljes kiépítésére az 1930-as években került sor, majd a háborús program részeként egy tízezer férőhelyes óvóhelyet alakítottak itt ki. Az 1944/45-ös ostromot több ezer ember itt vészelte át, még a postás is ide hozta a családok után a leveleket. A vasbeton szerkezetekkel eltorzított Vár-barlang a hidegháborús időszakban titkos katonai objektum volt. Az 1983-ban megnyíló Budavári Labirintusban kapott otthont az első - s mindmáig legnagyobb - magyar történelmi panoptikum. Az 1996-os nagyszabású rekonstrukciós munkálatok nyomán a csaknem tízezer négyzetméteres Budavári Labirintus a lehetőségekhez képest visszanyerte

eredeti, háború előtti arculatát. Ma kb. 4000 négyzetméteres rész látogatható, „Budavári Labirintus” néven, ahol a barlangban tematikus kiállításokat – Őskori, Történelmi és Más-világi Labirintus, valamint Labirintus-tárlat – is megtekinthetnek a látogatók. A Labirintust a Világ Hét Földalatti Csodája között tartják számon Párizs, Moszkva, London földalatti látványosságai mellett.

Nyitvatartás: Jelenleg zárva, lásd a Várbarlang fejezetnél.

Cím: 1014 Budapest Várnegyed, Uri u. 9. / Lovas út - Palota út sarok

3.9. Sziklakórház

A létesítményt a Sziklakórház Kulturális Nonprofit Kiemelkedően Közhasznú Kft. üzemelteti. A múzeum magán múzeumként üzemel. A speciális kialakítású kórházat a "Székesfőváros" majd a "Fővárosi Tanács V.B." építtette és intézménye, a Szent János Kórház kezelte. A kialakítás szakfelügyeletét a Fővárosi Polgári Védelem illetve jogelődjei végezték. A Szent János Kórház gondoskodásának köszönhetően az 1962-es felújítás utáni állapot jórészt konzerválódott. Sok tárgy és gép megmaradt, a berendezési tárgyak és eszközök valóban a 60-as évekből származnak. Az egyik generátor, a szellőzővezetékek, a műtő lámpabúrák már 1944-ben is itt szolgáltak. A 2007-es megnyitáskor a kórház nem volt teljesen felszerelve. Jelenleg is gyűjtik a korabeli orvosi, technikai, polgári védelmi eszközöket, tárgyakat. Az eredeti feladatkör illusztrálására patoptikumszerűen bábukkal mutatják be az ápoltak és a gyógyító személyzet életét. A kiállítási figurákon a ruha utángyártott, mert a párák levegő miatt az eredeti egyenruhák megpenészednének. A 75 perces, csoportos, kétnyelvű tárlatvezetés egy rövid dokumentum film megtekintésével kezdődik. A föld alatti túra az egész II. világháborús hadikórházat bejárja, valamint a hidegháborús éveket idéző atombunker részt és a Különleges Művelési Erők kiállítását is megtekinthetjük. A látogató csoportokat minden órában indítják. A várakozás ideje alatt a kórház előterében kialakított boltban emléktárgyak és hidegháborús katonai felszerelések vásárolhatóak.

Megközelítés: A kórház Lovas úti bejárata 2 perc séta a budavári Mátyás-templomtól. A Sziklakórház bejárata a várfal tövében található, a Szentháromság utca-Tóth Árpád sétány alatt a Lovas úton. A Lovas útra be lehet hajtani (egyirányú utca), hétköznapi általában parkolóhely is akad a közelben. A parkolási díj magas, 500 Ft/óra.

Cím: 1012 Budapest, Lovas út 4/c.

Tel: +36 707 010101. Internet: sziklakorhaz.hu

Belépő díjak: Felnőtt: 3600Ft, Családi: 7200Ft

50%-os kedvezményre a 6-25 éves korúak, valamint a 62 év felettiiek jogosultak. További kedvezményeket élveznek a fegyveres és rendvédelmi testületek tagjai, valamint az egészségügyben dolgozók.

3.10. Molnár János-tavasbarlang

A hegység egyetlen aktív hőforrásbarlangja, mely a Lukács fürdő mögött, a Rózsadomb lábánál található. A terület elnevezése a középkori település nevére máig Felhévíz. A barlangba csak búvárfelszereléssel lehet behatolni. A barlangszáján át felszínre ömlő meleg víz a mesterséges Malom-tóba jut, ahol valaha a Császármalom kerekét hajtotta. Az ilyen meleg vizes malmok télen is működhettek. A 350 méter hosszú, több ágú

járatrendszer első kutatójáról nyerte el nevét. A barlang nem látogatható, a tavirózsás, vizitőkös tó a Frankel Leó utcából szabadon megtekinthető, igaz magas üvegkerítés mögött.

3.11. A Máriaremetei Remete-szurdok barlangjai

A szurdok barlangjai közül a legbonyolultabb járatokkal a **Hét-lyuk** rendelkezik. A Remete-hegy tetejéről, 400 méteres tengerszint feletti magasságból a mélybe lenyúló 8 függőleges kürtőből, termekből és összekötő folyosókból áll. Nevét onnan nyerte, hogy korábban csak 7 nyílása volt ismert. Legmélyebb pontja a 21 méterre lenyúló **Feneketlen-zsomboly**. A mellette található **Nagy-zsomboly** mindössze 15 méteres mélyégbe hatol. A szédítő mélységekbe először 1931-ben merészkedett le Kessler Hubert. A zsomboly fenekén 4 méter vastag denevér guanó halmozódott fel, melyet azóta

már kibányásztak. A hegy és a szurdok névadója a középkor óta remeték által lakott **Remete-barlang**. A patakmeder fölött 12 méterrel északi irányba induló nyílás 20 m hosszú, innen egy szűk járaton át egy újabb 14 méteres terembe juthatunk. A barlang fontos őslénytani és régészeti lelőhely. Először Kadič Ottokár végzett ásátásokat ott 1914-ben, majd Vértés László 1949-ben. Tizenhárom egymás fölötti rétegben a kőkorszaktól a jelen korig minden kultúra emlékét megtalálták, továbbá 30 őssálatfaj csontmaradványai is előkerültek. A **Remetei-Felső-barlangot** Gáboriné Csánk Vera kutatta eredményesen, hiszen bronzkorban elrejtett aranykincset és kőkori eszközöket tárt fel benne. A jellegzetes alakú, messziről szembeötlő **Remetei-kőfülke** 54 méterrel a patak szintje fölött nyílik. A kétfülkés terem 12 méter magas kürtőben folytatódik. Az aljzatból előkerült több ezer csontmaradvány alapján a kutatók azt feltételezik, hogy a kürtőben ragadozó madarak élhettek, melyek zsákmányából került a temérdek csont a kőfülke aljára. A barlangból középkori cserépedények töredékei is előkerültek. A **Remete-hegyi Felszakadt-barlangnak** igazán kalandos története van. Üregfelszakadással keletkezett, két sziklaudvar között húzódó 6-9 méter széles gerinc alatt tárták fel 1971-ben. A több teremből álló barlang járatainak teljes hossza 33 méter. A kőkorszaktól lakott barlangban egy kis üllőt, nyers érmekorongokat és 1270-ből származó megmunkált ezüstpénzt is találtak. A leletek alapján egyértelműen pénzhamisító műhely működött itt a XIII. században. A barlangban talált fiatal férfi csontváz tulajdonosa viszont az 1400-as években élhetett. Valószínűleg a barlang bejárata ezt követően omlott be.

4. Egy ősi tenger maradványai a Nyakaskő lábánál

Ha kilátogatunk a Biatorbágy határában lévő, Nyakaskő lábánál található feltáráshoz, mintegy 12–15 millió éves tengerpartot mutat be az ott látható rétegsor. A mészhomokban fésűs-, és szívkaagylók maradványaira lelhetünk. Az itt található kőzetek korát (középső-miocén) az itt fellelhető ősmaradványok – fossziliák - alapján állapították meg a geológusok a múlt században. Ebben az időszakban az Alpok és a Kárpátok láncai még nem magasodtak fel annyira, mint ma. Az Eurázsiai-, és Afrikai-lemezek közötti ősi tengerág, a Tethys (mai maradványai a Földközi-tenger, a Fekete-tenger, a Kaszpi-tó és az Aral-tó) egyre jobban

összeszűkült, majd a folyamatosan emelkedő hegyláncok több tengerágot leválasztottak róla. Ennek egyike volt a Paratethys, amely a Bécsi-medencét, a Kisalföldet, az Alföldet, Dél-Lengyelországot és az Erdélyi-medencét borította. Ha gondolatban a valahai Kárpát-medencére tekintünk, egy szubtrópusi szigettenger tárul a szemünk elé, melyből szigetszerűen emelkednek ki a Dunántúli-középhegység vonulatai, a Visegrádi- és a Börzsöny-hegység, a Cserhát és a Mátra hatalmas andezitvulkánjai, amelyek épp ebben az időszakban működtek a legnagyobb intenzitással. A vulkánokat körgyűrű szerűen vették körül a korallzátonyok. Délen pedig a Mecsek és a Villányi-hegységet ölelte körül a szubtrópusi tenger. A partokon pálmák, a folyópartokon dús mangrove erdők húzódtak. Az Alpok, a Kárpátok, és a Dinári-hegység későbbi kiemelkedése miatt a Paratethys lefűződött a Földközi-tengerről, sós vizét a bele ömlő folyók felhígították. Ezt a változást már az élővilág sem tudta követni, nagymértékű faunaszegényedés következett be. A beömlő folyók töltögették medencéjét, vizének sótartalma fokozatosan csökkent. A Kárpát-medencét körülölelő hegyláncok további emelkedésével pedig végleg megszűnt a kapcsolat a környező tengerekkel. A felső-miocén időszak legvégén, mintegy 5–8 millió éve egy olyan bennszülött faunával rendelkező beltó alakult ki, amely a világ geológusai szerint egyedülálló, ezért Pannon-beltónak nevezik. Feltöltődése kb. 2 millió évvel ezelőtt fejeződött be. A Nyakaskő lábánál található feltárás rétegeit alulról felfelé vizsgálva láthatjuk a mészhomokon heverésző, iszapfaló életmódot folytató tengeri sünöket, osztrigákat. Felfelé haladva kagyló-, és csigahéjak, kőmagok kavalkádja jelenik meg, amely jelzi a tenger ide-oda mozgató, sodró hatását. A szerencsésebbek az oly ritka tarisznyarák ollóit is megtalálhatják. Tovább haladva a fésűskagylók veszik át a szerepet, a szívkaagyló mérete egyre csökken, jelezve a közeledését a sótartalom-csökkenés időszakának. Itt már rákokkal, tengeri sünökkel egyáltalán nem találkozhatunk. Aztán egyszer csak éles átmenettel változik meg az ősmaradvány-tartalom. Azok a fajok, amelyek nem tolerálták a sótartalom változását azok eltűntek, míg amelyek igen, azok megmaradtak. Biatorbágy település szempontjából fontos megemlíteni a *Pecten biaensis*-t, amelyet a múlt században itt találtak meg először. Ezért is kérjük, aki ellátogat a feltáráshoz óvja és ne kalapálja a rétegsort, hiszen az nemcsak országos, hanem nemzetközi jelentőséggel is bír! Gyűjteni természetesen lehet és érdemes, de csak a törmelékből. Különösen annak tükrében kérjük ezt, hogy a Tétényi-fennsík - amelyhez földtanilag és földrajzilag a Nyakaskő tartozik - a középső-miocén feltárások már megsemmisültek, vagy hulladéklerakóként működnek.

5. A Budai-hegység vizei

A dolomit alapkőzet miatt a hegység felszíni vizekben szegény, és forrás is csak elvétve található, azonban a hegység budai lábainál több híres melegvizes gyógyvízforrás is fakad. Az ókorban, a mai város területén szállást foglaló kelták településüknek az Ak-ink, vagyis a „bő víz”, más értelmezésben a „jó víz” nevet adták. Érdekes, hogy ezen nem a Duna vizét értették, hiszen számukra - és a rómaiak számára is - a bő és jó víz a hegyek lábánál fakadó források vizét jelentette. A hidegvízű források évszázadokig látták el ivóvízzel a város lakosságát. A Disznófőttől nem messze található, szépen helyreállított két víznyerő hely, a Város-kút és a Béla király-kút is ilyen volt. Mátyás király főépítésze, Chimenti Camicia építómester ezekből látta el a közlekedőedények elve alapján működő, Európa-szerte különlegesnek számító vízszolgáltató berendezés révén tiszta ivóvízzel a budai várat. Az uralkodó nem ítélte elég frissítőnek az akkor még iható, szűrt Duna-vizet. A mai Szentháromság térre futó, cserép-, ólom-, és kátrányos facsövekből álló vezetékbe a két

említetten kívül az Orbán tér környékén lévő Sváb-kútból is érkezett víz, ám utóbbi mára nyomtalanul eltűnt. A meleg vizes hévforrások a Budai-hegység keleti peremét kísérő szerkezeti vonalhoz, az ún. budai hévizes vagy termális vonalhoz kapcsolódnak. A magyar főváros egyedi természeti adottsága, hogy a világ egyetlen fővárosaként természetes melegvíz-forrásokkal rendelkezik. A mintegy 125 hőforrás napi hozama 70 millió liter termálvíz, amely egyes forrásokból az 58 Celsius-fokot is eléri. A legtöbb termálvíz ásványianyag-tartalmának és hőmérsékletének köszönhetően gyógyhatású, amelynek kihasználására a török időkben igen szép – és máig használható – fürdők épültek. Budapest nemzetközi jelentőségű fürdőváros, területén két tucat fürdő és további 13 gyógyfürdő található. A budai Duna-partot kísérő források északon a Pünkösdi-, és a Római-fürdőt tápláló 23-24°C-os forrásokkal kezdődnek. Délebbre jelentős gyógyhatású, 24-58°C-os forráscsoport fakad a Lukács-, illetve a Császár-fürdő területén, valamint a Gellért-hegy tövében (Rudas-, és Gellért-fürdő). A Margit-sziget alatt feltárt termálvizek táplálják a szigeten, illetve Óbudán épült gyógyszállókat. A felszínre törő vizek kioldják az őket befogadó kőzetekből az ásványi anyagokat, melyek az emberi szervezetbe bejutva italként, vagy fürdő formájában fejtik ki áldásos hatásukat. Ásványvíznek minősül az a víz, melynek minden literében 1000 mg oldott ásványi anyag található, ezzel szemben az ivóvíz minőségű vizekben csak 500 mg. A gyógyvizeknek, melyek lehetnek hidegek, vagy melegek orvosi megfigyelésekkel bizonyított gyógyhatásuk van. A 30°C-nál magasabb hőmérsékletű vizeket termálvíznek nevezzük. Az egyszerű hévizek kevés oldott szilárd anyagot tartalmaznak, reumás megbetegedések kezelésére alkalmazzák őket, ilyen a Római Fürdő, vagy a Csillaghegyi strand vize. A szénsavas, vagy savanyú vizek jellemzője, hogy minden literben 1g-nál több széndioxid található, ám ásványi só tartalmuk csekély. Ivókúra formájában szív és érrendszeri megbetegedésekre, valamint gyomor és emésztőrendszeri bántalmakra javallt. Az alkalikus, vagy lúgos vizeket nátrium-hidrokarbonát tartalmuk miatt, főleg ivókúraként alkalmazzák. A kalcium, magnézium, kálium, hidrogénkarbonátos, tehát a meszes vizek fő alkotórésze a nátrium és a kalcium (dolomit, mészkő kioldódásából). Reumás megbetegedésekre, csonttrikulásra javallt. Ilyen fordul elő a Lukács, Rác, Gellért, Rudas fürdő vizében. A szulfátos keserűvizek keserűségét a szulfát ion okozza, mely hashajtó hatású. Kelenföld és Budaörs határában fakadnak ilyenek: az örsödi Hunyadi János keserűvíz, és az örmezei Ferenc József víz. A sekély, néhány méter mélységű kutak igen sérülékenyek, könnyen elszennyeződhetnek, ezért fokozott védelemre szorulnak. Iparszerű hasznosításuk, palackozásuk az 1850-es évektől folyamatos. A kénes vizek reumás megbetegedésekre és bőrbántalmak kezelésére ajánlottak, a Lukács, és a Rudas fürdőkben találunk ilyet. A jódos - brómos vizek általában konyhasót is tartalmaznak, reumára, nőgyógyászati betegségekre, pajzsmirigy és bőrproblémákra ajánlottak. Pesterzsébeten hideg változata fakad. Végül érdekesség a radioaktív vizek csoportja, mely fürdő, belégzés, ivókúra útján fejtik ki fájdalomcsillapító, anyagsere és belső elválasztású mirigyeket serkentő hatásukat. Példa erre a Rudas és a Gellért fürdő vize.

A Budai-hegységet határoló Duna, hajózási útvonalként, ipari- és ivóvízforrásként, halászhelyként századok óta és napjainkban is meghatározó földrajzi tényező a város és a hegység életében. Budapesti szakasza 3-400 méter széles, legkeskenyebb a Gellért-hegy lábánál, ahol ősidőktől fogva gázló volt. A Budai-hegység fő vízfolyása a ma már csatornába foglalt Ördög-árok, amely Nagykovácsi mellett ered és az Erzsébet-híd lábánál ömlik a Dunába. Megemlítjük még az Aranyhegyi-patakot és az abba ömlő Paprikás-patakot, mely a Hármashatár-hegy alatt eredve előbb Pesthidegkút, majd Solymár irányába folyik. A Jegenyevölgyi pataknak is nevezett vízfolyás a Pesthidegkúti-medence vizét a Solymári-medence vízrendszeréhez csatolja. Medrét a Felső-patakhegy lábánál - nem messze a Rózsika-forrástól - durva homokköpad keresztezi. Ezen a gáton öt méter magas **vízeséssel** bukik át a patak. A solymári vízesés az egyetlen ilyen képződmény a hegyvidéken. A harmincas évek végén

épített strandfürdő körgát miatt a vízesés sokat veszített szépségéből. A fürdő a háború alatt tönkrement, s most a Budapesti Erdészet azon fáradozik, hogy a hely szépségét visszaállítsa. Végül pedig a Budakeszi-árok, Budaörs és Törökbálint vizeit felvevő Kő-eret említjük, mely Budafoknál éri el a Dunát. A kisebb vízfolyások közül a Békás-patakot, Kígyós-patakot, Benta-patakot, Hosszúréti-patakot, Füzes-patakot, Mézes-völgyi-patakot említjük, melyek vízminősége II. osztályú. A kisebb patakok Biatorbágy területén egy halastavat és egy horgásztavat is táplálnak. A Biai-halastavat, mely már az Árpád-korban is létezett és halászat folyt, a területén a Temperáltvizű Halszaporító és Kereskedelmi Kft., a Peca-tavat a róla elnevezett Sporthorgász Egyesület üzemelteti. A tavak kedvelt rekreációs területek. További említésre méltó állóvíz a Törökbálinti-tó a hegység déli oldalán, valamint északi felén a Garancsi-tó. A 4 ha felületű, 400x140 méteres, 7 m mélységet is elérő természetes tó Tinnye és Piliscsaba között található. A horgászvíz környéke természetvédelmi terület.

A Budai-hegység néhány nevezetes forrásáról a „Turisztikai érdekességek” című fejezetben részletesebben írunk.

6. Éghajlati adottságok

A hegység éghajlati képe egyszerre tükrözi természeti, elsősorban domborzati viszonyait, illetve a nagyváros, mint mesterséges képződmény éghajlat módosító hatásait. A terület éghajlata mérsékelt meleg és mérsékleten száraz, átmeneti a középhegységi és az sík vidéki éghajlat között. A Dunántúli-középhegység védelmét élvező területen a szélsőségek mérsékelt, az uralkodó szélirány Ny-i, ÉNy-i, a szél átlagos sebessége 3 m/s, erősebb szélrohamok főleg a völgyekben, kopárokon fordulnak elő. Buda szél-, és esőárnyékban fekvő területei, a Pasarét és környéke, Sasad és Kelenföld, illetve a Tétényi-fennsík felől délre fekvő térségek. Az évi középhőmérséklet 10° C, a leghidegebb és legmelegebb hónap január és július, a vegetációs időszak középhőmérséklete 16,5°C körüli. A fagymentes időszak 183-186 napig tart, április közepétől október második dekádjáig. A középhőmérsékletéből számított évi közepes hőingás 22,5°C. A legmelegebb napok maximum hőmérsékletének átlaga: 33,5°C, a leghidegebb napok minimum hőmérsékletének átlaga: -16,0°C. A hőségnapok száma évente átlag 25, a fagyos napoké 73. A napsütéses órák évi összege meghaladja a 2000 órát. Az évi csapadék az országos átlaggal nagyjából megegyezően 650 mm, ebből 330 mm jut a vegetációs időszakra. A legtöbb csapadék májusban és júniusban, a legkevesebb januárban és februárban esik, a havas napok száma átlagosan évente 37. Az átlagos hótakaró-vastagság 20-25 cm. Az eddig észlelt legzordabb hideg -23,4°C 1929. februárjában, a legnagyobb meleg 39,5°C pedig 1935. júniusában volt. A hegységet átlagban évente 27 zivatar és 2-3 jégeső sújtja. Százévente 1-2 alkalommal súlyos felhőszakadások is előfordulhatnak. Megemlítendő az 1924. évi viharforgatag, mely vonulási sebessége 300 km/óra körüli volt. Az Európában és így hazánkban is igen ritka időjárási jelenség teljesen megváltoztatta több falu képét. A forgószelek olyan hatalmas károkat okozott a települések építményeiben, hogy alig maradt ép ház.

7. Budai Tájvédelmi Körzet

A védett terület nagysága: 10 530 hektár, melyből fokozottan védett 1 603 hektár. Természetvédelmi kezelője a Duna-Ípoly Nemzeti Park Igazgatósága. Kétmillió ember hétvégi kiránduló-, és pihenőhelye, jelentős földtörténeti értékek és növényritkaságok előfordulási helye, gyógyító barlangok és jelentős történelmi emlékek – mindez együtt a Budai-hegység, az ország egyik legértékesebb és legvesélyeztetettebb területe. A táj erdészeti kezelője és fenntartója a Pilisi Parkerdő ZRt., mely a nagyváros közelsége miatt gyakran felkeresett, forgalmas erdők közcélú, rekreációt szolgáló létesítményeit is (pihenők,

tűzrakó helyek, esőházak, sétautak) kezeli. A látogatói igényeket kiszolgáló parkerdei infrastruktúra alapjait a 19. század végén kezdték el lerakni. Máig is használatosak az akkoriban épült sétautak (pl. Glück Frigyes út Budapesten) és kilátók (Erzsébet- és Árpád-kilátó). A parkerdők fénykorukat a 20. század 70-es, 80-as éveiben élték. Egymás után épültek az erdei játszóterek, pihenőhelyek, tornapályák. A 20. század végére a helyzet megváltozott, a közvetlen állami szerepvállalás megszűnése óta a közjóléti infrastruktúrát a Parkerdő saját forrásból tartja fenn. A megfeszített munka ellenére, a parkerdei szolgáltatások színvonalának fenntartása a jelenlegi feltételekkel nem látszik hosszú távon biztosítotttnak. A Pilisi Parkerdő több száz létesítményt üzemeltet, a teljesség igénye nélkül: 720 km kiépített sétaút, 6 kilátó és 10 kiépített kilátópont, 100 db esőház, 11 erdei játszótér, mintegy 200 pihenő- és tűzrakóhely értendő ide. A hatályos jogszabályok értelmében az erdőterületet gyalogosan bárki látogathatja. Ennek ellenére, bár az erdő közfunkciókat lát el, mégsem közterület. Az erdőjárás biztonságossága érdekében a Pilisi Parkerdő időnként egyes területek látogatását korlátozza vagy figyelmezteti a látogatókat az esetleges veszélyekre. Ezek a korlátozások általában szélsőséges időjárási viszonyok következményeivel, vagy az erdőgazdálkodási munkákkal kapcsolatosak: viharkárok, fakitermelés, erdészeti útépitési munkák vagy éppen társas vadászat lehet az oka. A természetközeli módon kezelt erdőterületek esetében különösen fontos a vadállomány létszámát szabályozó társas vadászatokkal kapcsolatos korlátozások komolyan vétele. Ebben az esetben a balesetmegelőzés fontosságára talán nem kell külön felhívni a figyelmet. Azt azonban jó tudni, hogy aki ezekben az esetekben mégis bemegy az átmenetileg lezárt területre, a vadászat sikerességét és ezáltal közvetlenül az erdők természetközeli módon történő kezelését veszélyezteti vagy teszi lehetetlenné. A természetes ellenségek (ragadozók) hiányában elszaporodó vadállomány ugyanis táplálkozásával gátolja a természetes folyamatokat.

A hazai természetvédelem alapelveit kidolgozó **KAÁN KÁROLY** már 1931-ben megjelent „*Természetvédelem és természeti emlékek*” című könyvében javasolta a Kis- és Nagyszénás egy részén rezerváció kijelölését a ritka növények megóvása érdekében. Ugyanekkor Pilisszentiván egykori földbirtokosa, **KARÁTSY IMRE** gróf gondoskodott a pilisi len védelméről. Ennek ellenére csak a világháború után, 1951-ben került sor két kisebb terület védetté nyilvánítására, melyek az 1978-ban létrehozott Budai Tájvédelmi Körzet részévé váltak. 1994-ben a terület egy részét erdőrezervátummá, azaz olyan területté nyilvánították ahol semmiféle emberi (erdészeti) beavatkozás nem történik, így a háborúatlan természeti folyamatok tanulmányozhatóak.

A hegység botanikai és természetvédelmi kutatásában érdemeket szerzett tudósok közül a két legmeghatározóbb személy nevét szeretnénk megismertetni:

Borbás Vince botanikus 1896-ban járt a Szénásokon. Húsz évvel korábban már alaposan kikutatta a Budai-hegység belső részeit, és 1879-ben megjelent könyvében összeállította a Budapest környékén található növények listáját. Észrevette azt is, hogy a Balaton-felvidék és a Budai-hegység növényvilága sok hasonlóságot mutat, ezért kutathatta át újra a budai hegyeket is. Az 1896-os kirándulás az új gondolatok mellett egy váratlan eredményt, egy új lenfaj, a pilisi len (*Linum dolomiticum*) felfedezését is magával hozta. Borbás Vince nem értett egyet azokkal a korábbi elméletekkel, amelyek azt hirdették, hogy hazánk növényvilága az orosz sztyeppével áll rokonságban, és az Alföld növényei onnan származnak. Kimutatta, hogy ezek a növények a Magyar-középhegységből - ahogy ő hívta, az „Ösmátrából” - vándoroltak le. Ennek a folyamatnak a neve „hegyről füvesedés”. Elméletét az utókor „Ösmátra-elméletként” ismeri.

Zólyomi Bálint az 1930-as években kezdte el kutatni a Budai-hegységet. 1958-ban jelent meg nevezetes munkája „*A Budai-hegység növénytakarója*” címmel. Továbbfejlesztette Borbás Vince Ősmátra-elméletét. Kimutatta, hogy az alföldek peremén elhelyezkedő dolomit hegységek menedékhelyei alkalmasak lehettek a jégkorszakok alatt egyes növényfajok megőrzésére. Az éghajlat kedvezőbbé válásával ezekről a hegyekről települhettek vissza az alföldek növényei. Tudta, hogy olyan növények is rejtőzhetnek itt, amelyek a hideg időszakok alatt kerültek ide, s most csak a magas hegyvidékeken élnek. Tudatosan átvizsgálva a feltételezett menedékhelyeket, felfedezett két ilyen ritkaságot: a lila csenkeszt és a tarka nádtippant. Említett nevezetes elmélete a „dolomitjelenség”.

KÁÁN KÁROLY (1867-1940) erdőmérnök

Borbás Vince

Zólyomi Bálint

8. Növény-, és állatvilág

A hegység kialakulása szerint röghegység, azaz magaslatai és süllyedékei törésvonalak mentén történt függőleges irányú elmozdulásokkal jöttek létre. Az így minden oldalról törésekkel határolt kiemelkedéseket, sasbérceknek nevezzük. A gazdag felszíni formavilág növénytakarások igen sokszínű mozaikját eredményezte. Egyúttal több, igen ritka és értékes endemikus (bennszülött) faj kialakulására adott lehetőséget, míg más növényfajok itt találtak menedéket a kipusztulás elől (reliktum növények). A táj florisztikailag a Pannóniai Flóraterületben (*Pannonicum*), a Dunántúli-középhegység flórávidékén (*Bakonyicum*), a Pilis-Budai-hegység flórájárásában (*Pilisense*) található. A talajadottságoknak köszönhetően mind a mészkedvelő, mind a löszre jellemző flóraelemek megtalálhatók a területen. Fontosabb erdőtakarásai a tatárjuharos tölgyesek (*Acereto tatarici-Quercetum*), a gyertyános kocsánytalan tölgyesek (*Quercus petraeae-Carpinetum*), a cseres kocsánytalan tölgyesek (*Quercetum petraeae-cerris*) és a tölgy-kőris-szil ligeterdők (*Quercus-Ulmetum*). A cserjeszint védett növényei a déli-, illetve a budai berkenye (*Sorbus* sp.), a gyarjas körte (*Pyrus nivalis*) és a törpemandula (*Amigdalus nana*). A gypsint jellemző növényei: a felemáslevelű

csenkesz (*Festuca heterophylla*), az egyvirágú gyöngyperje (*Melica uniflora*), a ligeti perje (*Poa nemoralis*), a hegyi sás (*Carex montana*), a nagyvirágú ibolya (*Viola riviniana*), a hölgymálfélék (*Hieracium* sp.). Az elsők között nyílnak a téltemető (*Eranthis hyemalis*) és a hóvirág (*Galanthus nivalis*). Tavasszal tömegesen nyílnak a színes keltikék (*Corydalis cava*), ibolyák, tüdőfüvek (*Pulmonaria* sp.) és tavasz kankalinok (*Primula* sp.). Nyár elején még találkozhatunk a citrusfélék rokonának számító nagy ezerjófűvel (*Dictamnus albus*), és természetes magyar zergevirággal (*Doronicum hungaricum*), vagy az ugyancsak sudár termetű turbánliliommal (*Lilium martagon*). Élnek a hegységben a magyarországi orhideák képviselői is, de a kosborok és bangók csak kivételes esetben kerülnek szemünk elé.

A terület növényföldrajzi jelentősége azonban még ennél is jelentősebb, mivel a jelenlegi nézetek szerint a Budai-hegység (pontosabban a Nagy- és a Kis-Szénás) a Magyarországot jellemző pannon flóra kialakulásának színhelye (a fent említett ún. Ősmátra-elmélet értelmében). A növénytársulások kialakulását döntően a nagy agyagtartalmú, mészen gazdag talajok befolyásolták. A sekély termőrétegű meleg oldalakat **cserszömörccs karsztbokorerdő** (*Cotino-Quercetum pubescentis*) fedi, virágos körissel és molyhos tölgygel, veresgyűrűs és húsos sommal (*Cornus* sp.). A kevésbé meleg részek, az északi oldalak hasonló adottságú területeit **elegyes karszterdő borítja** (*Fago-Ornetum*), aljnövényzetében a szépséges sallangvirággal (*Himantoglossum caprinum*). Gyakori a mézskedvelő sajmeggyes tölgyes és jellegzetes a **hársas törmelékerdő** is, melynek szép példája található a Hársbokor-hegyen. A hegység legnagyobb részét **cseres-tölgyesek** és **gyertyános tölgyesek** fedik. **Bükkös, bükk-elegyes erdő** csak a leghidegebb területeken található, és ott is csak kis kiterjedésű erdőrészekben (pl. Normafa környékén). A fátlan területeken, széles lapos völgyekben és domboldalakon **lejtősztyepprétek**, a sziklás területeken **dolomit sziklagyep** előfordulása jellemző. A sziklafüves lejtősztyepek értékes faja a szigorúan védett árvalányhaj (*Stipa* sp.). Budaörs felett, az egykori tölgyesek eltűnésével igen értékes dolomit sziklagyep alakult ki olyan védett növényekkel, mint a magyar gurgolya (*Seseli leucospermum*), a borzas vértő (*Onosma visianii*) és a henye boroszlán (*Daphne cneorum*). A Budai-hegység talán legértékesebb lágyszárúja a bennszülött pilisi len (*Linum dolomiticum*), de ritka, értékes növényfajai között található a budai berkenye vagy a budai hölgymál, a budai nyúlfarkfű, a hegyi tarsóka, és a csikófark, melyek latin neveivel nem is kívánjuk a Tisztelt Olvasó türelmét próbára tenni. A **lőszös területeken** törpemandula él, a cseres és gyertyános tölgyesekben a városhoz egészen közel is téltemető, erdei ciklámen, és egyre ritkábban gyapjas gyűszűvirág nyílik. Így ezek a **dolomit „kopárok”** olyan élőhely szigetek, amelyek számos - korábbi, a jelenlegitől lényegesen eltérő klímájú időszakban elterjedt, de ma reliktumként számon tartott növényünknek biztosítottak fennmaradási lehetőséget. A csapadékvíz nagy része lezúdul a meredek törmelékes lejtőkön, így a növényzet összetételében jelentős szerepet kapnak a szárazságtűrő szubmediterrán és a kontinentális elterjedésű fajok. A hegytetőkön egykor **karsztbokorerdők** és **szárazgyep** mozaikjai váltották egymást, a heglábakon pedig a mézskedvelő tölgyesek és ezek szegélycserjései. A hegység kis magassága miatt nem alakultak ki a klasszikus növényzeti övek, de adott területek mikroklimatikus tényezői miatt azonálisan megjelennek a klasszikus fafajok: északi oldalakon a bükk, meleg déli oldalakon pedig a tölgy. Szálerdőket kizárólag kocsánytalan tölgy alkot, mely közé csertölgy vegyülhet. A kocsányos tölgy hűvösebb völgyekben szálanként fordul elő, míg a molyhos tölgy tömegesebb megjelenésű. Meleg, déli lejtőkön láthatunk mannakörist, mely a jellegzetes karsztbokorerdőket alkotja. Erdőt nem alkotó, csak elegyfaként megtalálható fafajok még a gyertyán, a szil, a hárs, a juhar, és a berkenye. Az emberi megtelepedés elmúlt évszázadai során a zárt erdőterületek lassan eltűntek, és a települések környékén a gyümölcsösök és szőlőskertek kerültek túlsúlyba. Sajátos természetátalakítást figyelhetünk meg a tájidegen, mesterségesen telepített fekete

fenyvesekben (Nap-hegy, Tűzkő-hegy, Út-hegy, Huszonnégyökrös-hegy), ahol a lassan bomló tűlevelek miatt az aljnövényzet szinte teljesen hiányzik, és az állatvilág is sokkal szegényesebb. A sötét lombú feketefenyvesek (*Pinus nigra*) nem őshonosak, és száraz években a sekély talajon az öreg fák könnyen kiszáradnak, helyüket újra elfoglalja a tövises bozótos és fokozatosan megújul a lombhullató erdő. A Fenyőgyöngye és a Nyéki-erdő közelében vörös fenyőket is ültettek, pedig a hegységben ez sem honos. A fenyőfélék közül eredetileg csak borókával találkozhattunk volna. A hegytetőkön szinte teljesen érintetlenül megmaradt **dolomit sziklagyepeken** speciális életformát alakítottak ki az itt élő szárazságtűrő és mészkedvelő növények. A kutatók 1600 virágos növényfajt ismernek a hegységből. A fajgazdagság példája a Törökugrató, melynek parányi területén 22 féle védett növényt fedezhetünk fel sétánk során. A természeti értékek bámulatos gazdagságát bizonyítja, hogy a tél végén néhol még találkozhatunk téltemetővel, és a tömeges hóvirággal. Tavasszal a lila leánykőkörcsin és a fekete kökörcsin (*Pulsatilla* sp.) virágzik, de a budaörsi hegyeken és a Hármashatár-hegyen is megtalálható. A következő a fényes-sárga tavaszi hérics (*Adonis vernalis*), majd a sárga, kék, fehér íriszek (*Iris* sp.) nyílnak, utánuk a bíboros kakukkfű (*Thymus* sp.), a rózsaszín törpemandula (*Amigdalus nana*), égszínkék pongyola harangvirág (*Campanula*)következik, és végül a nyarat köszönti az ezüstös árvalányhaj (*Stipa*). Néhol tömeges az ibolya és a gyöngyvirág. Májusban nyílik a Kis-Szénás ritkasága, a dolomitlakó len (*Linum dolomiticum*), és több helyütt a kékes borkóró (*Thalictrum minus*). Nyáron magasra nőnek a sötétlila imolák (*Centaurea* sp.), a kék ligeti zsályák (*Salvia* sp.), az aransárga orbáncfű (*Hiperycum* sp.), a szerény cickafark (*Achillea* sp.), és az ékes vasvirág. Gyakori az ágas homoklilium szép, fehér virága, de a ritkább fürtös homoklilium is megtalálható a Sas-hegyen. Ugyancsak ott él bennszülött fajunk a magyar gurgolya. A Fekete-fej környékén kis szerencsével találhatunk magyar zergevirágot is. Ősszel a tüskés, bozótos cserjéseket érdemes felkeresni, hiszen a galagonya, a csipkebogyó, a sóskaborbolya, a kecskerágó termései már messziről virítanak, de az aransárgára színeződő mezei juhar, a bíborvörös cserszömörce lombjának látványa is csodálatos. Ekkor, ősszel virágzik a vetővirág (*Sternbergia colchiciflora*) például a Farkas-völgyben és a Kamara-erdőben. Különösen ritka már a budai nyúlfarkfű (*Sesleria sadleriana*) mely a Tündér-sziklánál él, a Szent István szegfűje (*Dianthus plumarius* ssp. *regis-stephanii*), vagy a tarsóka (*Thlapsi*), melyek szórványosan még előfordulnak. A Törökugratóról és a Gellért-hegyről ismerjük a szirti ternyét, a Farkas-völgyből a szellőrózsát, a farkasölő sisakvirágot (*Aconitum vulparia*) és a Zugligetből a selymes tárnicsot. A felsorolás természetesen nem törekedhet a teljességre és pontosságra, de talán sikerült a fajgazdagságra tett megjegyzésünket bizonyítanunk. A számtalan egyéb növény, köztük sok gyógynövény megemlítésére nem is vállalkozhatunk s ugyanez igaz a gombafajok gazdagságára is.

A Budai-hegységben létesített vadvédelmi terület igen gazdag vadállománnyal rendelkezik, de a Vadaskertben is sok vaddisznó, őz, szarvas és muflon él, melyek alkalmazkodtak a nagyobb zajhoz, forgalomhoz. A XIX. században vadászterület volt a mai János-hegy és Széchenyi-hegy közti fennsík, vagyis a Normafa, ahol főleg szalonkára, nyúlra, fogolyra és rókára vadásztak. A budai polgárok ősi joga volt a február 2 -i medvevadászat, amelyet 1855-ben betiltottak, majd 1871-ben felújítottak, de ekkorra már medve híján inkább a mulatság és az ivászat lett az esemény fő jellemzője. A század utolsó évtizedeiben a budai kerületek vadászterületét a Budapesti Polgári Lövész Egyesület keretében alakult vadásztársulat bérelte. A következő század területbeépítéseinek, valamint az erdő közjóléti szerepének az előtérbe helyezése következtében a vad nagymértékben kiszorult a budai hegyekből. Napjainkban már tilos vadászni a hegyvidéki erdőkben, a megmaradt néhány vadfajta nem is alkalmas a sportszerű vadászatra. A vadgazdálkodást a hegység erdeiben a Budapesti Erdészet végzi, tevékenysége erőteljesen korlátozódik bizonyos időszakokra és

helyekre, célja pedig elsősorban az elszaporodó nagyvad állomány kilövése. A gerincesek közül említhetjük még a mókust, a nyulat és akad görény és menyét is, bár velük csak elvétve találkozhatunk, akárcsak a ritka vadmacskával (*Feles sylvestris*). Ritkán látható, rejtőzködő állat a róka (*Vulpes vulpes*) és a borz (*Meles meles*) is. Mindkettő kotoréklakó, bár általában a borzok a várak építői, a rókák pedig azok sikeres elfoglalói. Előfordul még az erdőkben nyest (*Martes foina*) is. Játékos állatok, rendkívül jól alkalmazkodtak az emberi településekhez. Leginkább éjszaka mozognak, fehér nyakfoltjukról, hosszú farkukról és jellegzetes, szökdecslő mozgásukról ismerhetők fel. Kevésbé ismert rágsáló a nagy pele (*Glis glis*). Az erdei nyaralók padlására is szívesen beköltöző kis állat októbertől március végéig alussza téli álmát. Ha rejtett életmódja és gyors mozgása ellenére mégis szemünk elé kerül, ne sértsük meg azzal, hogy „lemókusozzuk”! A mókust szörpamacsos füléről könnyen felismerhetjük, míg a pelék füle csupasz. A denevérek közül 9 faj található a hegységben. Félnünk oktalanság tőlük, hiszen rovarokkal és bogyókkal táplálkoznak. A dolomit kopárok állatvilága nem olyan gazdag, mint a lombhullató erdőségeké, de a speciális növénytakaságokhoz sok, ma már igen ritka állatfaj kötődik. Ilyen például a Törökugrázó és a Kő-hegy legnevezetesebb zoológiai értéke, a haragos sikló (*Coluber jugularis caspius*) és a pannon gyík (*Albepharus kitaibelii fitzingeri*). Találkozhatunk erdei-, és vízi siklóval, rézsiklóval, kuszmaival, fürge és zöld gyíkkal is. Gyakori fajok még a zöld varangy (*Bufo viridis*), barna varangy (*Bufo bufo*), barna ásbéka (*Pelobates fuscus*), gyepi béka (*Rana temporaria*) és a tavakban elvétve élő mocsári teknős (*Emys orbicularis*). Jó tudni, hogy **mérges kígyó nem él Budai-hegyek között!** A rovarok több ezer jelenlévő fajtát szintén nincs módunk részletesen említeni. A madárvilág a legváltozatosabb és legszínesebb a hegységben. Ragadozó madaraink közül a héja, karvaly és az egerészölyv a leggyakoribb. Az ölyvek gyakran kijárnak a mezőkre vadászni, a héja és a karvaly ellenben kifejezetten erdei vadász. De találkozhatunk egerész-, kígyász-, darázs ölyvvel, vörös vércsével is, melyek egy helyben lebegve (szitálva) vadásznak. Kisebb emlősöket, madarakat zsákmányolnak. Énekesmadarak sokasága gyönyörködteti az erdő kirándulóit tavaszi énekével: erdei pintyek, citromsármányok, vörösbegyek, énekes rigók, léprigók és szőlőrigók, barátposzták, csilpecsalp füzikék, csuszkák, légykapók, cinkék és őszapók. Érdeemes megfigyelni az erdei pacsirta és a búbos banka énekét. Sokféle fakopáncs is él itt, a kis-, közép-, nagy- és balkáni fakopáncs. A fakopáncsokhoz hasonlóan a fekete harkály és a zöld küllő szintén a fatörzseken megbújó rovarokra vadászik. Hullámvonalban repülnek, mely kifejezetten a harkályfélékre jellemző. Kiemelt értéként említhetjük a felhagyott agyagbányában megtelepedett gyurgyalag-kolóniákat (*Merops apiaster*) és a gyakran megjelenő partifecskéket (*Riparia riparia*). A biai tavaknál és más peremterületeken megfigyeltek egerészölyvet (*Buteo buteo*), rétisast (*Haliaeetus albicilla*), nagykovácsot (*Egretta alba*), szürkegémét (*Ardea cinerea*), szárcsát (*Fulica atra*), bütykös hattyút (*Cygnus olor*) is, bár ezek ritka vendégei a tájnak.

9. A Budakeszi Vadaspark

A Vadasparkot 1972-ig részben fatermesztési, részben talaj- és vadvédelmi célok figyelembe vételével kezelte Telki önkormányzata, majd 1976-tól a Budavidéki Állami Erdő- és Vadgazdaság. A mintegy 350 hektárnyi erdőterületen folyó gazdálkodás a Budakeszi Erdészeti végezte. 1972-ben, a Buenos Aires-i Erdészeti Világkongresszuson határoztak az erdők újabb felhasználási funkciójáról. Magyar javaslatra fogadták el az üdülési, pihenési, közjóléti célú erdőgazdálkodást. Hazánkban már ezt megelőzően is sok helyen történt

fejlesztés, főleg a budai kirándulóhelyeken. A Vörös-hegynek nevezett területen az 1960-as évek végéig befejeződött az idős tölgyesek felújítása, így gyertyános és más kemény lombú fafajokkal elegyes tölgyesek, valamint a magasabb szinteken egyéb lombos fafajokkal elegyes tölgyes erdők alakultak ki. A Hársbokor-hegy gerincének bokorerdői és az északi oldal idősebb tölgyesei nagyrészt érintetlenek maradtak. Új sétautak, eső ellen védő kunyhók, pihenő-, és tűzrakó-helyek épültek félrönk padokkal és asztalokkal, hulladékgyűjtőkkel. A déli lankák vadföldjeinek peremén, 20 hektáron erdei-, és fekete fenyves-erdőtelepítést végeztek 1981-ben. Két nagyvadetető és szórók üzemeltetése segítette a meglévő, és a befogásból gyarapodó vadállomány ellátását. A Büdös-árokban kialakított vízgyűjtő pedig a folyamatos ivóvízellátást biztosította a vadak részére. További bemutatókarámok, magaslesek és pihenők építése mellett három helyen Zsolnay-ivócsapokat helyeztek ki a látogatók részére. Hamarosan elkészült a Gomba-pavilon a megvilágítható oktatóképekkel, mellette hangulatos trófea és természetfotó bemutatótermet létesítettek. A Vadaspark igazi története 1979-ben, a „nemzetközi gyermekévben” kezdődött, amikor a nagyközönség használatba vehette azt.

A Vadaspark célkitűzése, hogy a vadon élő állatvilágot megismertesse a vadállomány és környezetének bemutatásával, továbbá segíteni szeretne az ifjúság nevelésében, az élővilág szemléltetésével az oktatásban, és lehetőséget nyújtani a természet és a vad fotózásra is. Ennek érdekében az első években a kiterjedt fiatal erdőkben sikerült állandósítani a szabadon is megtekinthető nagyvadfajok mennyiségét. Mintegy 40–50 gímszarvas, 20–30 dāmivad, 20–25 őz, néhány muflon és 200 vaddisznó élt a területen. Az 1980-as évek első felében a vonzerő fokozását elsősorban újabb állatfajok betelepítése jelentette. Állatkerti segítséggel sörényes vadjuhok, valamint egy szikaszarvas család került a bemutató karámokba. A külső nyugati területen kialakított 14 hektáros karanténban pedig skót gímszarvasok megfigyelése, szoktatása kezdődött el. Később a bejáratot átépítették, életnagyságú bronz szarvasbikaszoborral, kétoldalt természeti szimbólumokat megjelenítő totemoszlopokkal. A legfiatalabbak öröme, cölöpvár készült a Szilfa-tisztáson. Az ívelt tartókra épített kilátó 1988-ban készült el. A 330 m tengerszint feletti alapmagasságú és 12 m-es kilátószintű kilátó a nagyvadkarámok szomszédságában emelkedik. A Júlia-majorban 1991-ben kirándulóközpontot építettek, mely ma a Sztrilich Pál Cserkészpark használatában áll.

1997-től közhasznú társasági formában folytatta munkáját a Vadaspark. A bemutatott állatok „örökbe fogadása” révén adományozott összegek fontos részei annak a forrásnak, mely segítségével fenntartható a Vadaspark működése és színvonalas programkínálata. Később két fekete bivalyt, és európai bölényeket helyeztek el a bemutatókarámokban. 1997–98-tól a kúpos apróvad-bemutatóban európai farkasokat és hiúzokat is láthatott a nagyközönség. A fogadópark szegélyénél fokozatosan alakították ki a gazdasági udvart (falusi udvar), ahol a házi baromfifélékkel, kecskével, juhokkal, szürke marhákkal, valamint az állattartók segítőivel: pásztorkutyákkal, igavonó szamarakkal találkozhattak az odalátogatók. A vadaspark elkülönített bemutató területén kívül, az ismeretterjesztés és az oktatás szervezett programjai teremtenek lehetőséget az életközösségek bemutatására természetes környezetükben. Ehhez nyújt segítséget a Vadaspark déli szegélyénél álló társas megfigyelő is, melyet 2001-ben felújítottak. 2003-ban a bejáratnál szemben, a körsétány mellett üvegfalú bemutatóblokkot helyeztek el, amelyben házi és üregi nyulak földbe vájt járatai figyelhetők meg. A volt kisragadozó-bemutató helyén, a bejárat bal oldalánál ragadozómadár-röpdét építettek. 2004-ben a bejáratától jobbra, énekesmadarak röpdéjét alakították ki, továbbá a körsétány keleti oldalán létrehozott röpdékben golyák, vadrécék, baglyok, vércsék folyamatos bemutatásáról gondoskodtak. A nagyvadkarámok felé vezető út mentén, a ragadozó madarak szomszédságában építették fel a kisemlősök bemutató épületét. A kívülről üvegfalon át megtekinthető állatok között rókákat, borzokat, nyesteket, görényeket, mosómedvéket, nyestkutyákat láthatnak az érdeklődők. 2006-ban az erdei kisemlősök közül a mókusok és sünök jól belátható ketrecét készítették el a nagyvadbemutatóhoz vezető út mentén. A

ragadozó emlősök számára műszikla építésével segítették a jobb élettér-kialakítást. 2007 fejlesztéseiből a bejárat mentén új fácán-, és galambbemutató-pavilon és állatsimogató létrehozását emelhetjük ki.

Megközelítés: 22-es autóbusszal a Korányi Intézetig, majd gyalog, vagy Kisvonattal a Vadaspark megállóig, autóval a Budakeszi úton, majd a Szanatórium utcán át.

NYITVATARTÁS:

Hétköznap: 9.00–17.00

A Vadaspark területét 17.30-ig el kell hagyni!

Hétfő és ünnepnapokon: 9.00–18.00

A Vadaspark területét 19.00-ig el kell hagyni!

AZ ÁLLATSIMOGATÓ NYITVA TARTÁSA:

Keddtől – vasárnapig: 10.00-tól 12.00-ig és 14.00-tól 16.00-ig.

Hétfő: szünnap.

Jegyárak:

FELNŐTTJEGY: 950 Ft/fő

GYERMEKJEGY: 550 Ft/fő (2–14 éves korig)

DIÁK- ÉS NYUGDÍJASJEGY: 700 Ft/fő

CSALÁDI JEGY (2 szülő + 1 gyermek): 2200 Ft

CSOPORTOS GYERMEKBELÉPŐJEGYEK – a hét minden napján, ünnepnapokon is!

ÓVODÁS ÉS TANULÓCSOPORTOKNAK (minimum 10 fő): 400 Ft/fő

FELNŐTT CSOPORTOS BELÉPŐJEGYEK - előzetes bejelentkezés esetén (telefonon a 06-23-451-783-as telefonszámon, illetve a budakeszi.vadaspark@pprt.hu e-mail címen) a hét minden napján, ünnepnapokon is! Csoportos jegy minimum 10 fő esetén váltható, ára 600 Ft/fő.

Elérhetőségek:

Postacím: 2092 Budakeszi, Pf. 88

e-mail: budakeszi.vadaspark@pprt.hu

Telefonszám: 06-23-451-783 Fax szám: 06-23-457-783

Erdei Iskola és szakvezetés: 06-20-399-7015, Mészárosné Kiss Boglárka

Zoo-pedagógia és szakvezetés: 06-20-219-4210 vagy 06-70-576-2051

10. A turistaság múltja, a Magyar Turista Egyesület

Magyar Turista Egyesület 1891-ben alakult budapesti székhellyel. Elődszervezetnek a Magyarországi Kárpát Egyesület Budapesti Osztálya tekinthető. Budapesten már 1876-ban megalakult az MKE helyi bizottsága. 1888-ban a főváros környéki hegyeket járó Dr. Téry Ödön és Dr. Thirring Gusztáv arra a meggyőződésre jutottak, hogy az ország fővárosában feltétlenül egy erős és életképes turista szervezetet kell létesíteni. 1888. szeptember 24-én, egy Klastrom-kúti kirándulás alkalmával érlelődött meg a gondolat, melynek nyomán 1888.

december 28-án 273 taggal megalakult az MKE Budapesti Osztálya. Az osztály első elnöke báró Eötvös Lóránd, alelnöke Dr. Lóczy Lajos, ügyvezető alelnöke Dr. Téry Ödön és titkára Dr. Thirring Gusztáv lett. Egy turista lap megindítását is elhatározták, melynek első száma február közepén jelent meg, *Turisták Lapja* címmel, és sikeresen működött egészen 1944-ig. Az egyesület tagjai már az első évben 124 km utat jeleztek a Pilis hegységben. Kiadták Budapest turista térképét, felolvasásokat tartottak s elhatározták egy *Budapest környéke* útikalauz kiadását. Megszervezték a kirándulásokat s a Budapesti Helyiérdekű Vasút és a Dunagőzhajózási Társaság vonalain kedvezményeket

eszközöltek ki a tagok részére. A kezdeti eredményeket hosszas szervezeti változások követték. Az 1891-es átalakulás során jött létre a Magyar Turista Egyesület. Az MTE első országos viszonylatban is számottevő alkotása a dobogókői báró Eötvös Loránd menedékház felépítése volt, melyet 1898-ban adtak át. A dobogókői rönkből épült menedékház csakhamar szűknek bizonyult a szépen megnövekedett főváros környéki turistaforgalom lebonyolítására, s ezért új kömenedékház építését határozták el. 1900-ban jelent meg az MTE kiadásában és Thirring szerkesztésében a 390 oldalas *Budapest környéke* útikalauz. Ismét hosszú viták és harcok után átszervezték az Egyesületet így a Budapesti Osztályt anyaegyesületté alakították át. Az egyik alapító, és a több mint 20 éven át vezető szerepben nagy kedvvel dolgozó Dr. Téry Ödön 1910-ben visszavonult az egyesület vezetésétől. Utóda az elnöki székben munkatársa, Dr. Thirring Gusztáv lett. Az egyesület működési köre nagyban bővült újabb budapesti csoportok megalakulásával. 1898-ban alakult meg a Csütörtöki Asztal, 1902-ben a Pénteki Asztal, 1908-ban a Szögesek csoportja. A Péntekiek foglalták a pilisi Lajos-forrást (1908). A budapesti mintájára új osztályok alakultak országszerte. Az MTE közreműködésével alakult meg 1913-ban a Magyar Turista Szövetség. Az I. világháború megakasztotta az egyesület működését is, a tagok a harctereken szenvedtek, míg az itthon maradottak igyekeztek kivenni részüket a munkából. A világháború és az azt követő zavaros idők elmúltával is csak nehezen indult meg ismét az Egyesület élete. 1920-ban Dr. Cholnoky Jenő lett az egyesület elnöke, s e tisztét egészen az MTE 1946-ban történő feloszlattatásáig viselte. Ebben az időben az alkotó munka - a gazdasági viszonyok folytán szerény keretek között - lassan ismét megindult. A Sasok 1923-ban a Nagyszénás alatt létesítettek turista otthont, a Péntekiek pedig 1928-ban a Zsíros-hegyen építettek házat. A Központ 1927-ben Klastrompusztán létesített egy vadászházból menedékházat. Az egyesület tagjai több forrást is foglaltak és az útjelzéseket is teljesen átszervezték. Az 1930-as években számos menedékház, turistaház épült, több forrás foglalása is megtörtént. Az MTE a magyar történelmi múltat ápolta azokkal az emléktáblákkal, amelyekkel különböző történelmi emlékeket jelölt meg. A II. világháború után valamennyi turista egyesületet, így a Magyar Turista Egyesületet is feloszlatták, vagyonukat a Magyar Vándorsport Szövetségnek juttatták. A turistaházakat állami kezelésbe vették, számos régi emlékhely elpusztításával új, munkásmozgalmi emlékhelyeket hoztak létre. Generációk nőttek fel úgy, hogy csak a munkásmozgalmi turistáskodás romantikáját élvezhették, viszont nem tudhattak a nagy elődök valóban dicső tetteiről, nem ismerhették hazájuk igazi történelmét, hagyományait...

11. Táj történet, tájhasználat

A természeti adottságok a kezdetektől meghatározták a hegység gazdaságát. Az erdők és vizek gazdag fa-, vad-, és halállománya az őskortól az újkorig fontos tényezője volt az itteni lakosság gazdálkodásának. A forgalmas vízi és szárazföldi kereskedelmi utakon zajló élénk árucseré mindig pezsdítően hatott a vidék életére.

A régészeti leletek tanúsága szerint már az *őskőkorb*ban élt ember ezen a vidéken. Érden a Fundoklia-völgyben találták meg azt a mintegy 50 ezer évesre becsült szabadégi vadásztanyát, mely bizonyosságul szolgál a több ezer évig itt élő ember medvére, mamutra, gyapjas orrszarvúra, vadlóra történő vadászatára. De több, mint 10 ezer éves leletek kerültek elő a Remete-hegyi barlangokból is. A Kr.e. 2500-tól a Duna-völgyébe települt őseink a neolitikumban már agyagedényeket is használtak a csiszolt kőeszközök mellett. A Békásmegyeren, Tabánban, és Nagytétényben feltárt *újkőkori* telepek tanúsága szerint az itt élők a halászat és vadászat mellett gabonaféléket is termesztettek, szarvasmarhát tartottak, kenyeret sütöttek és már kutyájuk is volt. A Kr.e. 2000-tól számított *réz*korb, majd az azt követő *bronz*korb a fémszerszámok alkalmazásával megnövekedett a termelékenység. Az ehhez járuló a technikai fejlődés nyomán a kapás földművelésről a táj embere lassan áttért az ekés művelésre. A rézkori és bronzkori kultúrák emberei nyomot hagytak a Buda környéki tájon szinte mindenhol, de különösen a korábbi kultúrák telepeire rétegződve. Tűzhelynyomok, lakógödrök, épületalapok, sírok kerültek elő Püskösdfürdő, Tabán, Lágymányos, Budafok, Nagytétény, Érd és Százhalombatta térségéből. Ezekben a korokban is nagyszámú embercsoport özönlött a Duna-tájra, mely szükségessé tette az itt élők védekezését. Ennek bizonyítékát találták a régészek földvárak formájában a solymári Vár-hegyen, a sóskúti Kálvária-hegyen, a torbágyi Nagy-hegyen, és az érd-százhalombattai Sánc-hegyen. A Kr.e. 700-tól datált *vaskor*ban e területen megtelepedett emberekről már lényegesen többet tud a történettudomány, mint a korábban éltekről. A protoillír embercsoportoknak determinált, Hallstadti-kultúrával rokonságot mutató betelepülők legmarkánsabb emlékeit a vizsgált terület déli peremén található száz halom jelenti. A Százhalombatta és Érd közötti fennsíkon található halomsíros temetkezés emlékei a Matrica Múzeum szabadtéri bemutatóhelyén tekinthetők meg. A Kr.e. VI. században jelentek meg a Budai-hegység területén a Turáni puszták népeinek első képviselői. A sztyeppékről nyugat felé vándorló néptömegek szkíta műveltséget hozó törzsei már vaseszközöket használtak. A Kr.e. I. század derekén létesült a hegység legjelentősebb kelta városa, az eraviszkuszok Gellért-hegyi oppiduma. Az erőd neve is fennmaradt, hiszen lakói a római hódítás után a mai Aquincum területére vándoroltak, de magukkal vitték városuk nevét, az illír-kelta eredetű Ak-ink nevet. Kultúrájukat az ekés földművelés, az állattenyésztés, fazekas-, és fémművesség, illetve élénk kereskedelem jellemezte. A római hódítók nem semmisítették meg az itt élőket, hanem anyagi és szellemi kultúrájukat összeolvasztották a rómaival, mindössze „romanizálták” őket. Így sokáig fennmaradhattak vallási szokásaik, neveik, nyelvük, viseletük. Különösen az írásbeliség és a történetírás megjelenésének köszönhetően az utókor is számos adattal rendelkezik a korról. A hegység területe a Római Birodalom keleti határvidéke lett, mely a barbár betörések ellen védte a Birodalom többi részét. E célt szolgálta a limes, mely a természeti adottságok – hegyek, folyók – kihasználása mellett erődrendszerrel megerősített katonai táborokat jelentett. A Duna mentén számos helyen bukkan napvilágra a nép ajkán „bolhavárként” ismer erődítések, figyelő és jelzőtoronyok nyoma. Ilyen található a Csillag-hegyen, Római parton, Óbudán, a Tabánban és Lágymányoson. A jelentősebb táborok között említhetjük a mai Bem tér tájékán lévő, az albertfalvai Duna-parti erődöt, az Árpád-híd budai hídfőjénél talált romokat, a Százhalombatta és Érd közötti Matrica táborn, valamint a nagytétényi Campona palánk-, később köerődét. A táborok körül hamarosan kialakultak a polgári települések is, a vicusnak nevezett városokban éltek a táborokat ellátó iparosok és

kereskedők. A II. században Aquincum lakói római polgárjogot kaptak, a város pedig Pannonia Provincia keleti felének helytartói székhelye lett. A következő századokban a katonaváros és a tőle északra elhelyezkedő polgárváros virágzó életet élt. A romanizálódott, elszórt elhelyezkedésű illír-késő kelta településeken kívül említésre méltóak még a villagazdaságok (Villa rustica), melyek a hegyvidék lábánál, és a főbb utak mentén települtek. Számos maradvány őrzi e kor emlékét: vízvezetékek, foglalt források, kövezett utak, határkövek, síremlékek, szarkofágok. Az V. század elején a barbár törzsek nyomására a Birodalom feladta a Duna-menti limes védelmét, így a legtöbb település elnéptelenedett. A hegyvidék a barbarikum területére került, így akadálytalanul haladtak át rajta a népvándorlás különböző hullámai. A vandálok, alánok, longobárdok, hunok betörései nyomán a legtöbb lakóépület romba dől, ám az erődök, utak, források továbbra is használatban maradtak. Az V. században Attila hun birodalma negyed századig uralta a területet, majd a VI. században fél évszázadra a longobárdok vették át a hatalmat. Később mintegy 300 évig az avarok töltötték be a domináns szerepet a hegyvidék területén. A lovasnomád népek kevesebb régészeti értékkel rendelkező leletet hagytak maguk után, főként temetőik és szálláshelyeik maradtak fenn. A IX. században a Dunántúl területe a Karoling Birodalom keleti határvidéke lett, az itt élő szláv népelemekkel kiegészült avar lakosság a határvédelem feladatait látta el. A *magyar honfoglalással* új korszak kezdődött a táj történetében. Kezdetben a lovasnomád magyarok is főleg a temetőik által hagytak emlékeket az utókorra. Ilyen köznépi temetőket, illetve lovas sírokat tártak fel a Csúcs-hegyen, a Testvér-hegyen, Budakeszi határában és Tinnyén. A magyarság végleges letelepedése a X. század folyamán az itt élő szláv elemeket is tartalmazó avar lakosság rátelepedésével történt. A területet kedvező földrajzi adottságai miatt választotta szálláshelyéül a két fejedelem is, Óbuda környékét Kurszán, a Csepel-szigetet Árpád.

A vidék mai településhálózatának folytonossága nagyrészt az Árpád-korig vezethető vissza, tehát közel ezer éves múlttal rendelkezik. A hegyvidéken és környékén valószínűleg már a X. században létrejöttek a honfoglaló nemzetségek nevét viselő helységek: Megyer, Jenő, Keszi, Őrs, Tétény, Kalász. Azóta megközelítőleg azonos helyen állnak, azonos néven említjük őket, legfőljebb a Buda-, Pest-, vagy Pilis- előtagokkal egészültek ki az elnevezések. Első királyaink korát idézik azok a településnevek, melyek a letelepített királyi szolgálonépekről kapták nevüket: (Nagy)kovácsi, Solymár, Tárnok. Ugyancsak a korai települések közé sorolhatóak a személynevekről elnevezett lakóhelyek: Tök, Perbál, Tinnye, Pilisszentiván, Páty, Bia és Torbágy. Koraközépkori eredetűek azok az elnevezések, melyek földrajzi adottságra utalnak: Sósút, Hidegkút, Erd, Diósd, Százhalom. A középkori alapokon nyugvó településhálózat a török megszállás pusztításai nyomán komoly károkat szenvedett, a legtöbb lakott hely több évre, évtizedre elnéptelenedett, és csak 1686 után népesült be újra. Sokszor a lakosság visszatelepítését követően a helységek új nevet is kaptak, így lett Királyszántó Pilisvörösvár, Eben pedig Törökbálint. Kevésbé szerencsés helyzetűek az először elnéptelenedő, majd teljesen eltűnő helységek, melyeket mára legfeljebb dűlőnévként találhatjuk meg a térképen: Báté, Berki, Csík, Egyházi, Felkeszi, Garancs, Gercse, Horhi, Kissing, Pozsár, Szenttomas, Tábor. Újkori településnek tekinthető a Promontorból 1730 körül létrejött Budafok, és az 1819-ben alapított Albertfalva. A budai hegyvidéken az 1950-es évekig a mai önálló településeken kívül további helységek léteztek, melyek ma már nagyobb egységbe csatolva kerületekként működnek. Ilyenek voltak a Budapesthez csatolt Békásmegyer, Pesthidegkút, Albertfalva, Budafok, Nagytétény. Bia és Torbágy egyesítésével jött létre Biatorbágy is.

A régészeti leletek tanúsága szerint a szőlőtermesztés nagyon korán megjelent a hegység területén. A római kortól a XX. század elejéig Buda és a Budai-hegyvidék életében jelentős szerepet játszott a szőlőművelés és a borkészítés. A letelepedett római légiók, valamint a velük és utánuk érkezett római polgárok szívesen foglalkoztak a szőlőtermesztésével. A magyarországi szőlőművelés két gyökérből táplálkozik: a dunántúli római

eredetű, míg a Mátra-vidéki, hegyaljai a kaukázusival mutat rokon vonásokat. A magyar nyelv bolgár-török eredetű szőlő, seprő, szűr és bor szavai is erre utalnak. Szőlőt tehát már a rómaiak is neveltek Pannóniában, de nagyobb szőlőtelepítés és művelés csak a XII. században kezdődött. „*A budai és Buda környéki szőlőművesek nemcsak sokan voltak, de társadalmi súlyuk is volt. Így 1457. tragikus budai tavaszán Hunyadi Lászlót azért a vár udvarán (és nem Buda piacán) végezték ki, mert a magyar szőlőmunkások lázadásától tartottak*” - írja Zolnay László. A budai szőlőművelés a török időkben érte el fénykorát. Evlia Cselebi 1660-1664-es magyarországi utazásaiból idézve: „*A budai vámfelügyelő elbeszélése szerint Gül-baba dombjától, és Muhamad dombjaitól (a mai Szabadság-hegy) egész a Gürz-Eliász hegyig (Gellért-hegy) és Kile ovaszi dombjaiig (Kelenföld) menve, onnan pedig egész Ó-Budáig széltében és hosszában három órányi helyen 7000 szőlőkert van.*” A felszabadító háborúk és ostromok tönkretették a város szőlőkultúráját, amelyet aztán a szerb és a német lakosság telepítései élesztenek újjá. Az idő múlásával az egyre-másra szaporodó présházak a szüreti mulatságok kedvelt színhelyei lettek, különösen a XVIII. században. A XIX. század elején már egyre gyakoribbá vált, hogy nem a szőlőben, hanem a Svábhegy nagyobb vendéglőiben tartották a szüreti mulatságokat. Juhhúsos kását, báránytokányt, káposztás bélest és más szüreti ételeket kaptak a vendégek. A török hódoltság után, az újra benépesülést követően a mezőgazdaság valamennyi ágazata egyértelműen jelen volt a területen, harmonikusan igazodva a természeti adottságokhoz. A hegyoldalakon erdő-, és vadgazdálkodás, szőlő-, és gyümölcsstermesztés, a lankásabb domboldalakon, völgyi részeken szántó-, és gyepgazdálkodás, állattenyésztés folyt, valamint a tavakban halászat zajlott. A patakok mentén malmok települtek. A bányászat a XVIII-XIX. században kezdődött meg, de igazán jelentőssé csak a XIX. sz. végén, XX. század elején vált. Homokot, agyagot, illetve nagyobb mértékben mészkövet bányásztak az Ürge-hegyi és Bolha-hegyi bányákban. Az Érd-Sóskút-Biatorbágy között húzódó puha mészkőréteg kifejtésével jutottak ahhoz a nyersanyaghoz, melyből többek között az Országház is épült. A XVIII. század második felében a gyep és legelőterületek kiterjedésének növekedésével megnőtt a legeltetési állattenyésztés szerepe, főként a juhtenyésztés volt jellemző, s emellett újra hangsúlyossá vált a szőlőtermesztés is. Ezzel párhuzamosan sajnos csökkent az erdőterületek nagysága. A filoxéra vészt követően a szőlőterületeken fokozatosan megjelent a gyümölcsstermesztés, új gyümölcs-, és zöldségkertek alakultak ki, melyek elterjedése a közeli főváros piacának szinte korlátlan keresletére épült. A tájhasználatban jelentős változást okozott a patakok rendezése, hiszen ez a patak völgyekben a rétek visszaszorulását jelentette. A második világháború után az államosítások, majd a termelészövetkezetek megalakulása következtében nagyüzemi jellegű mezőgazdasági tájhasználat, így szántók és gyümölcssterületek jelentek meg. A bányászat nagymértékben visszaszorult, megkezdődött a szőlőterületek zártkertesedése, hétvégi házas üdülőterületté alakítása. A rendszerváltozást követően az 1990-es évektől a tájhasználat változását a települések dinamikus gazdasági fejlődésének területi igényei mozdították elő. Az erőteljes gazdasági fejlődés mellett a fővárosi szuburbanizációs folyamatok jelentős lakóterületi fejlesztéseket indukáltak a települések területén. A beépítés jellemzően családi, illetve társasházas lakóparkok, korábbi rétek és erdők belterületbe vonásával történik. A gazdasági területek, ipari parkok főként a nemzetközi jelentőségű közlekedési folyosók mentén, a vasutak, főutak, az M0 körgyűrű csomópontjai mellé települtek.

Visszatérve a szőlőkre, nemcsak tűzifát vágtak a Budán letelepedők, de már II. Géza király idején (1141-1162) azért is irtották a Budai Vár környéki erdőket, hogy szőlőt telepítsenek. Az első ilyen irtványszőlők Óbudán, a Kis-Gellért-hegyen és a Sas-hegyen voltak. Ezeken a területeken sokáig fehérborokat termesztettek. A török hódoltság visszavetette a szőlő és bortermelést, majd a XVII. század végén a törökök elől menekülő szerbek Budán is elterjesztették a balkáni vörösorkultúrát. A leghíresebb fajta a kadarka volt, a legjobb minőségű borokat a Sas-hegy, a Gellérthegy, a Nap-hegy, a Rókus-hegy, a Mátyás-

hegy, és a József-hegy napos oldalai adták. Az Óbudától a Rózsadombon át Budaörs határáig terjedő borvidék névadója a Sas-hegy volt. Borbás Vincének a főváros környékének növényzetéről írt könyve szerint itt főként sárga és piros duka, kék kadarka és piros bakator fajtákat termesztettek. A szőlőkben gyümölcsfák: kajszi, őszibarack, mandula, cseresznye, meggy is termettek. A szőlőbirtokokat határoló kőgátakon a XIX. században szaporodott el a Balkánról betelepített orgona és a Krisztus-tövis. A hegy lábáig terjedő lösztakaró be nem telepített szegélyében akkoriban tömegesen nyílt a macskahere és a vetővirág. A Buda-Sas-hegyi borkultúra pusztulását is a filoxéra számlájára írhatjuk. 1882-ben még kiváló termést szüreteltek, aztán néhány év alatt a filoxéra nevű gyökértetű teljesen kiirtotta a budai szőlőket. Helyükre néhol gyümölcsösöket ültettek, máshol spontán módon elkezdődött a cserjésedés, beerdősülés. A Sas-hegy olyan messze esett a várostól, hogy sokáig szóba sem jött a beépítése. A hegy lábánál, a Budaörsi út mellett felépített Károly király laktanya sem serkentette a város további terjeszkedését. Az első igazi változás 1929-30-ban következett be, mikor a Sas-hegy északi oldalán, a hegytetőhöz közel felépítették a Notre-Dame de Sion rendházat és nevelőintézetet, majd a két világháború között elkezdődött a villák építése.

12. Közlekedés a hegységben

A Budai-hegység területének nagy része Budapest közigazgatási határán belül fekszik, így közlekedése, megközelíthetősége kifejezetten jónak mondható. Számos turisztikai célpontot elérhetünk tömegközlekedési eszközök segítségével, nem is beszélve a városi közlekedés különlegesebb, romantikus eszközeiről, mint a fogaskerekű vasútról, a siklóról, az erdei vasútról, vagy a libegőről. Jelentősek az agglomerációs települések távolsági autóbusz összeköttetései is, melyek által túráinkat messzebbre is kezdhetjük, így nagyobb utat járhatunk be. A vasútvonalak tekintetében csupán a Nyugati-pályaúdvarról Dorog irányába induló vonatokat említhetjük, melyek Pilisvörösvárig a 23 km-es utat 40 perc alatt teszik meg.

Fontosabb (városi) BKV autóbusz vonalak a hegység területén:

5	Rákospalota – Pasaréti tér
8	Uránia – Gazdagréti tér.
22, 22E	(Moszkva) Széll Kálmán tér – Budakeszi
29	Árpád híd – Hűvös-völgy
49	Moszkva tér – Fenyves út
57	Hűvösvölgy – Remetékertváros
63	Hűvösvölgy – Nagykovácsi
64, 164	Hűvösvölgy – Solymár
65	Kolosa tér – Fenyőgyöngye
87A	Kosztolányi D. tér – Kamaraerdő
88	Kamaraerdő – Törökbálint
90, 90A	Moszkva tér - Normafa – Csillebérc KFKI
128	Várfok u. – Városháza út
129	(Moszkva) Széll Kálmán tér – Széher út
153	Móricz Zs. körtér – Gazdagréti ltp.
157	Hűvösvölgy – Budaliget
164	Hűvösvölgy – Solymár
165	Kolosa tér – Remetehégyi út
187	Kosztolányi tér – Kamaraerdő
212	Boráros tér – Svábhegy, Fogaskerekű
218	Árpád híd – Solymár

222	(Moszkva) Széll Kálmán tér - Budakeszi
257	Hűvösvölgy – Pesthidegkút
272	Kosztolányi tér – Törökbálint
291	Nyugati pu. – Zugliget, Libegő

Fontosabb villamos járatok:

41	Móricz Zs. körtér – Kamaraerdő
56	(Moszkva) Széll Kálmán tér – Hűvösvölgy
59	(Moszkva) Széll Kálmán tér – Farkasréti tér

12.1. MÁV Széchenyi-hegyi Gyermekvasút

A Gyermekvasút a Budai-hegység egyik kedvelt látványossága, fontos és egyben romantikus közlekedési eszköze. A Hűvösvölgytől a Széchenyi-hegyig terjedő 12 km-es vonalon a vonatok 250 méteres magasságkülönbséget küzdenek le, miközben két viadukton és egy 200 méter hosszú alagúton is áthaladnak. Az erdei vasút ötlete messzi időre tekint vissza. 1947-ben született meg a gondolat, hogy erdei kisvasutat építsenek a gyermekek számára. Az intézményt kezdetben egyaránt nevezték gyermekvasútnak és úttörővasútnak is. Előzményként említjük, hogy a Szovjetunióban és Jugoszláviában ekkor már működött ilyen közlekedési eszköz, ezért az úttörőmozgalom delegációkat küldött a külföldi példák tanulmányozására. A helyszín kiválasztásakor felmerült Gödöllő, a Margit-sziget és a Népliget is. Végül a Széchenyi-hegy és Hűvösvölgy közötti vonalvezetést választották. A Gyermekvasút építésének idején az akkor épülő csillebérci gyermektábor (gyermekváros, Úttörőköztársaság, Úttörőváros) helyszíne tömegközlekedési eszközökkel nem volt megközelíthető, ezért a vasút egyik célja a táborba való utazási lehetőség megteremtése volt. Az építkezés 1948. április 11-én kezdődött. Az építők részint hivatásos vasútépítők, részint önkéntesek voltak. A sínszalakat a MÁV-nál feleslegessé vált, de még használható anyagból nyerték. Az állomási biztosító berendezéseket szintén a nagyvasútról szerezték be. A MÁV-nál az 1940-es években alkalmazott állomási biztosító berendezések alaptípusai máig megtalálhatók a Gyermekvasúton. A járművek egy része az Úttörővasút számára készült, további járműveket más kisvasutakról irányítottak a Széchenyi-hegyre. Az állomásépületek tervezésénél is a nagyvasúti létesítmények szolgáltak például. Minden állomásépület egyedi tervezésű, figyelembe véve a kisvasút jellegzetességeit. A teljes vonalat három szakaszban adták át, az elsőn 1948. július 31-én indult meg a közlekedés. A vontatási telep átadására 1951-ben került sor. A fűtőházban három vágány, vizsgálóakna, villamos daru, műhely és szociális helyiségek létesültek. Továbbá tároló és körüljáró vágányokat, rakodóvágányt és egy fordítókorongot is építettek. A hűvösvölgyi fordítókorong Magyarországon az egyetlen ilyen rendeltetésű kisvasúti berendezés, amely villanymotorral üzemel. A Széchenyi-hegyen motorszín és tárolóvágányok létesültek, melyek járművek napközbeni tárolására, valamint a nyári kocsik téli őrzésére szolgálnak. A vasúton egyszerre 21 gyermek, 12-14 éves fiúk és lányok teljesítettek szolgálatot forgalmi szolgálattevői, váltókezelői, távirói, személy pénztárosi és jegykiadó kalauzi minőségben. A gyermekvasutasokat szolgálatuk ellátásának időtartamára egyenruhával látták el. Képzésükre nagy gondot fordítottak: elméleti képzést hathetes tanfolyamokon Csillebércen, a gyakorlati képzést pedig a nagyvasúton kapták. Az 1960-as években a vasútüzemet jelentősen átszervezték, a vonatközlekedést racionalizálták: a vonatok ritkábban, de nagyobb befogadóképességgel közlekedtek, mivel forgalomba állították a kifejezetten az Úttörővasút számára gyártott kis kilátókocsikat, a „Ba” sorozatú személykocsikat, valamint az 1963 óta közlekedő Mk49 sorozatú dízelmozdonyokat. Később ezeket a Romániából vásárolt és a Gyermekvasúton máig üzemelő, Mk45 sorozatú dízel-

hidraulikus mozdonyok váltották fel. A vontatási célokra megfelelő, elegendő számú, korszerű, új mozdonyok forgalomba helyezésével egy időben kivonták a forgalomból a régi motorkocsikat. 1973-ban a Normafa megállóhelyet 400 méterrel odébb helyezték, így az az Olimpia Szálló közelébe került. Az új elhelyezkedés közvetlen átszállási lehetőséget biztosított a Fogaskerekű Vasút Szabadság-hegy (ma Sváb-hegy) állomásától a Normafa és a Csillebérci Úttörő Nagytábor érintésével közlekedő 90-es autóbuszra, valamint az 1970-ben megnyitott Zugligeti Libegőhöz közlekedő 190-es és „J” jelű autóbuszokra. Az eredetileg 23,6 kg-os „i” keresztmetszetű sínekből épített pálya a negyvenévi használat során végképp elöregedett, 1989-re halaszthatatlanná vált a teljes vágányzat cseréje. Az átépítés 1989-1990-ben a MÁV Keleti PFT Főnökség által három szakaszban történt. A felújítás során lefektetett 48 kg-os sínek ugyancsak használtak, a Budapest – Esztergom vasútvonalról kerültek a Gyermekvasútra. Nyolc kitérőt korszerű, rugalmas kivitelűre építettek át a korábban alkalmazott gyökcsapos megoldás helyett. A vágány szabályozására 1993-ban került sor, melyet egy keskenynyomközű aláverőgép végzett el.

Alkalmazkodva a megváltozott körülményekhez, a rendszerváltás után az Úttörővasút nevét megváltoztatták, 1990. március 31-től MÁV Széchenyi-hegyi Gyermekvasút néven működik tovább. A szolgálatot ellátó gyermekvasutasok eredetileg vörös színű nyakkendőjét kék színűre cserélték, valamint a mozdonyok elejéről eltávolították a vörös csillagot. Úttörőváros állomás nevét Csillebércre, az Előre állomás nevét Virágvölgyre, a Ságvári-liget állomás nevét pedig Szépjuhásznéra változtatták a helyek eredeti elnevezése szerint. 1992-ben nyitották meg a Gyermekvasutas Múzeumot, melyet a Hűvösvölgy állomás épületében rendeztek be. Fényképek és dokumentumok mellett számos tárgyi emléket is őriznek itt az egykori Úttörővasút és a Gyermekvasút több, mint 50 éves múltjából. 1998-ban, a Gyermekvasút átadásának ötvenedik évfordulójára nagyszabású felújítási munkákat végeztek. Megújultak az állomás- és üzemi épületek, felújították a biztosító berendezéseket, újjáépítették az elektromos hálózatot. Több személykocsi teljes felújításon esett át. Hűvösvölgy és Széchenyi-hegy állomáson számítógéppel felszerelt személypénztárt alakítottak ki. A Vadaspark megállóhelyet 2006 májusában időszakos megállóhellyé nyilvánították. A vonatok menetrend szerint a nyári hónapokban hétfőn, valamint munkanapokon a tanítási év utolsó néhány hetében állnak meg a megállóhelyen. Egész évben heti egy üzemszüneti nap mellett, májustól augusztusig pedig mindennap közlekednek a vonatok. Munkanapokon és téli hétfői napokon hatvan percenként, nyári hétfőeken negyvenöt percenként követik egymást. Az iskolai kirándulások időszakában sűrűbben közlekednek. A nyári hónapokban minden vasárnap és ünnepnapon gyorsvonatként közlekedik a nosztalgia motorvonati szerelvény. 2000 karácsonyától hétfőenként gőzvontatású nosztalgiavonatok is közlekednek a Gyermekvasúton. Az 1990-es évek végén néhány személykocsit különleges rendeltetésű kocsivá alakítottak át, így tanórák, születésnapi partik, tárgyalások és egyéb rendezvények helyszínéül is szolgálhatnak. Minden évben március 15-én nappal, és augusztus 19-én éjszaka 20 kilométeres teljesítménytúrát rendeznek a Budai-hegységben, amely érinti a Gyermekvasút összes állomását. Az éjszakai túra befejezése után a résztvevőket hajnalban egy különvonat szállítja vissza Hűvösvölgybe. Augusztus 20-án este az ünnepi tűzijáték megtekintése céljából tűzijátéknéző vonatok közlekednek. A két vonat összezárt szerelvényéből a Szépjuhászné és Hárs-hegy állomások közötti panoráma ívből tekinthető meg a Duna fölött megrendezett ünnepi tűzijáték.

A XXI. századba lépve, az alapvetően megváltozott körülmények ellenére a Gyermekvasút sikeresen valósítja meg két fő feladatát: hangulatos kisvasútként szolgálja a budai hegyekben kirándulókat, egyúttal felelősségteljes feladatot és páratlan közösségi életet biztosít a gyermekvasutasként szolgálatot teljesítő tizenéves gyermekeknek.

Cím: MÁV Zrt. Széchenyi-hegyi Gyermekvasút

1021 Budapest, Hűvösvölgy levélben: 1281 Budapest, Pf.: 27

info@gyermekvasut.hu

Különvonat, szalonkocsi, laborkocsi és egyéb különleges szolgáltatások megrendelése:

(06 1) 376 8609 kulonkocsi@gyermekvasut.hu

Hűvösvölgy állomás: felvilágosítás utazási ügyekben Tel.: (06 1) 397 5394

Széchenyi-hegy állomás: felvilágosítás utazási ügyekben Tel.: (06 1) 395 5420

12.2. A Libegő

A Libegő útvonala 1040 m hosszú, a két állomása közötti szintkülönbség 262 m, menetidő: 12 perc. A Zugligetből a János-hegyre vezető drótkötélpályás felvonó (függővasút) 1970-ben épült. Először 1933-ban ifj. Hantos István mérnök állt elő a függővasút ötletével, ám a munka nem valósult meg. Később a Fővárosi Villamos Vasút Vállalat karolta fel az elképzelést, de a megépülést a II. világháború kitörése megakadályozta. Végül az építkezés 1969-ben kezdődött az Út-, Vasúttervező Vállalat (UVATERV) vezetésével, a fővállalkozó az Országos Bányagépgyártó Vállalat lett. A pálya legkritikusabb eleme a kötél, melyet 8-10-szeres biztonsággal terveztek. A drótkötelet és a függőszékeket osztrák importból szereztek be. Az első 9 év alatt a kötél 20 métert nyúlt, 4 alkalommal kellett rövidíteni. Ez a kábelvasutak gyakorlatában megszokottnak tekinthető.

A 14 millió forintos beruházással épített függőszékes közlekedési eszköz már az első háromnegyed évben 2 millió forint hasznot hozott, s az első tíz esztendő elteltével is nyereséggel zárult az üzem. Ekkorra már összesen 4,5 millióan utaztak a Libegőn. A

balesetek végig elkerülték a függővasutat. Az első magyar kötélpálya neve eleinte szakmai körökben „Jánoshegyi kötélpálya” illetve „Zugligeti kötélpálya” volt. A kerületi önkormányzat pályázatot írt ki a végleges elnevezésre. A beérkezett több tízezer javaslat közül a Libegő név ötletét valószínűleg a „Lebegő” névjavaslat adta. A hivatalos elnevezés „Jánoshegyi Légpálya” lett.

A Libegő a Zugligeti-katlanból indul felfelé. A völgyet, mely fölött a kötélpálya fut a víz évezredek során vájta be a dolomit hegyek közé. A Tündér-szikla, a Hunyad-orom lábánál lévő Szószék-szikla mutatja a felszín közeli dolomit kitörését. Lefelé káprázatos a kilátás a Hármashatár-hegy vonulatára, a Pilis-hegység csúcsaira, a budai és pesti városrészek makettszerű látványára. Tiszta időben látszanak a pestszéli szántóföldek, a gödöllői erdős dombok és a váci Naszály-hegy is. A függőpálya alatt meredek gyalogösvény kigyózik felfelé. Minden tavasszal megrendezik az „Előzd meg a Libegőt” futóversenyt, ahol a jelentkezők a meredek hegyoldal keskeny ösvényén futnak, vagy kapaszkodnak fel az alsó állomástól a felső végállomásig.

A Libegőt a BKV üzemeltette Hegyivasút és Kötélpálya Üzemek néven, a Budavári siklóval és a fogaskerekűvel együtt. A több évig tartó privatizációs időszakot követően 2010 áprilisától a Libegőt ismét a BKV üzemelteti. Alsó végállomása a 158-as busszal közelíthető meg a Moszkva térről. A felső végállomása valamivel az 527 m magas János-hegy csúcsán álló Erzsébet-kilátó alatt fekszik a Hármaskút-tetőn, 2 kilométeres sétával közelíthető meg a 21-es busz végállomásától. A Libegő egész éven át üzemel, május 15-étől szeptember 15-éig, 9-17 óráig, az év többi napján 9.30-tól 16 óráig. Nyári csúcsidőszakban, ha az idő is szép, az üzemidőt igény szerint meghosszabbítják. Rossz idő esetén szakaszosan üzemel. A nyári időszakon kívül karbantartás miatt rendszeresen üzemszünetet tartanak.

Cím: 1122 Budapest, Zugligeti út 97.

Telefon: 0613943764

Fax: 0613943764

12.3. Fogaskerekű vasút

Budapesti Fogaskerekű Vasút Budapest egyetlen fogaskerekű vasútja, mely a Városmajor és a Széchenyi-hegy, Gyermekvasút állomások között közlekedik. A köznyelvben csak „Fogasként” emlegetett közlekedési eszköz 2008. augusztus 21-étől Budapest 60-as jelzésű viszonylata. Azóta 60-as villamosként is emlegetik, de tévesen: a fogaskerekű nem klasszikus városi villamos, hanem hegyi vasút. A fogaskerekű vasút a vasút egyik olyan fajtája, mely általában a normál nyomközű sínek között elhelyezett speciális fogazott sínnel kiegészített pályán közlekedik. A vonat (mozdony) egy vagy több hajtó fogaskerékkel rendelkezik, mely a fogassínhez kapcsolódik. Ez lehetővé teszi, hogy olyan meredek pályákon is biztonságosan üzemeljen, ahol a szokásos súrlódásos (adhéziós) rendszerű hajtás megcsúszna. A „Fogas” egyike Budapest legrégebbi közlekedési eszközeinek. Nikolaus Riggensbach, 1873-ban egy mérnök kollégájával - mint az Internationale Gesellschaft für Bergbahnen bázeli cég képviselői - a Sváb-hegyre vezető fogaskerekű vasút építésének engedélyét kérelmezte a hatóságoktól. A vonal építése azonnal megkezdődött, így a következő évben megindulhatott a forgalom. Ez volt a világ harmadik hegyi vasútja. Akkor még gőzmozdony tolta maga előtt a szerelvényt, 1929-ben villamosították a vonalat. Az új mozdonyok svájci-Ganz kooperációban készültek, melyekbe 140 lóerős motort építettek. Hajtásrendszerének köszönhetően a hegymenetben fogyasztott energia egyharmadát lejtmenetben visszatáplálta a hálózatba. Megépítéskor a fogaskerekű pályája a Sváb-hegynek nevezett állomáson fejeződött be, és csak 1890-ben hosszabbították meg a vasutat a Széchenyi-hegyig. A pálya teljes hosszában fogaskerekű üzemre épült, Riggensbach-rendszerű fogaslétrával. A normál nyomtávú pálya teljes hossza 3733 méter. A szintkülönbség az alsó és

a Széchenyi-hegyi végállomás között 315 méter. Emelkedésének mértéke általában 110%. Az egyvágányú pálya ellenesések nélküli, néhány megállóban létesített kitérőkkel. 1973-ban teljes rekonstrukcióra során a pályát Abt-rendszerű korszerű fogassínnel építették át. Megemelték a felsővezeték feszültségét a korábbi 550-ról 1000 Voltra. A vasúti szerelvények osztrák (Semmering Graz Pauker AG) gyártmányú, 7-7 magaspadlós motor-, és pótkocsiból állnak. Ezek a motorkocsik nem alkalmasak energia-visszatáplálásra.

Megállóhelyei:	Menetidő hegymenetben	Menetidő völgymenetben
Városmajor	-	16 perc
Szent János kórház	1 perc	15 perc
Orgonás	3 perc	13 perc
Esze Tamás iskola	5 perc	10 perc
Erdei iskola	6 perc	9 perc
Gyöngyvirág út	9 perc	6 perc
Városkút	10 perc	4 perc
Sváb-hegy	12 perc	3 perc
Művész út	14 perc	1 perc
Széchenyi-hegy, Gyermekvasút	15 perc	-
Maximum sebesség:	28 km/h	25 km/h

13. Repülés a Budai-hegyek között

A légiközlekedés, repülés nem olcsó és így nem általános közlekedési formánk. Nem is feltételezzük, hogy sokan érkeznenek a hegyekbe repülőgéppel, hogy egy kellemes kirándulást tegyenek a környéken. Mégis nagy múltja, hazai jelentősége és a hegységben betöltött szerepe miatt említést teszünk az itt található repülőterekről.

Talán meglepő, hogy a síkvidéki repülőterekhez szokott szemünk most hegyek között találkozik le-, és felszálló pályákkal. Ennek magyarázata az a meteorológiai jelenség, melyet orográfiai emelkedésnek neveznek. Lényege abban áll, hogy a meredek hegyoldalaknak ütköző légtömegek felfelé kényszerülnek, azaz emelkednek, s ezt az emelőhatást használták ki az első vitorlázó repülők. Magyarországon a vitorlázórepülés 1929-ben kezdődött a Farkashegy-Katlan nevű repülőtéren, mely méltán nevezhető a hazai vitorlázó repülés bölcsőjének. Valóban egy völgykatlanban fekszik a Csíki-hegyek gerince, a Frank-hegy és a Szekrényes-hegy között. A hegygerinc merőleges az uralkodó szélirányra, így a lankás

hegyoldalon az emelő hatású lejtőszélben órákat lehetett vitorlázni. A Katlanban több repülőklub is működött. A vitorlázórepülésnek ebben a hőskorában még a hegy tetejéről, emberi erővel, „csúzliból” lőtték ki a gépeket, majd a leszállás után azokat újra fölcipelték a hegytetőre. Gumiköteles indítással startoltak egészen az ötvenes évek elejéig, amikorra elterjedtek az új repülési módszerek: a vontatásos felszállás, a csörlés, és a termikrepülés. Ekkorra a Katlant is kinőtték a repülők, és a klubok 1952-ben leköltöztek a jelenlegi Farkashegyi-repülőtérre. A Katlanban álló emeletes főépület, kőhangár és egyéb épületek a MÉM Repülőgépes Szolgálat oktatóbázisaként működött az 1990-es évek közepéig, majd magánkézbe került. Mára csupán az épületek, a Szekrényes tetején álló repülőgép szárnyakból épített emlékmű és néhány rom emlékeztet az elmúlt korok dicsőségére. Az ötvenes években új repülőtér épült ki a budakeszi út melletti szántóföldön. 1968-tól két repülőklub működött a repülőtérre, az 1930-ban alakult MÁV, és az 1942-ben alakult Csepel (megalakulásakor Weiss Manfréd). Lassan felépültek a faházak, a hangárok, a benzinkút és a camping. Az 1980-as évek elejétől több nemzetközi találkozót is rendeztek itt. 1990-től megjelentek Magyarországon a magánrepülőgépek és a repülővállalkozások, melyek fellendítették az amúgy soha nem lankadó érdeklődést a sportrepülés iránt.

13.1. Farkashegy (LHFH)

A repülőtér üzemeltetését az Aeroklub Farkashegy végzi. Az ACFH (volt Csepel) és MÁV repülőklubokon kívül más repülőkluboknak, repülőiskoláknak és magánszemélyeknek biztosít bázist és repülési lehetőséget. Sok ember ismerte meg itt a repülés szépségét és Budakeszi környékének gyönyörű tájait a levegőből. A fővárosból és a környék településeiről sokan járnak ki repülni, felfrissülni, nézelődni a repülőtérre.

Vonatkozási pont: é. sz. 47°29'23" k. h. 18°54'37"

A futópálya füves, 1000m x 200m-es, a pályairányok 150° és 330°

Rádió frekvencia: 125,6 MHz

Telefonszám: 06(23)450694, illetve 06(23)457694

További információk: <http://csepelaero.hu> és a <http://mavrepuloklub.hu> oldalon található.

Megközelítés: a (Moszkva) Széll Kálmán térről Budakeszi felé a BKV fekete vagy piros 22-es buszjáratával, majd onnan Volánbusszal a Farkashegyi-repülőtér megállóig (~3-5 perc). A másik lehetséges út Budaörs felől a BKV fekete vagy piros 40-es autóbusszával, amelyek a Móricz Zsigmond körtérről indulnak. Innen tovább a Budakeszi felé induló Volánbusszal Farkashegyi-repülőtér megállóig (~10 perc).

13.2. Hármashatár-hegy (LHHH)

Az 1934-óta Pesthidegkút határában működő repülőtér üzemeltetését a Műegyetemi Sportrepülő Egyesület végzi. Az 1000x100 méteres füves felszállópályán nagy vitorlázórepülő és a közeli hegyoldalból gyalogsárhány forgalom tapasztalható. A reptéren csörlésre és motoros vontatásra is lehetőség nyílik. Érdemes összekötni kirándulásainkat egy kellemes sétarepüléssel, de a vitorlázógépek látványa, repülésük földről szemlélése is érdekes színfoltja lehet kirándulásunknak.

Érdeklődni lehet: 1-376-5110 vagy [http: lhhh.hu](http://lhhh.hu) oldalon, vagy a <http://bme/hhh/hhhm.htm>

13.3. Budaörs (LHBS)

A térség legnagyobb és legjobban felszerelt, 2 felszállópályás, kivilágítható füves repülőtere. Történeti jelentősége igen nagy, hiszen a főváros közelsége miatt Ferihegy

megépültéig itt volt hazánk legszámottevőbb nemzetközi repülőtere. Korszerűnek számított a freskókkal díszített utasforgalmi körépülete. Innen bonyolították le az európai országok felé a személy és teherszállításokat, valamint a légiposta forgalmat. A mai repülőtéren számos légitársaság és repüléssel kapcsolatos vállalkozás tevékenykedik. Itt működik az Országos Mentő Szolgálat helikopteres légimentő szolgálata is. A reptér üzemeltetője a Magyar Repülő Szövetség.

Érdeklődni: Tel/ FAX: +36-1-249-9826

<http://aeroklub.hu> <http://centroplane.hu> <http://goldtimer.hu> <http://budaorsirepter.uw.hu>

14. Kiemelkedő turisztikai célpontok

A Budai-hegység hegyeit fekvésük alapján hagyományosan három csoportra oszthatjuk fel:

1. János-hegy csoportja

Természetes határai délen a Kő-ér patak, nyugaton a Budakeszi medence, északon pedig az Ördög-árok. A csoport névadója az 529 m magas, központi fekvésű János-hegy, hozzá déli irányból közvetlenül a 477 m-es Szabadság-hegy fennsíkja kapcsolódik. Északról a Kis-Hárs-hegy (362 m) és a Nagy-Hárs-hegy (458 m), keletről pedig a Hunyad-orom (350 m) csatlakozik a csoporthoz. A déli vonulatot a Csíki-hegyek dolomitbércei képezik: a Szekrényes (365 m), a Farkas-hegy (343 m), a Ló-hegy (310 m), a Csík-hegy (314 m), és a Huszonnégyökrös-hegy (265 m). Délkeletről még a Kakukk-, vagy Frank-hegy (438 m) említendő tartozéka a csoportnak.

2. Hármashatár-hegy csoportja

Természetes határa keleten a Duna, nyugaton a Jegénye-völgy, északon pedig a Vörösvári-árok. A csoport névadója a 495 m magas, központi fekvésű Hármashatár-hegy, hozzá északi irányból egy dolomitög sorozat kapcsolódik: a Vihar-hegy, a Csúcs-hegy, Szarvas-hegy, és a Les-hegy. A csoport nyugati oldalán a Pesthidegkúti medencére ereszkedik a 448 m-es Újlaki-hegy és a 371 m-es Vadaskerti-hegy. Délről a Tábor-hegy (443 m) köti be a Kecske-hegyek, Remete-hegy (351 m), a Mátyás-hegy (300 m) és a Látó-, vagy Gugger-hegy (376 m) vonulatát.

3. A Nagy-Szénás csoportja

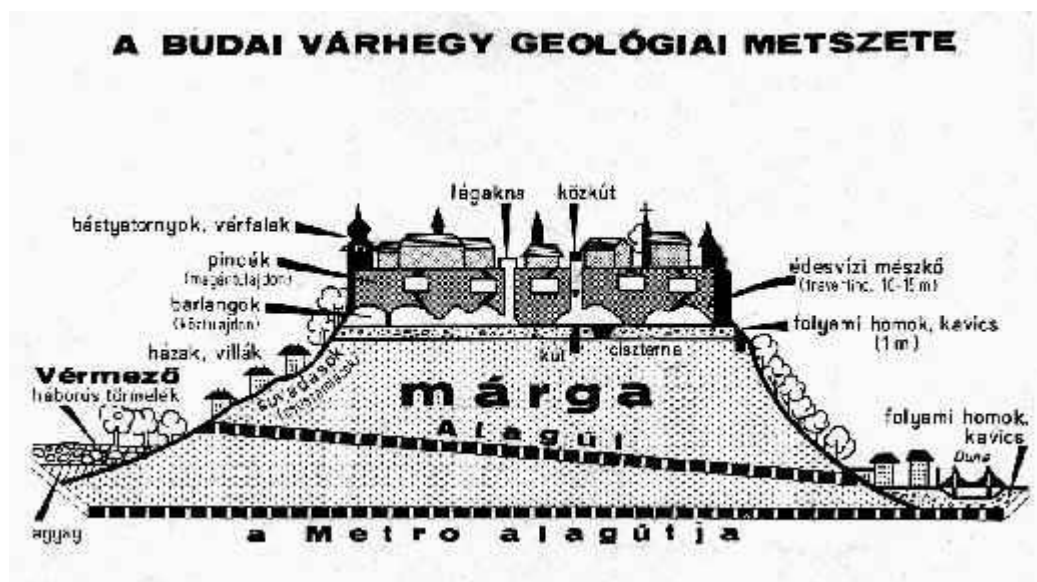
A hegység legészakibb nyúlványa ez, s egyben botanikai szempontból a legizgalmasabb is, hiszen a szigorúan védett természetvédelmi területen számos növényritkaság, és gyepterület tenyészik. A csoport névadója a 451 m magas Nagy-Szénás. Ide tartozik keleten a Zsíros-hegy (424 m), északon az Iváni-hegy (371 m) az Ördög-toronnyal, valamint a Kis-Szénás (432 m).

További két érdekes és értékes területet kell még megemlítenünk. Egyik a hatalmas erdőterületet felölelő Nagy-Kopasz csoportja, melyet Fekete-hegyeknek is neveznek. A Nagykovácsi, Telki, Páty és Budakeszi között elterülő tiltott vadvédelmi területre csak korlátozott belépést enged a kiterjedt erdőségen áthaladó néhány turista ösvény. A másik említendő terület a Kő-ér ároktól délre elterülő Tétényi-fennsík, mely szintén különleges növény-, és állatvilággal rendelkezik. E déli tartomány keleti szegletében található a Kamara erdő, a központi fekvésű Tétényi-legelő és pusztaság, a kissé nyugatabbra a törökbálinti Nagy-erdő, végül legnyugatibb nyúlványként a Biai-erdő csoportja.

14.1. Nevezetes hegyek

14.1.1. A budai Várhegy

Buda városképében és a főváros történelmében meghatározó szerepet játszik a Világörökség Listán is jegyzett Várhegy, amelyen a tatárjárás után, 1241-ben jött létre az első állandó település. A Várhegy előnyei földtani, domborzati adottságaiban keresendők.

A budai Várhegy földtani metszete

A hegy lapos tetőszintje eleve alkalmas volt a megtelepedésre, az igazi előnyök azonban az utcaszint alatt rejtőznek. A Várhegy felszínét az egykori hévforrások vizéből kivált, 10 - 15 m vastag forrásmészkő borítja. A forrás-, vagy másik nevén édesvízi mészkőben képződött barlangi üregekbe a békés és háborús időkben egyaránt fontos pincéket mélyíthettek, a házak között átjárókat alakíthattak ki. A Várhegy alatti – részben mesterségesen kiépített – üregrendszer járatainak hossza mintegy 10 kilométer. A budai Várhegyet éppen e sajátos földtani felépítése emelte ki a hegység különben hozzá hasonlóan meredek lejtőkkel övezett tagjai közül. A platonon megtelepülő népeknek csupán a hegy alapkőzete, a meszes-agyagos budai márga okozott gondot. Az agyagos kőzetben ugyanis a meredek lejtők mentén gyakorta fordultak elő csuszamlások. Alaposan körülnéz a Várhegy alatt átvezető, 1857-ben elkészült Alagút krisztinavárosi bejáratánál, a meredek lejtőre épült lakóházak mögött téglából, betonból emelt támfalakat talál – ezek védik e telkeket a lejtőcsuszamlásoktól. A Budai vár falaihoz simuló telkeket hasonló védművek, támfalak óvják.

14.1.2. Szabadság-hegy

Közép-Budát nyugat felől a Szabadság-hegy hosszú vonulata zárja le. A János-hegy — Hármaskút-tető — Szabadság-hegy — Széchenyi-hegy széles hegyháta magasra emelkedik a város felett, melyből mintegy 5 km-es szakasz jut a tulajdonképpeni Szabadság-hegyre. A magaslat középkori elnevezése Nyék-hegy, Garády Sándor szerint Négy-hegy volt. Buda 1686. évi ostromakor sváb katonaság állomásozott a hegyen, mely hagyomány szerint erre vezethető vissza a hegy fő tömegének máig megmaradt elnevezése. Buda város tanácsa 1847-ben a hegy felső részét Isten-hegynek nevezte el. Széchenyi halála után 1860-ban a hegy egy szép kilátást biztosító részét Széchenyi-hegynek keresztelték. A Szabadság-hegy nevét 1945. július 4-e óta viseli, előtte évszázadokon át Sváb-hegynek nevezték. A Sváb-hegy különböző nyúlványait ma az egymásra rakódott hagyományvonalak mentén más-más névvel illetjük. Így a Farkasréti temető fölötti nyúlványt Márton-hegynek, a Város-kúttól keletre elterülő nyúlványt Isten-hegynek, a kettő közötti kiugrást Orbán-hegynek a legnyugatibb kiemelkedést pedig Széchenyi-hegynek nevezzük. Itt épült 1958-ban a hegység szimbólumává vált első televíziós adóállomás, az 53 méter magas, 11 emeletes Szabadság-hegyi tv-adó, tetején 39 méteres antennával. 1957-ben még csak az acélvázazat köépület létezett, a tetején az antennarendszerrel, melynek hatósugara hamarosan kevésnek bizonyult. A 60-as évek végén a régi antennákat leszerelték és egy kb. 300 m magas tornyot terveztek helyette, mely azóta is ott magasodik az épület mellett. A részint erdős, részint villákkal, családi házakkal beépített hegyvonulat magassága a Diana úti templomnál 371 m. Keleti szélén, a Város-kút körül kőkori, római és népvándorláskori nyomokra akadtak. A hegy egy része tehát igen régóta lakott hely. A teljes hegyvidék azonban csak később települt be, mivel II. Géza és III. Béla idejében kezdték el irtani az erdőket, hogy helyet adjanak a szőlőknek. Ekkor kezdődött a híres budai szőlőtermesztés. A hegy szőlőkultúráját a betelepülő svábok és rácok tették naggyá, ám a múlt század végén a szőlőket kipusztította a filoxéra. Az egykori szőlők helyét hamarosan kertek, nyaralók, üdülők foglalták el. Eötvös József és Jókai Mór is nyaraló tulajdonosok, svábhegyi lakosok voltak. A Szabadság-hegy idegenforgalmának úttörői a hegyoldalban és hegytetőn létesült régi kocsmák, vendéglők voltak, ahol az utas ellátást és éjjeli szállást is kaphatott. A Sváb-hegyet az 1820-30-as években fedezte fel magának a főváros. Az akkoriban még majdnem teljesen összefüggő szőlőterületen a korábban épült majorsági épületek mellé sorra húzták fel az új fogadókat. 1828-ban kezdődtek a svábhegyi parcellázások, kisebb telkeket alakítottak ki az ott lakó vincelléreknek és kapásoknak, a nagyobbakat pedig a gazdagabb polgárok vehették meg. Ők, a budai német iparosok és kereskedők emelték az első villákat, tőlük vették meg aztán egy évtized múlva a pesti üzletemberek és értelmiségiek. 1845-ben vásárolta Eötvös József a Karthauzi-lak telkét, 1852-ben Benza Károly operaénekesé lett a róla elnevezett csavartkéményű ház, 1853-ban Jókai, 1854-ben Szigligeti Ede költözött a Sváb-hegyre. A művészekén kívül főként sikeres vállalkozók vettek telket a hegyvidéken. A budai villák szaporodásának és a kirándulóforgalom megélénkülésének lökést adott az 1831-es kolerajárvány. Pest túlszűfolt lett, a higiénia fejlődése érezhetően nem állt arányban a lakosság növekedésével. Aki csak tehette áttette lakhelyét a sokkal tisztább, egészségesebb budai oldalra.

14.1.3. János-hegy

A főváros közvetlen környékének legmagasabb csúcsa 527 m. Dachstein mészkőből álló kúpja mintegy lezárja a Szabadság-hegy — Hármaskút-tető keletről északnak tartó vonulatát. A János-hegy az egyik legszebb kilátópont a főváros környékén. Több mint egy évszázada annak, hogy a János-hegy a fővárosi közönség rendszeres kirándulóhelyévé vált. Gyakran előfordul, hogy miközben a várost erős köd borítja be, fent a hegyen szép,

verőfényes idő van. Ilyenkor igen szép látvány az alant hullámzó ködtenger. A hegy nevének eredete a múlt homályába vész. J. V. Haeufler 1854-ben megjelent *Buda-Pest* című könyvének a régi nevekről szóló fejezetében azt írja, hogy a csúcsot egy Szent János-szobor díszítette, ezért nevezték János-hegynek. Az ilyen eredetű elnevezés a budai hegyekben valóban nem ritka, de a hegykeresztelő valódi oka nem ismert. A János-hegy fejedelmi vendége volt Erzsébet királyné, aki 1882-ben járt a hegyen. A később itt felépített kilátótornyot róla nevezték el. Közel a hegy csúcsához, dolomitban képződött barlangjáratot találunk. Hosszúsága 16 m, magassága átlag 3 m. Két bejárata van, mindkettő a János-hegyi útra nyílik. A legújabb kutatások szerint a barlang egykor, bányaként működött, mivel a falakat számos fűrónyom borítja.

14.1.4. Gellért-hegy

Budapest I. és XI. kerületében a Duna jobb partján álló 235 m magas hegy Budapest ékköve. 1987 óta a világörökség része. Keleti oldalról a Duna, délnyugatról a Sas-hegy, északnyugatról a Naphegy, északról pedig a Várhegy határolja. A 139 méterrel a Duna fölé magasodó dolomit sziklatömb a

Dél-Budán húzódó hegylánc egyik tagja, melynek anyaga a felső-triászban képződött földolomit. A hegyek később, a pleisztocén során emelkedtek ki, és töredezték össze a tektonikus törésvonalak mentén. Ezen töréseknek köszönhetik létüket a hegylábi hőforrások is. A Gellért-hegy barlangjai melegvizet kioldódás útján jöttek létre. Talán a leghíresebb a részben mesterségesen bővített Szent István-barlang, amely a Pálos Rend kápolnáját is magába fogadja. Régészeti leletek bizonyossága szerint már a kelták is települést létesítettek a hegy magasabb részein és északi lejtőin. A sánccal megerősített várost az Eraviszkusz törzs lakta. A meredek sziklafal könnyen védhetővé tette a települést. A Dunán itt átkelőhely létesült, ezért a jelentősebb kereskedelmi utak itt haladtak át. A római hódítás alatt az itt élőket letelepítették a jól védhető hegyről és belőlük hozták létre az I. században a Civitas Eraviscorumot, mely később az aquincumi polgárváros területéhez tartozott. A gazdasági fejlődéshez az eraviszkuszok főként fejlett fazekasiparukkal járultak hozzá, amely kezdetben a kelta formákat ötvözte a római ízléssel, majd alkalmazkodva a légiótábor igényeihez és a divat változásához, elvesztette az ősi formákat. Az Árpád-korban a hegynek Pesti-hegy, illetve Kelen-hegy volt a neve. Egyes vélemények szerint a „kemence” jelentésű, szláv eredetű pest szó valószínűleg a hegy belsejében található barlangot és hévizet, mások szerint az itt lévő mészégető kemencéket jelentette. Innen kapta nevét a szemközti, a Duna túloldalán kialakuló Pest városa is. A legenda szerint 1046-ban a hegy sziklás dunai oldaláról lökték a mélybe - egyes források szerint hordóban, mások szerint talyigán - a pogány magyarok a hittérítő Gellért püspököt. Ezért nevezik a hegyet a 15. századtól Szent Gellért-hegynek. A török hódoltság idején, a hegytetőn álló kápolna helyére palánkvárat építettek. A törökök a hegy lábánál fürdőket építettek, amelyek az itt feltörő hőforrásokból nyerték a vizet. József nádor kezdeményezésére 1815-ben felépítették a Nagyszombatból Budára költözött egyetem csillagvizsgálóját, amely 1849-ben, Buda ostromakor semmisült meg. 1851-ben Haynau építtette a Citadellát, melynek erődjellege fokozatosan megszűnt, ma már csak a hegy tetején éktelenkedő szomorú emlék. Méltó párja a

gigantikus sörnyitőre emlékeztető Felszabadulás-emlékmű, mely szovjet „katonai kíséretét” a rendszerváltással elvesztette ugyan, de a szomorú emlék máig a város szimbóluma maradt. A „Szabadság-szobor” Kisfaludy Stróbl Zsigmond alkotása, magassága talapzattal együtt eléri a 40 métert. Érdekes viszont megtekinteni a Szent István-szobrot – Kő Pál 2001-es, mészkőből készült alkotását, – valamint Szent Gellért püspök szobrát, melyet 1904-ben állítottak. Főalakját Jankovits Gyula szobrász alkotta, a szoborcsoporthoz mellékszereplője, a pogány alak megformálója Gárdos Aladár, az építész pedig Francsek Imre volt. Híres látványosság még a Gellért-szobor alatti mesterséges vízesés is. A hegy gyomrában a Főváros ivóvíz-készletének egy részét (80 millió litert) tárolják, a víztározó bizonyos időpontokban látogatható is. A hegy északi lejtője Tabán néven vált ismertté. Napjainkban, főleg télen, amint leesik az első hó, gyerekes családok keresik fel az egykori ódon városrész helyén létesült parkot, hiszen kitűnő hely szánkózásra. Nyáron népzenei és rock koncerteknek is otthont ad a terület. Mindenképpen érdemes megnézni a berlini fal két darabját, melyeket itt állítottak fel. A Gellért-hegy ma zömében luxuslakásokat és diplomáciai épületeket hord a hátán. A Szabadság-híd lábánál találjuk a szecessziós stílusban épült Gellért Szállodát, s a vele egybeépült Gellért Gyógyfürdőt valamint a szépen kialakított forrásházat.

A Gellért-hegy természetvédelmi kezelője a Duna-Ipoly Nemzeti Park. A környezet már rég nem természetes, hiszen nagy része parkosított, de egyes nehezen hozzáférhető helyeken megmaradtak az eredeti élővilág egyes képviselői. Ilyenek például a kőris- és hársfák, a karsztbokorerdők és a gyertyános-tölgyesek. A meredek, sziklás, keleti részeken még fennmaradtak a dolomitsziklagepek, s bennük a csikófark (*Ephedra distachya*), és a Magyarországon csak itt élő sárgás habszegfű, az ezüstaszat (*Paronychia cephalotes*), a budai imola és a nyúl farkfű (*Sesleria sadleriana*).

14.1.5. Tündér-hegy

A Hármaskút-tető a János-hegy kúpjának tövében egy nagyjából keleti irányú oldalágat bocsát a Zugliget felé. Az erős lejtésű hegynyúlvány egyre jobban összeszűkül, majd a végén sziklássá válik. Meredeksége két helyütt megtorpan, mintegy pihenőt képez, hogy azután annál meredekebben folytatódjék tovább. Az első ilyen szakasz 380 m magasságban van. Itt halad át a Tündérhegyi út. Innen még néhány métert emelkedik is a gerinc; így érünk az útról a Tündér-hegy 383 m magas csúcsára. A Tündér-hegyről nyíló panorama igen szép,

a József-hegy, Ferenc-hegy, Látó-hegy, Kecse-hegy, valamint a Mátyás-hegy, Remete-hegy és a Hármashatár-hegy is látható. A belső vonulat alján a Pasarét, alatta Zugliget előtere látszik, de a Budai-hegyeken túl a szomszédos hegységek közelebbi csúcsai bontakoznak ki. A hegy díszé a gerincből magasan kiemelkedő Tündér-szikla. Neve száz év alatt többször is megváltozott. Nevezték Remete-sziklának is az alatta épült Remeteházról, és Antal-sziklának, egy ott állott Szent Antal-szoborról. Eredeti német neve Himmel (Menny) volt. A szép formájú szikla eléggé tagozott. A hegy környékén sok hévizes eredetű sziklaformáció, meleg víz által kilúgozott üreg látható. A Tündér-hegy tudományos nevezetessége a nyúl farkfű (*Sesleria sadleriana*), mely egy igen ősi, hűvösebb korszak növényvilágának mai napig fennmaradt képviselője. Növényritkaságainak védelme és a szikla veszélyes volta miatt arra felmászni tilos!

14.1.6. Hármashatár-hegy

A 497 méter magas csúcsról pazar kilátás nyílik a hegységre, a Duna vonalán egészen Vácig elláthatunk. A Pilis és a Visegrádi-hegység csúcsain kívül tiszta időben még a Mátra és a Bükk csúcsai is kivehetőek. A 400 méterrel a Duna fölé magasodó hegyet a XIII. században Magas-hegynek nevezték, mai nevét a német „Drei Hotterberg” egyenes fordításából nyerte, hiszen valóban Buda, Óbuda és Pesthidegkút határainak találkozásánál magasodik. 1847-ben kísérlet történt átkeresztelésére, de az *Árpád orma* név nem vert gyökeret a köztudatban. 1926-ban a Budapest Sport Egyesület a csúcs alatt turistaházat épített, mely ma már vendéglőként üzemel.

14.1.7. A Szénások és a Zsíros-hegy

A Budai-hegység legmagasabb csúcsa az 550 méteres Nagy-Szénás. Az erdőkkel körülvett hegyek csúcsa kopár, így pompás panoráma tárul a látogatók elé. A Szénások tömegét mély völgyek és árkok szabdalják fel, így az Antal-Antónia-árok, a Borókás-árok, a Hosszú-árok, és a Bükkös-árok. Különlegesek a terület sziklaalakulatai is, mint például a magányosan álló, toronyszerűen kipreparálódott 10-20 méter magas közettömbök, a Csabai torony, az Ördög-oltár, a Kis-, és Nagy-Ördög-torony, továbbá a Fülkés-kő. A Szénások dolomit hegyeit már az 1800-as évek vége óta az egyik kiemelkedő jelentőségű hazai természeti területként tartják számon. A növénytakasúak számos bennszülött (endemikus) és maradvány (reliktum) faj élőhelyét alkotják, mint például a pilisi len (*Linum dolomiticum*), mely a világon egyedül csak itt él. Az Európa Tanács 1995-ben Európa Diplomát adományozott a szigorúan védett természeti területnek, és kezelését a LIFE-Nature programból támogatta. Az itt keresztülvezető Országos Kék Turistaút már 100 éve is jelzett útvonal volt. A turistaság szomorú emléke a csúcs alatt látható, romba dőlő Szabó Imre turistaház emlékfala. Az Antal-Antónia-ároktól keletre terülnek el a Zsíros-hegyek (alsó-, középső-, felső-). Érdekessége az Ördög-lyuk barlang mellett valaha itt állt turistaház, melyet a Magyar Turista Egyesület Pénteki Asztala épített. A közeli csúcson állítottak emléket az Egyesület alapító elnökének, Kauzál Istvánnak.

14.1.8. A Sas-hegy és Látogatóközpont

A kutatók számos új, addig nem ismert növény-, és állatfajt írtak le a Sas-hegyről, mely során egyértelművé vált, hogy a Budai-hegység egyes részeit mindenképpen meg kell óvni a város terjeszkedésétől. Elsőként 1942-ben Péntek Antal *Budapest élővilága* című könyvében vetette fel „a Sas-hegy felső, sziklás és füves része” megvédésének fontosságát. A területen található természeti értékek: sziklaalakzatok, dolomit-, és lösznövényzet, és az ehhez kötődő, főleg melegkedvelő (posztglaciális-xerotherm) ritkaságokat felmutató állatvilág védelme érdekében. 1958-ban 30 hektáron létrehozták a sas-hegyi természetvédelmi területet. A rendszerváltást követő évtizedben a természetvédelem jogi szabályozásának kedvező változása ellenére jelentős területek károsodtak, számos védett érték jelenleg is pusztulóban van. A kutyasétáltatás, a kerékpározás miatt több ritka állatfaj már eltűnt a területről. A kiépített tanösvények mellett, új ösvényeket tapostak, ezzel megindították az eróziót, tűzrakóhelyeket létesítettek. Ezért a Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság – mint természetvédelmi hatóság – az új jogrendnek megfelelő határozatában, 2003-ban megerősítette a Sas-hegy védelmét. A terület látogathatóságát korlátozta, úgy döntött, hogy a vendégek csak a kijelölt tanösvényeket és pihenőhelyeket vehetik igénybe. 2008 tavaszán, a Sas-hegyi Természetvédelmi Terület fennállásának 50. évfordulójára a látogatóközpontban új kiállítás nyílt, mely segíti megértetni, hogy a Sas-hegy ritka fajai és életközösségei túlélők, amelyek

menedékre leltek itt, a hegyen. A mi felelősségünk, hogy ezek a következő nemzedékek

számára is megmaradjanak. A hegy növényvilágát a közeli Kertészeti Egyetem hallgatói vették pártfogásba. Munkájuk fontos részét képezi a Sas-hegyen néhány éve beindult élőhelyrekonstrukció, amelynek célkitűzése az itt potenciálisan előforduló karsztbokorerdő - lejtősztyepp - sziklagyep vegetációs mozaik helyreállítása.

A Sas-hegy a Budai-hegység déli részén elnyúló hegysorozat keleti tagja, amely a Gellért-hegy és az Ördög-órom között helyezkedik el. Fő tömegét a

földtörténeti középkor *triász* időszakában lerakódott kőzet, elsősorban dolomit alkotja. Körülötte eocén korú Budai Márga és egy apró foltban oligocén Kiscelli Agyag is található. Ezek a földtörténeti újkorban keletkezett fiatalabb kőzetek palátszerűen ölelik körül a hegyet. A védett területet délről egy jelentős kelet–nyugati csapású törés határolja. A hegyet szinte körbeveszik a görbült, íves, helyenként széttartó vetők és azok a tektonikus vonalak, amelyek mentén a kőzetek vízszintesen mozdultak el. E vízszintes elmozdulások okozta nyomás következtében préselődött ki környezetéből a Sas-hegy az eocén-oligocén határán. A kiemelkedéssel párhuzamosan a Sas-hegy rideg dolomitja össze is tört: „sokcsúcsú” tömege nyolc rögből áll. Növényritkaságai közül említjük a csikófarkat, a budai nyúlfarkfüvet, István király szegfűjét, a magyar gurgolyát, s a budai imolát. Egyedülálló állatvilágából a pannon gyíkot, a különleges csigafaunát, a 173 pókfajt, és csak itt élő rovarritkaságokat említjük.

Cím: Tájéku. 26. Tel.: 30/408-4370

A kiállítás és tanösvény nyitvatartása: II. 27-től X.31-ig szombat, vasárnap és kedd: 10-18 ó

Terepi vezetések indulnak: 11-17 óráig óránként

Belépődíj a tanösvényre (terepi vezetéssel), a kilátóra és a kiállításra:

Teljes árú: 700 Ft Kedvezményes jegy: 400 Ft

A bérlet a hegycsúcson lévő kilátópont látogatására jogosít 10 alkalommal, augusztus 20 és december 31 kivételével az év valamennyi napján este 6-tól éjjelig.

Legalább 15 fős csoportok részére nyitva tartási időn kívül is tartanak szakvezetést.

A kedvezményekről információ: Kremnicsán János 30/408-4370

A tanösvény hossza 850 méter, melyet egyéni érdeklődők és családok nyitva tartási időben vezetővel látogathatják. A tanösvény állomásait bemutató füzet 350 Ft-ért beszerezhető a látogatóközpontban.

14.2. Nevezetes völgyek

A Budai-hegység völgyei főleg azokban - a törések nyomán kialakult - árkokban jöttek létre, melyek a hegycsoportokat elválasztják egymástól. A hegység érdekességei között már a Szabadság-hegy kapcsán megemlékeztünk a régi fogadókról, melyek közül sok a hegyek közé mélyen bekúszó völgyekben húzódott meg. Már a turizmus hajnalán a kirándulások kezdő és végpontjai voltak ezek a csárdák és fogadók, különösen, hogy tulajdonosaik is turizmust pártoló emberek voltak. Régi neves vendéglősök közül Balázs Antal pesthidegkúti és Martin Lőrinc budakeszi fogadóst említjük. További érdekesség, hogy számos terület, különösen völgyek arról a fogadóról nyerték máig fennmaradt elnevezésüket, melyek ott épültek. Így különösen a Szépilonára, Budagyöngyére, a Harang-völgyre, vagy a Csillag-völgyre gondolunk.

14.2.1. Csillag-völgy

A Normafa alá felkúszó romantikus völgy, melyet egy azonos nevű csárdáról neveztek el. Alsó szakaszát Diogenész-falvának nevezték, az egyik emeletes nyaraló tetején ugyanis 1000 akós hordó állt, őrizve a hajdani borkultúra emlékét. A tulajdonos később a hordóból lakást alakíttatott ki, mely a környék névadója lett. A nyaralót lebontották, mára csupán emléke maradt fenn.

14.2.2. Jegenye-völgy

A Kerek-hegy alól, 350 méteres magasságból induló völgy felső, középső és alsó szakaszra tagolódik. A völgy élővize a középső szakaszából eredő Paprikás-patak, mely a Solymári vár alatt torkollik az Aranyhegyi-patakba. Az erdős szurdokvölgy legszebb szakaszai a középső rész 5-6 méteres sziklalépcsői, illetve az alsó szakaszon a Les-hegy alatti 4-5 méter magas vízesés. Romantikus sétaúton juthatunk a munkás turistanőről elnevezett, bő vizű Rózsika-forráshoz.

14.2.3. Hűvös-völgy

Az Ördög-árok Vadaskert és Nagy-Hárs-hegy közötti szakasza, melyet erdőkkel körített villák és családi házak öveznek. Jó megközelíthetősége, közlekedése miatt kedvelt kirándulóhely, szabadtéri rendezvények, majálisok helyszíne. Elnevezése valószínűleg egy fordított léghőmérsékleti jelenségre, az inverzióra utal. E szerint téli reggeleken a völgyek mélyén fagyzugok alakulhatnak ki, ahol akár 10 °C-al is hidegebb lehet, mint a környező hegyoldalakon, magaslatokon.

14.2.4. Farkas-völgy

A Széchenyi-hegy és a Frank-hegy közötti mély, keskeny völgy. Érdekessége a különleges élővilága. Jókai szerint erdei sasok fészkeltek a völgyben. Ha farkasokat és sasokat már nem is, de farkasölő sisakvirágot (*Aconitum vulparia*) ma is találhatunk a nyáron is hűvös völgy alján. Jókai e völgyet választotta a „*Szerelem bolondjai*” című regénye helyszínéül.

14.2.5. Ördög-árok

A hegység egyik leghosszabb természetes vízfolyása, melynek két nagy ágát különböztetjük meg. A Kopasz-erdő tető alatt eredő és a Petneházy-rét alatt nagy kanyart leíró Kis-Ördög-árkot, valamint a Nagykovácsi fölött eredő, a Remete szurdokon át, majd a Hűvös-völgyön át folyó, végül a Budai vár alatt elhaladó és a Döbrentei térnél a Dunába ömlő Nagy-Ördög-árkot. A vízfolyás az alsó szakaszon beboltozottan halad célja felé. Cholnoky Jenő professzor egy bronzkori duzzasztógátat és a mai Vérmező helyén tavat feltételezett, mely a tabáni lakosokat szolgálhatta. 1875-ben egy felhőszakadás felszakította a boltozatot és a Tabán házainak egy részét is elsodorta.

14.2.6. Remete-szurdok

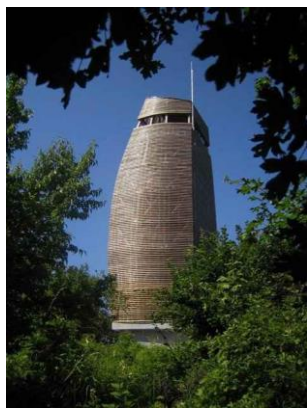
A Remete-hegy és a Hosszú erdő-hegy között áttörő Nagy-Ördög-árok festői szépségű szurdokvölgye sziklás, meredek oldalakkal 1 km hosszú, festői szépségű, romantikus kirándulóhely. A 280 méter tengerszint feletti magasságú kanyargós völgytalp fölé kétoldalt

80-130 méterrel magasodnak a völgyfalak. A zárt völgy különleges mikroklímájának köszönhetően a jégkört átvészelt maradványnövények élnek itt. Különleges érdekessége az a fa, mely az országban egyedülként itt látható, a hegyi és a mezei szil természetes hibridje. Továbbá a völgy keleti bejáratának közelében található az országos felsőrendű szintezés budapesti főalappontja. A szurdokban több mint húsz barlangot jegyeznek, melyek a dachstein mészkőben egyre mélyebbre szálló karsztvizek munkája nyomán alakultak ki. A völgy természetvédelmi oltalom alá helyezése és egyben népszerűsítése a hazai turistaság kimagasló egyéniségének, Dr. Pápa Miklósnak köszönhető.

14.3. Kilátók

14.3.1. Csergezán Pál-kilátó

Az érdekes formájú kilátó a Budai-hegység legmagasabb pontján, az 559 m-es Nagy-Kopaszon 2006 szeptemberében került átadásra. A kilátó beton alapra, vörösfenyőből készült. A tervezők különleges lécborítást alkalmaztak, mely lehetővé teszi a szabad kilátást, ugyanakkor tériszony nélkül lehet feljutni a kilátószintre. A tágas pihenők nagyobb csoportok látogatását is lehetővé teszik, egyszerre 150 fő tartózkodhat a kilátóban. A földszinti beton alapzatot graffitival festették. A Páty, Nagykovácsi és Telki hármashatárán emelkedő kilátó felső szintje 18 méter magas. A pontosan 100 lépcsőfokon elérhető magasságból egyedülálló körpanoráma tárul a látogatók szeme elé. Tiszta időben a főváros 100 kilométeres környezetét belátni, a Mátrától a Pilisen és Zsámbéki-medencén át a Velencei-hegységig. Az esztergomi bazilika akár felhős időben is szabad szemmel látható. A jól azonosítható látnivalók irányát a kilátószinten ábrák és feliratok jelzik. A kilátó névadója a híres természet-, és vadászfestő Csergezán Pál, aki számos képen örökítette meg a környék élővilágát. Az 1996-ban elhunyt művész sírja a közeli

Anna-laknál az erdőben található.

CSERGEZÁN PÁL (1924–1996) tanulmányait grafika szakon végezte a Magyar Képzőművészeti Főiskolán 1950-1953 között. Grafikusként, illusztrátorként dolgozott, eközben került közel hozzá a vadászat témaköre, az állat és természet viszonyának ábrázolása, s vált e téma kivételesen mives és elmélyült művészevé. A *Nimród* című vadászújság szerkesztőségének egykori munkatársa volt, mint grafikus tankönyveket, Tasnádi Kubacska András, Kittenberger Kálmán és Fekete István könyveit illusztrálta. Legszívesebben kedvenceit, a lovakat és az erdei vadakat rajzolta, festette egész életében. Természetfestő volt a szó legművészebb értelmében.

14.3.2. Kis-Hárs-hegyi kilátó

A 362 méteres tengerszint feletti magasságban, egy kisebb erdei tisztáson épített Kis-Hárs-hegyi kilátót 2008 júliusában adták át a felújítás után. A Makovecz Imre által tervezett tornyot az 1970-es években építette a Pilisi Állami Parkerdőgazdaság. Később a kilátó állapota olyannyira leromlott, hogy 2006-ban le kellett zárni a látogatók elől. A felújítást a tulajdonos Pilisi Parkerdő ZRt. biztosította, mely során eredeti állapotának megfelelően állították helyre. Vázát egy lebetonozott vascső alkotja, melyen vasúti talpfákból két egymásba fonódó csigalépcsőt alakítottak ki. A kilátó tetején kisebb terasz van. Felújították a kilátó melletti erdei

pihenőhelyet is. A kis tisztáson fából készült padok, asztalka, tűzgyújtó hely és szemétgyűjtő várja a kirándulókat. A Kis-Hárs-hegyi kilátó egész éven át szabadon látogatható. A Gyermekvasút Szépjuhászné vagy Hárs-hegy állomásától rövid erdei sétával közelíthető meg. A sárga sáv és zöld kör jelzésű sétatutak egyaránt érintik.

14.3.3. Kaán Károly-kilátó

A Nagy-Hárs-hegy tetején, 454 méterre a tengerszint felett helyezkedik el a környék kirándulóinak egyik kedvenc célpontja, a Kaán Károly-kilátó. A kilátóból hasonló körpanoráma tárul a szemlélődő elé, mint a közeli János-hegyi kilátóból – igaz, az körülbelül 70 méterrel magasabban áll. Az építmény teraszos elrendezésű; a szinteken felfelé haladva egyre szélesebb kilátás nyílik. A jelenlegi kilátó helyén korábban fából épült torony állt, de azt elhanyagolták, így összedőlt. A régi kilátó helyére épült Kaán Károly-kilátó alapzata kőből készült. Az erre épített szintek és a torony lépcsői fából készültek. A kilátó egész éven át éjjel-nappal látogatható. A névadó Kaán Károly (1887–1940) erdőmérnök volt. Földművelésügyi államtitkárként dolgozott, nevéhez fűződik az erdők népjóléti szerepének törvényi szintű elismertetése és több olyan intézkedés, amely a természet értékeinek védelmét szolgálta. A kilátó a Gyermekvasút Szépjuhászné állomásától kiindulva a sárga sáv turistajelzést követve közelíthető meg. A Bátor-barlang bejárta melletti erdei pihenőhely elhagyása és egy keskeny fahídon való átkelés után, az út a szinte teljesen csupasz mészkősziklán halad egészen a kilátó előtti tisztásig.

14.3.4. János-hegyi Erzsébet-kilátó

A János-hegy tetején, Budapest legmagasabb pontján, 527 méter tengerszint feletti magasságban áll az Erzsébet-kilátó. A kilátótorony 23,5 méter magas, teraszos elrendezésű, neoromán stílusú. Összesen hat, felfelé haladva egyre kisebb átmérőjű szintje van. Az alsó két szint zárt, a következő három szinten egy-egy körterasz található, legfelső szintje felülről teljesen nyitott. Az első emeleten található zárt körfolyosón a János-hegy és az Erzsébet-kilátó történetét bemutató tárlat tekinthető meg. Az épület tetejére egy száz lépcsőből álló csigalépcső vezet fel. A lépcsőházban kisebb pihenő-, és kilátófülkéket alakítottak ki. A teraszok egyre kisebb átmérőjűek, azonban egyre szélesebb panorámát kínálnak. Tiszta időben szabad szemmel akár a 77 kilométerre lévő hegycsúcsok is láthatók. A János-hegy már a XIX. században kedvelt kirándulóhely volt. A mai kőből épült kilátó helyén korábban fából épült torony állt. 1882-ben Erzsébet királyné több alkalommal is tett kirándulást a János-hegy tetejére. A Magyar Turista Egyesület kezdeményezésére, a szállodatulajdonosok ipartestületének anyagi támogatásával, a fővárosi polgárok adakozásával és Budapest Székesfőváros Önkormányzatának forrásaival sikerült előteremteni a jórészt édesvízi mészkőből és homokkőből készült torony építésének költségét. A fővárosi mérnöki hivatal 1899-1900 telén több tervet dolgozott ki egy kőkilátótoronyra, s ezek egyike általános tetszést aratott. A terveket részben Schulek Frigyes, a Műegyetem tanszékvezető tanára készítette. A kilátót 1910. szeptember 8-án nyitották meg, mely kezdetben nem csak az erdőjáró turistákat szolgálta. Hosszú ideig meteorológiai állomás is működött benne. Később a kilátóhoz vezető és azt körülvevő teraszon szilárd burkolatot

alakítottak ki, padokat helyeztek el. Az épület felújítását 2001-2005 között végezték. Az Erzsébet-kilátó a Gyermekvasút János-hegy állomásától indulva erdei sétaúton, majd műúton, a Szépjuhásznétól ösvényen, a Normafától sétaúton, a Zugligetből libegővel közelíthető meg. Érdekes látványosság a kilátóból, vagy a hozzá vezető erdei sétaút alkalmas pontjairól figyelemmel kísérni a vonatok közlekedését, esetleg végignézni az ellenkező irányú vonatok találkozását a Szépjuhászné állomáson. Távolabb tekintve olyan körpanoráma tárul elénk, melyet alig mutat hegy, más nagyváros közvetlen közelében. Délkelet és dél felé az Alföld terül el, melyet a Duna ezüstös csíkja szegélyez. Cegléd és Dunaföldvár még éppen a látókör keretébe esnek. Délnyugat felé Törökbálinton, Biatorbágyon és a Velencei-tavon át Székesfehérvárig és Csákvárig kalandozhat szemünk. Nyugat felé majdnem egyenes irányban, egymás mögött látjuk Budakeszi, Páty és Szár községeket; a háttérben a Vértes-hegység zárja be. Északnyugaton a Nagy-Kopasz-hegy Nagykovácsival az előtérben és a Nagy-Szénással a háttérben zárja be a látóhatárt. Észak felé emelkedik a Nagy-Hárs-hegy, a háttérben a Pilis sok csúcsa és Dobogókő zárja le a képet; közben fekszik Pesthidegkút és Solymár is. Északkelet felé a Hűvösvölgyet látjuk Lipótmezővel, azon túl a Kecse-hegyet, a Hármashatár-hegyet és a Rózsadombot. A Dunán túl Vác, Újpest, Rákospalota, Fót és egészen hátul a Mátra vonulata, valamint a Bükk-hegység látható.

A kilátó egész éven át nyitva tart. Díjmentesen látogatható.

Az Erzsébet-kilátó nyitvatartásáról a Budapest XII. kerület Önkormányzata ad tájékoztatást.

Telefonszám: (1) 224 5943 Honlap: www.budapesthegyvidek.hu

14.3.5. Széchenyi-emlékmű és kilátó

A Budai hegyek egyik kevésbé ismert látványossága, melyet 1860-ban gróf Széchenyi István halálának évében emeltek. A fenyőliget közepén álló mellszobrot Stróbl Alajos készítette. A kilátót Ybl Miklós tervezte, eredetileg artézi kútként a pesti Városliget bejáratánál állították fel. A historizáló gloriettet 1898-ban, a Millenniumra való készülődés idején, a Hősök tere kiépítésekor helyezték át jelenlegi helyére, a Széchenyi-hegyre. A kilátó a Fogaskerekű Vasút Művész úti megállójától műúton, a Gyermekvasút Széchenyi-hegy állomásától erdei sétaúton és műúton közelíthető meg. A szépen karbantartott kilátóból már csupán nagyon szűk panoráma tárul elénk, de az emlékmű és gondozott környezete megéri a fáradságot, hogy felkeressük.

14.3.6. Árpád-kilátó

A székely stílusú kilátó 1929-ben épült terméskőből, Friedrich Lóránt tervei szerint. A Csatárka városrész felett áll, a Hármashatár-hegy-csoport tagjaként a 377 méter magas Látó-hegy (régibbi nevén Gugger-hegy) csúcsán. Glück Frigyes (1858-1931), a Svábhegyi Egyesület elnöke és a János-hegyi Erzsébet-kilátó megépítésének ötletadója javasolta ezen a helyen is egy kilátó építését. Bár a kilátó alatti terület időközben beépült, még mindig nagyszerű kilátás nyílik innen is a Budai-hegyekre, a Dunára és Pestre. Megközelíthető: A Hármashatár-hegyi Fenyőgyöngye étteremtől (65-ös busz) az Országos Kék-jelzésen, vagy a Nagybányai úttól (11-es busz) a zöld-sáv és zöld-kör jelzésen. A kilátó egész évben díjtalanul látogatható.

14.4. Nevezetes fák

14.4.1. Norma fa

A Normafa lejtő peremén állt egy vén bükkfa, amely egy monda szerint Mátyás király születésekor sarjadt. Több ízben villámcsapás érte, ezért viharbükknek is nevezték. Írók, költők, művészek kedvelt kirándulóhelye volt, sőt meg is ihlette jónéhányukat. Jókai a *Magyarhon szépségei* című művében emlékezik meg róla, Petőfi itt írta *A hegyek között* című költeményét. Keleti Gusztáv és Brodszky Sándor festményeken örökítették meg az „óriást”. A Nemzeti Színház művészei játékszüneti napokon, az úgynevezett normanapokon gyakran jártak ki aへgyre. Egy ilyen alkalommal 1840-ben itt énekelte Bellini: *Norma* című operájának nagyáriáját Schödelné Klein Rozália, európai hírű énekesnőnk. Ettől kezdve a korábbi Viharbükköt Normafának nevezték. A korhadtt faóriás 1927. június 19-én, dőlt ki. Később egy oszlopra erősített tábla Devecseri Gábor soraival jelezte, hogy ott állott a Normafa. Emlékére a főváros 1962-ben egy új bükkfát ültetett, az eredeti fa helyén ma az emléktábla áll. A kidőlt fatörzset a margitszigeti artézi forrás medencéjében helyezték el, hogy a mészköves bevonat örök időkre konzerválja. Időközben azonban megfedekeztek róla, így a vízesés falához támasztott törzset a ráakódott, vastag mészbevonat elválaszthatatlanul odakötötte a falhoz, ma is ott látható.

Devecseri Gábor verse:

*Normafa,
Hajdanidőn itt lengett lombod a szélben,
Ünnepi hegymászók víg dala szállt körülötted,
Normafa,
Majdanidőn lombod közt éled az ének,
Győzve sivár közönyön, győzve dühös viharon.*

14.4.2. Kondor úti Libanoni Cédrus

A II. kerületben az Apáthy-sziklától nem messze található a Kondor u. 5. sz. alatti beépítetlen telek hátsó részén, kerítéssel körbevéve álló védett fa. A terület egykor Fedák Sári színművésznő villájának parkjához tartozott. Mára sem a villának, sem a hajdani parknak még hírmondója sem maradt, egyedül a fa tanúskodik a hajdan volt korokról. Ez a 120 éves cédrus fajának egyik legidősebb példánya az egész Kárpát-medencében. Idősebb példányt csak a soproni Lővérekől, illetve az Alcsúti Arborétum mellől ismerünk. Magassága több mint 12 méter, törzskerülete pedig közel három méter.

14.4.3. Mamutfenyők

A faikrek Budakeszi határában, a 22-es autóbussz végállomásától nem messze, a zöld kereszt jelzés mentén található. A világ legnagyobb és legmagasabb fának tekintett mamutfenyők az USA nyugati partvidékén élnek. Az adventív fajt a XVIII. században hurcolták be Európába. A két budakeszi példány hegyi mamutfenyő (*Sequoiadendron giganteum*). Koruk 70-80 évre tehető, egyenként 16 m magasak, átmérőjük 85 illetve 100 cm. 2009-ben a Nemzetközi Dendrológiai Alapítvány munkatársainak irányításával önkéntesek további 5 facsemetét ültettek a közelben, melyekkel egy jövőbeli mamutfenyő-liget alapjait kívánták lerakni. A mamutfenyők közelében található a közkedvelt

Pászti Gyula (1917-1996) a Budapesti Rockenbauer Pál Túravezetők Klubja alapítója és vezetője volt. Ő fedezte fel a turisták számára ezt a helyet, síremléke is itt található.

15. Turisztikai érdekességek

15.1. A Jókai-kert

A kert a Svábhegyen található 3 hektáros természetvédelmi terület, melynek kezelője a Duna–Ipoly Nemzeti Park Igazgatósága. A Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium tulajdonában lévő Költő utcai ingatlanon és az azt körülvevő parkban, az ún. Jókai-kertben működik a természetvédelem nagy múltú "fellegvára", a Természetvédelmi Hivatal, a Keve András Madártani és Természetvédelmi Szakkönyvtár, és a Petőfi Irodalmi Múzeum kihelyezett részlege, a Jókai emlékszoba. 2009-ben a főépületbe költözött a Dunai-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság központja is. Itt működik továbbá a Magyar Madártani Egyesület központi irodája, a közel 100 éves hazai madárgyűrés központja. A kertben található

Jókai Mór kedvenc kőpadja, a Természetudományi Múzeum kőparkja, valamint a Madártani Intézet

gyűjteményének megmaradt része. Jókai Mór 1853-ban vásárolta meg az akkor kőbányának használt 2 holdas területet, és alakította ki olyanná, amilyennek megálmodta. Ide vonult el a város zajától, falusias környezetbe. Ötven nyarat töltött itt. A Budai-hegység jellemző fafajai mellé szilt, diót, hársat, juhart, vadgesztenyét telepített - jó néhány ma is él közülük. Így írt róluk: *"Édes zöld fáim! Ha egyszer valaki idejön azt kérdezni, miért tudtam többet dolgozni nyáron, mint télen, mondjátok meg neki, hogy ti is ott voltatok akkor."* A későbbiekben folyamatosan gazdagította látogatók számára a kert. A kertben sokféle növényekkel és díszcserjékkel az elegáns módon kialakított gyümölcsös és parkot, amely kora elitjének egyik központi találkozóhelyévé vált. A Jókai-villa ugyan megsemmisült, de a préház megmaradt. Egy kis emlékszobában láthatók az írófejedelem személyes tárgyai, és a parkban áll Róna József Anakreón-szobra, melynek arcát Jókairól mintázta. A főépület mellett elhaladva, jobb kéz felől találjuk az egykori majoros házat - oly sok szüret színhelyét - szinte eredeti állapotában. Meredek pincelejárója lépcsőiben mély bevésések mutatják a hajdani, a hordók mozgását megkönnyítő sínek helyét. Mögötte a terület még őrzi az egykori teraszozás nyomait, a három "lonkáét", amelyet a föld megfogására alakított ki a gondos gazda. A szélvédő telepítésből néhány hársfa, bükk és juharfa áll még, s vesz körül egy, még porladóban is fenséges, kidőlt, magas köris törzset, tövében már új fák sarjaival: dióval, eperfával, cseresznyével. A legfelső szinten egy pavilonban madártani előadásokat rendezhetnek az érdeklődő iskolák, óvodák részére. A kert felső sétaútja mentén található a Kő-tanösvény, mely hazánk földtani múltjába segít betekinteni az ország minden részéről ideszállított és tájékoztató feliratokkal ellátott kőtömbök segítségével. A kert fáira kihelyezett mesterséges madárodúokban számos madárfaj fészkel, télen a madarakat etetik, ezért a látogatókat egész évben számos madárfaj, és az itt élő mókusok megfigyelési élménye is várja a kertben.

*Cím: XII. ker. Költő utca 21.
A kert munkanapokon szabadon látogatható.*

15.2. Karthauzi-lak

Eötvös család svábhegyi villái voltak a nagy tudós atyjának, Eötvös Józsefnek kedves munka és pihenőhelyei. Eötvös József 1845 tavaszán költözött a Svábhegyre, és két évtizeden át lakott ott. Tervezett villájának építéséig egy faházat húzatott fel, amelyet később svájci stílusú kis házzá építtetett át, és elnevezte Karthauzi-laknak. A nagy író és államférfi itt írta utolsó nagy regényét, a *Nővéreket*. Fia, az ifjú Loránd sok szép nyarat töltött a hegyen, itt szívta magába atyja természetszeretét, itt vert gyökeret lelkében a természeti szépségek iránti fogékonyság. A svábhegyi nyaralás minden bizonnyal jelentős hatással volt Eötvös Loránd turista karakterének kialakulására is. A régi villát a II. Világháborúban elszenvedett sérülések miatt le kellett bontani, a Karthauzi-lak azonban ma is megvan. Báró Eötvös József svábhegyi mellszobrát 1890-ben avatták fel. Stróbl Alajos bronzból készült alkotását mésző talapzaton a fogaskerekű akkori felső végállomásánál, egy kis parkban helyezték el, ma is ott található. (XII. ker., Eötvös József park Lat: 47.497747, Lon: 18.990143) A svábhegyiek hálásan gondoltak Eötvösre, hiszen ő alapozta meg az ottani nyaralóéletet. A szobor leleplezésének napján a teret gazdagon feldíszítették. Az ünnepségen megjelent báró Eötvös Loránd és Jókai Mór is, valamint a főpolgármester, illetve az irodalmi és a művészvilág számos képviselője. Szigeti Imre, a Nemzeti Színház művésze Ábrányi Emil *Szobor a hegyen* című alkalmi költeményét szavalta el.

15.3. Nyéki Királyi Vadászkastély

A Buda-nyéki középkori, királyi vadászkastély csekély maradványai ellenére is az egyik legjelentősebb középkori történeti-építészeti emléke a hegységnek. Az írott forrásokban az 1480-as években bukkannak fel adatok a nyéki vadaskertről és királyi kúriáról, mely nagyobb volt az esztergominál, s a bejáratánál egy királyi palota is állt. 1536-ban Oláh Miklós: *Hungária*

című munkájában is szerepel: *Északra esik a királyi vadaskert, neve Nyék, nemcsak egy erdős hegy, hanem messze nyúló rétek is vannak benne, kerülete három magyar mérföld, bővelkedik különféle vadakban. Oldalához királyi palota csatlakozik, melyet Ulászló király építtetett remekbe nagy költséggel.* A királyi vadászkastély a török hódoltság alatt elpusztult, emléke is feledésbe merült. A reneszánsz épületet az Mátyás király udvari történetírója, Bonfini említette először, aki 3 mérföldnyi távolságra helyezte Budától. A helyszínre Garády Sándor bukkant 1931-ben, aki tíz évig tartó ásatások során feltárta az épület alapjait és falait. Az épületet kőfal vette körül, kapuja a Hűvösvölgyi út felől nyílt. A vadászkastély mellett egy nyaralóra is rátaláltak, amely alatt Zsigmond-kori (XIV-XV. század fordulója) vadászlak maradványaira bukkantak. Emellett egy műhely is működött, ahol a budai és visegrádi paloták kályháit készítették. Mátyás 1480-ban kezdte meg az építkezést a régi épületek helyén. A díszes épületből több ezer faragványtöredék került elő. Az egyemeletes épület északnyugati oldalán tornác húzódott, felette széles loggia, melyről szép kilátás nyílhatott a vadspark felé. A gazdag vadállományú, fákkal sűrűn borított parkot a király 60 cm vastag és több méter magas fallal kerítette körül, melynek területe négy magyar négyszögmérföld volt. A XVI. században Magyarországon járt török historikus, Dzelálzáde Musztafa is leírja a hatalmas kerítéssel és sáncsal körbevett területet, amelybe néhány hegy és halom, valamint mezők is

belefoglaltattak. A kastélyromtól 150 méterre bukkantak rá Nyék falu Árpád-kori templomának alapjaira és temetőjére. A királyi villa és vadaskert kőfalát a XVIII. században elhordták a környékbeli építkezésekhez, még alapjairól is csak a domborzati viszonyok árulkodnak.

Cím: Hűvösvölgyi út 78.

Tel.: 36 (1) 202-6288

Info: vadaszkastely.budapest@museum.hu

15.4. A Budakeszi út villái

A II. és a XII. kerületeken át húzódó 5,5 km hosszú ősi út már a XII. században is fontos összekötő kapocs volt Buda és a környező települések között. Az út alsó szakaszán számos műemlék jellegű épület látható ma is.

A Budakeszi út 20/c, Zugligeti út 9-25. sz. alatt a **Gondúzó villa** klasszicista épülete látható, mely 1845 körül épült. A napjainkban csak a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem (MOME) kertjén át megközelíthető Gondúzó-villa a Hegyvidék rejtett kincseinek egyike. A földszintes, szélesen terpeszkedő épület ma a MOME tanszéki épületeként funkcionál.

Budakeszi út 26/a, Zugligeti út 31. sz. alatt áll a **Matlekovits-villa**. 1875 körül épített historizáló stílusú, szabadon álló, erősen tagolt alaprajzú, földszintes villa, négy dór oszlopos, faszerkezetű, oromzatos portikusszal, azaz bejárati oszlopcsarnokkal. Oromzatának faváz-közeiben sgraffitto-díszítés látható. Belső tere egyszerű, 1885-ben és 1903-ban bővítették.

Budakeszi út 32, Zugligeti út 49-53. sz. alatt található a **Wodianer – Baldacci-villa és melléképülete**. 1840 körül épült klasszicista, egyemeletes épület. Tizenegy tengelyes főhomlokzatának középrésze kilenc tengelyes rizalitként ugrik előre, közepén öttengelyes portikusszal. 1930-ban a portikust befalazták, a villa belsejét átalakították. A telek Zugligeti út felőli oldalán romantikus, vakolatarchitektúrás, földszintes melléképület áll.

Budakeszi út 36/a, Árnys út 3/a alatt látható a **Rózsa-villa (Oswald-villa) és kertje**. Ybl Miklós építette 1847 körül romantikus stílusban. A szabadon álló, téglány alaprajzú, földszintes villa és kertje keletre néző főhomlokzatának közepén háromnyílásos, félköríves-oszlopos loggia látható, melyhez falazott mellvédek közt lépcsősor vezet. Rózsa Lajos építette valószínűleg Hild-tervek alapján. Az épületet 1998-ban újították fel.

Hild-villa (Geist-villa) Budakeszi út 38-40., Árnys út 5-7. Nagyméretű kertben szabadon álló, 1844-ben Hild József által saját magának épített, téglány alaprajzú, földszintes klasszicista villa. Főhomlokzata közepén négyoszlopos, timpanonnal lezárt portikus, melyhez lépcsős mellvédfalak közötti lépcsőfokok vezetnek 1889-ben kétoldalt ugyancsak timpanonos lezárású rizalittal, azaz előreugró homlokzatrésszel, 1894-ben hátsó traktussal bővítették. Az Alfa Tv megbízásából 1998-ban újították fel, ma is kifogástalan állapotú.

1820-ból való az 51. sz. alatti **Kalmárffy-villa**, mely falaiba több középkori épület anyagát is befalazták.

A Budakeszi út. 53. alatti **Szűz Mária-kápolna** 1820-ban épült. Erzsébet királyné budai tartózkodása idején ebbe a kápolnába járt imádkozni. A kápolna berendezése a II. Világháború idején elpusztult. Jelenleg nagyon elhanyagolt állapotban van.

A 71. sz. alatt állt a már lebontott, 1852-ben épült **Kochmeister-villa**, melyben az osztrák-porosz háború idején Erzsébet királyné és két gyermeke, Gizella és Rudolf trónörökös éltek.

A 73. sz. ház Pollack Mihály műve 1844-ből, máig őrzi **Csendilla** elnevezését és a XIX. század végi polgári fellendülés idillikus világának emlékét. Napjainkban a lakópark-és hotelépítéseknek éppen ez a környék esik áldozatul, de remélhetően a villa megmarad.

Pilisi Parkerdő ZRt. Budapesti Erdészetének épülete (Budakeszi út 91.) A pálos romok alatt fa és kőépítőanyagok felhasználásával készült, amely a funkcionális építkezés iskola példája. Különleges értéke a Selmezbányáról és Sopronból átmentett könyvtára.

15.5. A Kurucles villái

Faragott faerkélyes nyaralókon (Kuruclesi úti kanyar és Labanc utca háromszögben) még láthatók a régi művészi faragású erkélyek, amelyekről pompás kilátás nyílt, de ugyanakkor a szél és nap ellen is védelmet nyújtottak. A garázssorok fölött emelkedő villa eredetileg vadászház volt, melyet a környező erdők kivágása után nyaralóként használtak. A házak régi fénye mára már eltűnőben van.

Márkus Emília villája a Hűvösvölgyi út 85. sz. alatt a XX. század kiváló drámai színésznője számára épült. A kor társadalmi kiválóságai fordultak itt meg. A faragott fa mennyezetű és márvány padozatú földszinti fogadó termék jelenleg a II. kerületi Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárnak adnak otthont.

Herczeg Ferenc villája a Hűvösvölgyi út. 87. sz. alatt áll. Az írófejedelmeként emlegetett Herczeg Ferenc villája érdekes magas tetőszerkezetével, szinte várszerű kialakításával ma is látványosság. A ház falán az író monogramja jól látható.

Rajnai-villa a Tárogató út 77. sz. alatt a Jugend stílusú szecessziós épület jellegzetes magas tetőszerkezetű ház Rajnai Gábornak, a Nemzeti Színház örökös tagjának a tulajdona volt. 1945-től a földszinti lakásban Fekete István lakott családjával, az ő ebédlőjéből alakították ki a mai római katolikus, Tárogató úti Jézus Szíve kápolnát. A ház falán emléktáblát helyeztek el Fekete István születésének 100. évfordulóján.

Dohnányi-villa a Széher út. 24. sz. alatti ház és a Kuruclesi-völgy felé lefutó kert Dohnányi Ernő zongoraművész és zeneszerző számára épült. A különleges gonddal megtervezett kert méltó keretet ad a villának.

Manninger és Kovács-villa (Kuruclesi út. 17/c., Kuruclesi út 11.) Alpári Gyula tanítványa, Gyöngyöshalászi Takács Béla műegyetemi tanár, többszörösen kitüntetett építész tervei szerint építettek.

Az **International Business School**-nak otthont adó impozáns kétszárnyú épület a Tárogató út 2. sz. alatt áll, 1908-ban Györgyi Géza tervei szerint a Kereskedők Segélyegyletének Menházaként építették. A két világháború között a nagyhírű Pajor Szanatórium pihenőrészele működött benne. 1944 decemberében ide szállásolta be magát a szovjet vezérkar Malinovszkij marsall vezetésével. A Rákosi-korszakban pártfőiskola lett, majd szakszervezeti továbbképző központ. Jelenleg, mint nemzetközi kereskedelmi ismereteket oktató felsőfokú tanintézet működik.

15.6. A Sváb-hegy villái

A Sváb-hegy kétség kívül egyik legizgalmasabb, lépcsővel is megszakított utcája a Diana utca, mely 1886-ban kapta a fővárosban egyedül álló mitologikus nevét a közmunkatanácstól.

Diana u. 8., Gyöngyvirág út 19. sz. alatt áll a **Flóra-villa**. Lejtős terepen, kertben szabadon álló, összetett alaprajzú villa. Főhomlokzatának keleti oldalán helyezkedik el rizalitként előreugróan a három félköríves nyílású, beüvegezett loggia, fölötte timpanonnal, a nyugati homlokzaton színes ólom-üveg ablakkal. A kertben egykorú kertész lak áll. Berczik Gyula tervei alapján 1895-ben historizáló stílusban épült.

Diana u. 15/b. sz. alatt álló **Tündér Lakban** nyaralt éveken keresztül Radnóti Miklós is.

Diana u. 25/c. sz. alatt áll az 1843-ban egy csokoládégyáros által építtetett **Óravilla**, mely nevét a homlokzatán elhelyezett óráról kapta. 1849-ben itt volt Görgey Artúr főhadiszállása, innen figyelte Buda ostromát. Megfordultk itt Aulich, Knézich, Klapka tábornokok is. Klapka éppen itt békült ki a lobbanékony Petőfivel. Az épület téglány alaprajzú, földszintes villa, dór oszlopfős, hétoszlopos portikusszal, timpanonjában órával. Szabályos tengelykiosztású ablakai felett dísztelen, magas „szemöldök” látható. Az Óravilla újjászületése kiemelkedően magas színvonalú revitalizáció. A klasszicista villaépület értékörző műemléki felújítása a XXI. századi szemléletű és igényű otthonteremtés példaértékű esete.

Ürményi–Wagner-villa (ún. Repos-villa) Az Adonis u. 4. alatt historizáló villa áll, melyet 1872-ben építettek. A szabadon álló, egyemeletes villaépület egykor nagyméretű parkban álló kőtorony felhasználásával épült, Diescher József tervei alapján.

Dálnoki–Kováts-villa Apor Vilmos tér 24., Lejtő út 2/a. 1932-ben Molnár Farkas tervei alapján épült modern stílusú, négyzetes alaprajzú, egyemeletes villa, alagsorral. Az emeleten csak a négyzet felét építették be, a másik fele tetőterasz kialakítású. Az emeletes részhez nyugat felől a lépcsőház félhengere, a földszintes részhez pedig a déli homlokzaton a nappali télikertjének nagyobb félhengere csatlakozik.

Frivaldszky–Mauthner–Pálffy-villa és kertje Béla király út 20., Mátyás király út 27. 1850 körül épült historizáló stílusban.

Klasszicista villa áll a Béla király út 22. sz. alatt. 1840 körül épült a parkban szabadon álló, téglány alaprajzú, földszintes villa, ötnyílásos, attikás portikusszal (két dór sarokpillér között négy dór oszlop). Az épület sarkait dór saroklizenák szegélyezik, melyek csak alig állnak ki a falsíkból, a főpárkány körbefut az épületen. Az összes homlokzati nyílás, valamint az épület belseje is átalakított. Az épület hátsó homlokzata mellett egykorú, emeletes melléképület áll, szintén átalakítva.

Cédrus u. 3. alatt található a **Sebők-villa**, mely 1852-ben épült romantikus stílusban. Szabadon álló, téglány alaprajzú, egyemeletes épület. Északkeletre néző főhomlokzatának középrészén kétszintes, rizalitszerűen előrelépő, vasoszlopos erkély örökődik. A ház Cédrus utcára néző homlokzatának két oldalrizalitja között pedig, az emeleten konzolos függőfolyosó húzódik Pán József tervei szerint. Az épületet 2000-2001-ben újították fel.

Szentgyörgyi-villa és kertje Határőr út 59/a-b Tervezte Szentgyörgyi Gyula 1923-ban, neobarokk stílusban.

Zillich – Zerkowitz-major és parkja Janka út 4/b alatt álló barokk, nagyméretű majorság épülete és parkja az 1760-as évekből.

Kraits-, utóbb Livia-villa Költő u. 1/a-b alatti klasszicista villa 1845-ben épült. A kertben szabadon álló földszintes épület, a délkeleti oldalon timpanonnal koronázott négy dór oszlopos mély portikusszal. A villa mögött, a telek nyugati határa mellett áll a földszintes **“Mária-villa”**, délkeletre néző, lombfűrészelt architektúrával, deszkaoromzatos terasszal. Milassin Vilmos építtette 1883-ban. A **“Mária-villa”**-t keskeny fasor köti össze a Költő utcával. A Költő u. 1/b nyugati végében áll a kétemeletes, modern **“Ibolya-villa”**, melyet Nagy Zsigmond építtetett 1913-ban, a telek keleti végében pedig a szabadon álló, összetett tömegű szecessziós **“Pista-villa”** áll. Ez utóbbit, valamint az egyemeletes modern **“Magda-villa”**-t a Városkúti Üdülőttelep Rt. építtette a két világháború között. A telket a Költő u. mentén kő támfal övezi, ebben nyílik a keskeny, kapubálvánnyal és puttókkal szegélyezett bejárat.

Layer-villa Költő u. 3. alatt historizáló villa áll 1881-ből. Szabadon álló, lényegében téglány alaprajzú egyemeletes épület, északkeleti és északnyugati homlokzatán faszerkezetű erkéllyel, délkeleti homlokzatán dór oszlopos, utólag befalazott tornácnnyílással. Architektúrája késői klasszicizáló és romantikus motívumok vegyítése.

Lakóház áll a Költő u. 15-17., Tücsök u. 6. között. 1840 körül épült klasszicista prérház jellegű sváb falusi porta, mely az utcafronton fésűs beépítésben álló, téglány alaprajzú földszintes ház, a hegyoldalban pincével.

Zlamál-villa Lóránt út 5/a., Lejtős terepen, szabadon álló, földszintes, kontyolt nyeregtetős épület 1846-ból. Timpanonos portikusza előtt háromnyílásos, oldalt kétnyílásos, sarkain pillérekkel, köztük oszlopokkal. A téglány alaprajzú fő tömeg sarkain kis kiüléssű falpillérek állnak, amelyek az egész épületen körbefutó összetett tagozatú párkányt tartanak. Az ablakok felett erőteljes szemöldökpárkány látható.

Lybasinszky-villa Mátyás király út 14/c Lejtős terepen, szabadon álló, téglány alaprajzú, az út felé kétszintes, délnyugati oldalán földszintes épület. Emeletes, részben üvegezett portikusza a földszinten vállpárkányos, árkádíves architektúrát mutat, felette hat, dór jellegű oszlop kis hajlásszögű timpanont tart. A tető formája kontyolt nyereg. A földszint homlokzata vakolatba húzott vékony, vízszintes vonalakkal díszített, a párkány felett az emeleten a falfelület sima. A fő tömeg sarokpilaszterei, azaz falba foglalt oszlopai fölött sima felületű zárópárkány fut körbe. Építtette Lybasinszky Vince szabómester özvegye 1846-ban Hild József tervei alapján.

Reiszinger-villa Mátyás király út 20. Szabadon álló, téglány alaprajzú, magasföldszintes épület. Portikusza szabálytalan kiosztású dörpilléres, timpanonos, üvegezett. Kisebb átalakításoktól eltekintve a klasszicista villa 1850-ből eredeti állapotban maradt fenn.

Traitler-villa Remete út 16. Historizáló villa 1867-ből. Lejtős terepen, szabadon álló, eredetileg téglány alaprajzú, 1936-ban azonban „U” alaprajzúvá bővített földszintes villa, a kert felőli oldalán négyoszlopos timpanonos portikusszal, előtte magas, támfalas terasszal

(Kausser Lipót). A terasz korlátjának tartó-posztamensein neo-rokoko bronzszobrocskák állnak.

Wellisch-villa és kertje Széchenyi-emlék út 3-5. Szabadon álló, egyemeletes historizáló villa és kertje. Wellisch Alfréd tervezte saját nyaralójaként, épült 1891-ben. A nagyméretű kertben kertészlak és grotta, azaz műbarlang, a Széchenyi-emlék út felől díszes kerítés és kapu található.

Barabás-villa Városmajor u. 44. Szabadon álló, téglány alaprajzú, földszintes klasszicista villa, utcai homlokzata közepén négyoszlopos, timpanonos portikusszal, amelyhez néhány lépcsőfok vezet. A telek Városmajor u. 46. számhoz csatlakozó oldalán a villával közel egyidőben épült, alápincézett, földszintes melléképület áll. Építtette Barabás Miklós festőművész, akinek 1870-ig itt volt lakása és műterme.

Jellemzően a Budai-hegyvidéken számos műemlék vagy műemléki jelentőségű villa került magánkézbe, az új tulajdonosok pedig sok esetben hagyják leromlani, lepusztulni az épületeket, hogy a bontási engedély megszerzésével, az értékes telket „gazdaságosabban” hasznosíthassák. A műemléki védelem legfeljebb a bontást tudja elhárítani, az elhagyott házak állagán nem képes javítani. Ilyen sorsra jutott a Hild által tervezett **Karczag-villa** is (Diana u. 17/a), mely lejtős terepre épült, szabadon álló, bővített téglány alaprajzú, földszintes épület. ÉK-i oldalán álló négy korintoszi oszlopos, timpanonos, részben üvegezett portikusához magas lépcsősor vezet. A lapos hajlásszögű nyeregtető oromzatai a rövidebb oldalakon timpanonban záródnak. 1844-ben épült klasszicista stílusban. A ritka ellenpéldák egyike a Dénes utcában álló, 19. századi, ún. svájci, fatornácos **Széher-villa**, amelyet tulajdonosa az eredeti értékeket megőrizve, a nagy kertet egyben tartva újított fel, és eredeti rendeltetésének megfelelő módon családi házként használ.

15.7. Disznófő-forrás

A Budai-hegyvidék legismertebb, s egykor legtöbb vizet adó forrása. A jóízű forrás a Normafát összekötő Disznófői-tető keleti oldalában fakad 187 m magasságban. Neve az egykor vaddisznókban gazdag vidékre utal, bár errefelé ködös hajnalokon még ma is látni vaddisznót. A „fő” pedig a régi nyelvhasználatban "forrás" jelentésű volt. Mátyás királyunk szívesen vadászott itt, s bizonyára már ő is oltotta szomját a forrásnál. Ezért az 1847-es dülökeresztelő óta hivatalosan Mátyás-csurgónak nevezték, bár a nép továbbra is Disznófő-forrásnak hívta. Az 1827-ben forrásházzal befedett vízadó hely hosszú ideig ellátta a környéket, és hét-nyolc fokos vizével enyhet adott az arra járóknak is, sőt a túlfolyó vize táplálta a szomszédos Isten szeme tavat is. 1890-től romantikus kiképzésű, vas vadkanfejből csorog a forrás vize. A forrás körül elterülő hatalmas parkban álló egykori fogadó, ugyancsak nevezetes hely. Toldy Ferenc irodalomtörténész beszámolójából tudjuk: „*Kossuth Lajos el van fogva. Másfél hét előtt a budai hegyek közé költözött jobb levegő végett, s ott vala egy bérlett szobában. 48 gránátos szállongott le a kérdéses nyárilak megett s körül emelkedő ormokról, s körülvéve a tanyát elfoglalva minden ablakot és kijárást. Mivel az épület a hegyoldalban fekszik jó magasan, hova szekérrel menni nem lehet, gyalog kelle Kossuthnak lemenni mintegy fertály óra járásnyira....*” A fogadó 1846-ban porig égett egy tűzvészben, ám később újraépítették, végül a neves söröző család, a Haggenmacherek birtokába került. Haggenmacher Károly pompás parkot alakított ki körülötte, ebben volt a kisebb források és a Disznófő által táplált kis tengerszem, az Istenszeme. A műemlék védett épület 2000 óta üresen áll a Szilassy út 3. sz. alatt, bekerítve várja jobb sorsát. A közelben látható, a fenti eseményre emlékeztető, 1913-ban állított Kossuth-szobor.

15.8. Árpád-forrás

Óbudán, a Tábor-hegy lábánál, a Bécsi út 267-269. sz. telken fakad a 18-20 °C hőmérsékletű langyos forrás. Nevét annak feltételezése nyomán nyerte, miszerint a forrás közelében állhatott az Anonymus által említett Fejéregyháza. A beszédes név háttérében pedig Árpád vezér sírja keresendő, melyre a nyugati kereszténységre tért magyarság Boldogasszony tiszteletére templomot emelt. Bár neves régészek végeztek ásatásokat a kérdéses területen, az előkerült leletek nem bizonyítják egyértelműen a hagyományt.

15.9. Béla király kútja és Városkút

A Béla király úton található források Buda vízművének kútfejei voltak, melyek gravitációs úton táplálták a 170 méterrel alacsonyabban fekvő Budai várat. Az ősidőktől Király-kútnak nevezett forrást Döbrentei Gábor nevezte el Béla királyról. Az út 30. sz. háza előtt fakadó forrás 14 m hosszan nyúlik a fölötte magasodó hegybe.

A Városkút környékén is találtak a régészek őskori leleteket, később a török korban is víznyerő helyként használták. Az Isten-hegy nyugati lankáin, 355 méteres tengerszint feletti magasságban felbukkanó forrásvíz természetes levezető árka az északkeletnek futó egykori Diós-árok volt, amelynek egy része ma aszfaltozott út. Napjainkban a forrás vízhozama 24 liter/perc. A felső kútház a forrásfoglatat fölé épült, középkori eredetű, gótikus stílusú épület rekonstrukciója. Eredetileg gótikus kőfaragványokkal díszítették, melyek egy, a közelben állt kolostor épületéből származtak. Innen a föld alatt 12 méter hosszú, csúcsíves dongaboltozatos, középkori eredetű folyosó vezet egy teremszerű kiöblösödésig. Egy másik földalatti járat vezet északi irányba, a mintegy 25 méterre lévő gyűjtőmedencéhez, amely felett az alsó kútház épült fel. A felszínen a XVIII. században emelt épület rekonstrukciója látható, előtte oszlopos kút található, amely napjainkban már vezetékről táplált ivóvizet ad.

15.10. Sváb-hegyi fogadók

Az első tavaszi madárcsicsergéstől a zúzmarás őszi hajnalokig igyekeztek minden alkalmat megragadni a városlakók, hogy legalább a hét végét Budán, a hegyekben töltsék. Jelentős nap volt a Sváb-hegy életében pünkösöd másnapja. A nép falkaként tódul Pestről Budára a hagyományos pünkösdhétfői búcsújárásra, Pest-Buda egyik legnagyobb fesztiváljára. A hagyomány szerint húsvéthétfőn a Gellérthegy, május elsején a Városmajor, pünkösdhétfőn, sváb búcsúkor a Sváb-hegy volt a fő kirándulócélpont. Ki csónakkal, ki a hajóhídon jutott át Budára, ahol bérkocsisok várták az utasokat. A legtöbben már kora hajnalban elindultak, mivel a közlekedés egészen a fogaskerekű átadásáig nagyon nehézkes volt. Változást csak a lóvasút hozott. A Budai Közúti Vasúttársaság a pestivel csaknem egy időben nyert koncessziót a lóvasúti járatok üzemeltetésére és az óbudaival csaknem egy időben építette ki vonalát a budai hegyek közé, a Zugligetbe. A társaság főleg a kirándulókra, kisebb részben pedig a helyi szőlőművesekre és a villák kisegítő személyzetére alapozta forgalmát. Fenn a vendéglők sokasága várta az érkezőket. A Sauer és a Csillag-kocsma, a Disznófő, és a Szép Juhászné konyháiban növendék liba sült, nagy kondérokban készült a dunai halászlé, friss rétes illata csalogatta a vendéget. Az asztalok mellett, az öreg fák árnyékában már fél tizenkettőkor minden hely foglalt volt. Aki kiszorult a vendéglő teraszáról vagy a pénztárcája volt vékonyabb, pokrócot és napernyőt hozott magának, kulacsban bort, kosárban kalácsot, csirkecombot. Mézeskalácsszívet vásárolhattak a fiatalok, itták az édeskés márcot, mogyorós pusszerlit haraptak mellé. *„Kézi erővel hajtott ringliszpil forog a sátorosor végén, gyermekek és felnőttek sikongató öröme. A fiatalság enyelegve s játszadozva*

dévajkodék, míg a korosabbak a negyed, fél, egész, sőt két akós hordókból csurogtatták a becses szőlőnedvet.” - írta a korabeli beszámoló.

15.10.1. Fácán

A Zugligeti út Béla király úti végénél található erdős terület, mely nevét a hagyomány szerint Mátyás király fácános kertjéről nyerte. Az egykor közkedvelt Fácán vendéglőt 26 000 négyszögöles park veszi körül. A Szabadság-hegy és a Csacsi-hegy nyergében álló klasszicista stílusú műemlék épületet Hild József építette 1856-ban. Béla király út 61., Csermely u. 3-5. alatt álló, zömök, U alaprajzú, kétszintes épület, délnyugati homlokzata földszintes, kétkarú lépcső vezet az emelt szintről nyíló bejáráshoz. Oldalhomlokzatai és északkeleti homlokzata kétszintes, mindkét szinten loggiával, ahogy Hild tervezte. A villától délkeleti irányban áll a **“Horthy-villa”**, volt **“Fácán vendéglő”**. Az eredetileg klasszicista stílusú épületet szintén Hild József építette 1894-ben historizáló stílusban. Ma egy bank tulajdonában, elkeserítő állapotban, erősen átépítve, dűledezve várja jobb sorsát. A klasszicista villa és a Csermely út közötti szakaszon álló, 1894 körül emelt épület az utolsó megmaradt darabja az egykori Fácános Üdülőttelep historizáló épületegyüttesének.

15.10.2. Szarvas

Fürdő jellegű üdülőttelepként maradt meg a közemlékezetben a Hunyad-orom alatt elterülő **Laszlovszky-major**, és benne az egykor híres **Szarvas vendéglő**. Szarvas Gábor út 58-60. és Zugligeti út 58. között áll a későbarokk, parkban szabadon álló épületegyüttes: U alaprajzú, földszintes, majorsági udvarház, középtengelyében faszerkezetű portikusszal 1820-ból; historizáló-neoreneszánsz, egyemeletes villa a 19. sz. végéről, mögötte korábbi, nagyméretű pincével, L alaprajzú melléképület, egykori kertészlak. Az épület együttest 1997-1999-ben teljesen felújították.

15.10.3. Szépilona

A Budakeszi és Húvösvölgyi út által közrezárt terület is egy hajdani vendégfogadóról, Frint vendéglős 1865-ben épült romantikus stílusú vendéglőjéről kapta nevét. Ezen a tájon több középkori alapokra épített postakocsi állomás működött a XVIII. században, melyek akár századokat túlélve is működnek akár a mai napig.

15.11. Zugliget

Erdős hegyek által körülölelt völgykatlan, melybe már a múlt század elején is lóvasút vezetett. A terület valószínűleg Mátyás király vadászterülete lehetett, vadban, különösen vaddisznóban gazdag volt. Elnevezésének eredete is erre mutat. A német Sauwinkel disznózugot jelent, melyből előbb Auwinkel, azaz ligetzug lett, majd Szigliget mintájára Zugliget. A közkedvelt kirándulóhelyre sokan villákat, nyaralókat építettek.

15.12. Az Oroszlán-szikla

Az erdős felszínű Kecse-hegy nyugati, meredek lejtője alatt a Glück Frigyesről elnevezett sétaút vezet a Határ-nyeregtől a Látó-hegyre. Az út fő látnivalója az Oroszlán-szikla. A szikla egy oroszlánra hasonlító dolomittömb, amit kicsit utánfaragtak, hogy még jobban hasonlítson az állatra. A szikla a II. világháborúban

megsérült, felette a hegyoldalban egy triász-dolomitban kialakult kis barlang, az Oroszlán-barlang található.

15.13. Ördögorom-szikla

A sárgás színű dolomitszikla a farkasréti Törökbálinti útról nyíló Edvi Illés utcában található. Ennek az utcának az elején működött egykor a híres Ördögorom csárda, megfáradt turisták kedvenc falatozóhelye. A kirándulók mind-mind elhaladtak a híres Ördögorom-szikla előtt, mit sem sejtve arról, hogy belseje igazi labirintust rejt. A barlangrendszer légoltalmi célokat szolgáló bunker volt, melyet ma erős vasajtó véd a hívatlan látogatóktól. Jelenleg raktárként szolgál. A meredek oromra szikláról sziklára lépkedve kapaszkodhatunk fel, ám megéri a fáradságot, mert több pontról csodás kilátás tárul elénk. Fa korláttal védett kilátópontról délre tekinthetünk, belátva a Pesti-síkságot egészen a Laki-hegyi adóig, sőt, tiszta időben a százhalombattai kémények is szabad szemmel kivehetőek. Az orom legmagasabb pontján fém korlát véd a lezuhanástól. Észak felé elénk tárul a Szabadság-hegy tömege, tetején az adótoronnyal, alattunk pedig a csodás Farkas-völgy nyújtózik el.

15.14. Apáthy-szikla

Az Ördög-árok szélén 258 méteres magasságból meredeken leszakadó sziklaorom nevét a terület egykori tulajdonosáról kapta, tetejéről szép kilátás nyílik a környékre. Kelet felé a Hárs-hegyek és a János-hegy látható. Megközelíthető a Hűvös-völgyből a zöld jelzésen, vagy a Fenyőgyöngyétől a kék, majd zöld jelzésen, kényelmes séta ösvényen.

15.15. Törökvész

A Pasarét és az Apáthy-szikla közötti terület, mely neve Buda 1686. évi ostromakor a várvédők segítségére érkező törökökre mért csapás emlékét őrzi.

15.16. Törökugrató

A Törökugrató Budaörs egyik jellegzetes, 249 méter magas hegye. A középkorban Hatvantulkos-hegynek nevezték, de régi térképeken még Csiker Bergként is szerepel. A Budai-hegység legdélebbi hegycsúcsa, mely a vonulattól egy mély letöréssel elkülönülő meredek sziklás tömb, melyen szép kristályokat találhatunk. Elnevezése **Dr. Thirring Gusztáv** (1861-1941) földrajztudós, turisztikai szakíró szerint a török korból ered, amikor keresztény katonák török foglyokat taszítottak le onnan. A Törökugrató legendája szerint, amikor 1686-ban Buda visszafoglalásáért ostrom folyt, a törökök a várbeliek megsegítésére nagy felmentő sereget küldtek. A felmentő sereg egy részét Szolimán pasa, a török sereg vezére a hegyeken keresztül be akarta juttatni a várba. Ezzel a felmentő sereggel ütközött meg a magyar csapat Budaörs határában, a mai Törökugrató-hegytől a Bia felé nyúló síkon, a Fekete-mocsár környékén. A véres harc után miénk lett a győzelem, a törökök pedig elmenekültek. A török vezér ismerte a terepet, tudta, merre fekszik a vár, és csak nyargalt fel a hegyre, remélve, áttörhet majd a várhoz. Egyszerre hatalmas szakadék tátongott előttük. Se előre, se hátra nem volt út a menekülésre. Előttük a mélység, hátul és oldalt a diadalmas üldözők. A török vezér látta, hogy a túlerővel nem szállhat harcba, megsarkantyúzva lovát nekiugratott a mélységnek. Az üldözők ámulva, megrökönyödve nézték a török halált nem ismerő bátorságát. Ettől kezdve nevezik ezt a hegyet Törökugratónak.

Klimatikus viszonyai, és ezért növényvilága különös figyelmet érdemel. A Törökugrató legnagyobb része mészkőből áll. Lankásabb oldala sziklagyeppelel és karsztbokor

erdőfoltokkal borított, melynek állat és növény világa egyedülálló, hiszen olykor még megleshető itt a haragos sikló és a pannon gyík, mindkettő nagyon ritka veszélyeztetett faj, tavasszal itt virágzik a leány- és a fekete kökörccsin, valamint sok más fokozottan védett növény mellett az apró nőszirm is.

15.17. Törökbálinti Walla Kastély

Walla József, az iparosból nagypolgárrá emelkedett cementgyáros építtetett a településen villát, kastélyt és a régi temetőben családi kriptát. A család az Árpád utcában lakott, a telek Kastély utcai végén, a Tükörhegy tetejére a gyáros eklektikus stílusú, leginkább középkori lakótoronyra emlékeztető várat építtetett, amely elsősorban kilátói funkciót tölthetett be. A neoromán villát 1902-ben Alpár Ignác tervezte. Tornya miatt kilátóként is emlegetik.

Cím: Törökbálint, Kastély u. 30.

15.18. Csillebérc

A később beerdősített kopár hegytetőn álló Lófej-tisztás Döbrentey Gábortól kapta nevét, melyet eredetileg Csillebérceknak írtak. Kétség kívül legnevezetesebb létesítménye a korábbi Úttörőváros, ma Csillebércei Szabadidő és Ifjúsági Központ. További érdekessége a MTA Konkoly-Thege Miklós Csillagászati Kutatóintézet és a KFKI, melynek honlapján számos érdekesség olvasható a terület különleges állat és növényvilágáról.

15.19. MTA Konkoly-Thege Miklós Csillagászati Kutatóintézet

Az intézet a Magyar Tudományos Akadémia legrégebbi kutatóintézete. Fő kutatási profilja a csillagászat-asztrofizika, a felsőlégköri fizika, a Nap-Föld kölcsönhatások vizsgálata, csillagásztörténet, archaeoasztrológia. 1899-ben Konkoly-Thege Miklós, korának polihisztorja örök időkre a magyar államkincstárnak adományozta ógyallai csillagvizsgálóját. A Budapest Svábhegyi csillagvizsgáló megalapítása a trianoni események miatt vált szükségessé. 1920-ban Budapest Székesfőváros vezetősége a svábhegyi Normafa közelében fekvő beépítetlen területen egy új, állami obszervatórium elhelyezésére tett ígéretet. A csillagvizsgáló első épületei: egy kupola és egy műszerház az időmérő passzázs-műszer számára, az utóbbihoz egy lakó helyiség is tartozott a csillagdat őrző altiszt számára. A további építkezés folyamatosan az anyagi lehetőségek szerint történt. *A csillebércei csillagvizsgáló a hirdetményekben közzétett nyílt napokon látogatható.*

15.20. Központi Fizikai Kutatóintézet

Az 1950-ben létesült KFKI Telephelyén a Magyar Tudományos Akadémia öt, elsősorban a fizikai és kémiai tudományokhoz kapcsolódó kutatásokkal foglalkozó kutatóintézete, valamint néhány más, az MTA-tól független intézmény működik. Külön érdekessége, hogy a Műegyetemi mellett itt található még Budapest területén kutató-atomreaktor. A KFKI magas kerítéssel övezett telephelye a budai hegységhez tartozó Csillebérc erdejében helyezkedik el, így természetesen az élővilága is jellemző a hegységi lombos erdőkre.

*Cím: H-1121 Budapest, Konkoly-Thege út 29-33.
H-1525 Budapest 114, P.O.B. 49
Tel: 36 (1) 392-2222*

15.21. Piktortégla üregek

Az 1880-as évektől Budaörsön is bányásztak piktortéglát, különösen a Zirkelbach, Herczog, Wendler, Busch, és az Eppich családok. Közülük Busch Károly szobafestő készített elsőként fehéragyagból festőtéglát, azaz piktortéglát. A szobafestők alapozó fedőanyagnak használták, főleg a Csiki-hegyekben és a Frank-hegyen bányászták, melyet később vagonszámra exportáltak „Budaiföld” elnevezéssel. Ennek az emléket őrzik a fennmaradt, részben beomlott tárók, mivel a gyártás több, mint 50 éve megszűnt. A mesterségesen létrehozott lyukak, kürtők nagy részét már betömték, mert voltak közöttük igen veszélyes mélységűek, azonban még megmaradt egy-két bozót mögött rejtőző barlang, melyekre a szemfüles kiránduló rálelhet.

15.22. Farkas-hegyi Vitorlázó Emlékmű

A 343 méter magas Farkas-hegyről szép kilátás tárul elénk Budaörsre, a repülőtérre és a szomszédos Szekrényes-hegy (365 méter) sziklás csúcsára, amelyen még áll a vitorlázórepülő indításához szolgáló beton építmény. Ebből az állásból startoltak a vitorlázórepülő egy csúzlíként kifeszített gumikötél és emberi erő segítségével. Az így kilőtt repülő a jó lejtőszelket kihasználva szárnyaltak a levegőben. A Farkas-hegy legmagasabb pontján áll a - ma már erősen megrongált - Vitorlázórepülő Emlékmű, mely szomorú emléket állít az első magyar Vitorlázórepülő Egyesületnek, valamint a Budaörsön és a Farkas-hegy oldalában 1929-től 1957-ig folytatott sportrepülésnek. A vandalizmusnak köszönhetően, mára az emlékműként eredetileg felállított két szárnyból már egy sem látható, csak egy hangármaradvány és az indító állás maradt fenn. A völgykatlanba letekintve viszont könnyen ráakadhat szemünk az ezerkilencszáz kilencvenes évek elejétől magánkézben lévő emeletes épületre - mely egykor a repülő oktató bázisa volt - és mellette a ma lovardaként használt nagy hangár.

15.23. Mementó Szoborpark

Egy letűnt korszak, a XX. század egyik rettenetes diktatúrájának szörnyű emlékei láthatóak a parkban. 42 szobor és emlékmű mutatja be az 1945-1989 közötti kommunista kultúrpolitikai igényei nyomán készült közterületi alkotásainak világát. Megtekinthetők többek között a “Magyar-szovjet barátság” és a “Felszabadulás” allegorikus emlékművei, munkásmozgalmi személyiségek és a szovjet Vörös Hadsereg katonáinak szobrai. Eleőd Ákos építész, a park koncepciójának megálmodójának terve alapján a főbejárat egy hatalmas, szocreál épületet idéz. Belesve mögé azonban látható, hogy a bombasztikus ígéretek ellenére ez csupán egy támasztékokkal felállított, 12 méter magas “kommunista díszlet”. Tökéletes nyitány a diktatúra bemutatásához. Lenin, Marx és Engels, Dimitrov, Osztapenko kapitány, Kun Béla és más, “kommunista hős” emlékműve található itt.

Cím: 1223 Budapest Balatoni út – Szabadkai utca sarok

Tel.: 1-424-75-00

Web: www.mementopark.hu

16. Tanösvények

16.1. Nagy-Szénás Tanösvény

Helyszín: Nagykovácsi, Látogatóközpont: 2084 Pilisszentiván, Bányász u. 17.

Tel.: 30/663-4669 Nyitvatartás: Egész évben bejelentkezéssel

Fenntartó: Duna-Ipoly Nemzeti Park

Táv: 2,4 km körtúra

Állomások száma: 7

Téma: geológia, élővilág

Füzet: Tanösvények Budapest körül 1. Kapható a DINPI Zöld Pont Irodájában és a KvVM Zöld boltjában. (Budapest XII., Költő u. 21) Ára: 380,-Ft 2002, 16 oldal, A5 méret

A Szénás-hegycsoport dolomit hegyeit a Budai-hegységben az 1800-as évek vége óta az egyik kiemelkedő jelentőségű hazai természeti területként tartják számon. A társulások számos bennszülött (endemikus) és maradvány (reliktum) faj élőhelyét jelentik, közülük a pilisi len (*Linum dolomiticum*) a világon egyedül itt él. Több olyan bennszülött növényfaj is megtalálható itt, melyek nagyon kis területen terjedtek el: például az István-király szegfű, a budai berkenye vagy a magyar gurgolya. Értékét az Európa Tanács 1995-ben Európa Diploma adományozásával ismerte el. A látogatóközpontban természetismereti kiállítás látható, továbbá lehetőség nyílik a tanösvényeken történő szakvezetésre is.

16.2. Jági tanösvény

Helyszín: Pilisszentiván, Vadász-rét

Fenntartó: Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság Tel: 1391-4610

Táv: 3,5 km körtúra

Állomások száma: 6

Téma: geológia, élővilág

Füzet: Tanösvények Budapest körül 2. Kapható a DINPI Zöld Pont Irodájában és a KvVM Zöld boltjában.

Ára: 380,-Ft 2004, 20 oldal, A5 méret

A Pilisszentivánhoz közeli Jági-tóról kapta nevét a mintegy 2 óra alatt bejárható tanösvény. Az útvonalon 6 állomás található, melyek részletesen bemutatják a terület geológiai, állattani, növénytani értékeit. A község mai címerében is szerepel a világon egyedül itt élő pilisi vagy pilisszentiváni len, a község különleges természeti gazdagságának legismertebb képviselője. Pilisszentiván egykori földbirtokosa, Karátsonyi Imre gróf már az 1930-as évek elején gondoskodott a pilisi len védelméről, megelőzve az első hazai védett növény- és állatfajokat kihirdető 1935-ös Erdőtörvényt.

16.3. a. Kőpark tanösvény

Helyszín: Budapest, XII. ker. Költő utca 21.

A budapesti Jókai kertben található néhány száz méteres tanösvényen 42 db keletkezési időrendben kiállított monolitot tanulmányozhatunk.

Füzet: Tanösvények Budapest körül 5. Ára: 380,-Ft 2004, 32 oldal, A5 méret

16.3.b. Kőpark tanösvény

A Szemlő-hegyi-barlang felett került kialakításra a hazai kőzeteket bemutató tanösvény. A jórészt kőbányákból, külfejtésekből származó kőzettömböket koruk szerinti sorrendben, 440 millió éven átívelő rövid sétával ismerhetjük meg.

Cím: 1025 Budapest, Pusztaszeri út 35.

Megközelíthető: Bp. Árpád-híd - Szentlélek térről 29-es autóbusszal a barlangig, majd gyalogosan 100 m lefelé a barlang fogadóépületéig. GPS: 47.52769, 19.02424

e-mail: szemlohegy@dinpi.hu

Nyitva tartás: Egész évben szabadon látogatható.

16.4. Sas-hegy tanösvény

Helyszín: Budapest – Sas-hegy, Tájék u. 26.

Fenntartó: Duna-Ipoly NP

Táv: 2,5 km körtúra

Állomások száma: 7

Jelzés: sárga virág

Téma: geológia, élővilág

Füzet: Tanösvények Budapest körül 4. Kapható a DINPI Zöld Pont Irodájában és a KvVM Zöld boltjában. Ára: 380,-Ft 2004, 16 oldal, A5 méret

A főváros egyik legszebb panorámájával rendelkező hegyen, a Sas-hegyen vezet, csak szakvezetéssel látogatható.

16.5. Nagy-rét

Helyszín: Budapest, Hűvösvölgy

Fenntartó: Duna-Ipoly NP

Táv: 1,5 km

Állomások: 5

Téma: állat- és növényvilág

Akadálymentesített tanösvény.

16.6. Tétényi-fennsík Tanösvény

Helyszín: Budatétény, a Szoborpark mögött

Fenntartó: Zöld Jövő Környezetvédelmi Egyesület

Cím: 1223 Budapest, Kistétény u. 13/B.

Tel: 1/226-0671

Táv: 3 km

Állomások: 8

Téma: állat-, és növényvilág, ember a tájban. Rövid séta során ismerkedhetünk meg Tétényi-fennsík élővilágával, a mésző kopárok életével és az ember tájalkító hatásával. A sokáig értéktelennek vélt területet évtizedekig a Honvédség használta lőtérként, így sok helyen láthatunk még lövészárkokat is.

A tanösvény megközelítése: 50-es BKV busszal a Balatoni úti végállomásig, onnan gyalog.

87-es BKV busszal a kamara-erdei megállóig, onnan gyalog a víztorony irányába.

Volán busszal: a Szoborparkig a 7-es (Balatoni) úton.

16.7. Gördülő Tanösvény

Helyszín: Budapest, Gyermekvasút

Fenntartó: MÁV ZRt.

Tel: 1/397-5396

A Gördülő tanösvény című program a Remetekertvárosi Általános Iskola (Remetevárosi Zöld Iskola) és a Gyermekvasút közös szolgáltatása, melyet elsősorban általános- és középiskolás csoportok vesznek igénybe. A látogatók a Gyermekvasút Hűvösvölgy állomásáról a Széchenyi-hegyre utazhatnak, mely alatt 45 perces foglalkozáson vesznek részt. Az utazás alatt a laborkocsi felszerelésének segítségével, képzett szakoktató felügyeletével a gyerekek a környezeti nevelés elveibe illő biológia, földrajz és más természeti tárgyak anyagával ismerkedhetnek meg. A mozgó laboratórium alkalmas egyszerű kémiai vizsgálatok elvégzésére, mikroszkópi, közetvizsgálati gyakorlatokra, növény- és állathatározásra, egyéni és kiscsoportos munkában egyaránt. A kocsit bármelyik állomáson félreállítható, hogy a programot erdei kirándulással, anyaggyűjtéssel lehessen színesebbé tenni.

Cím: Remetekertvárosi Általános Iskola

1028 Budapest, Máriaremete út 71.

Telefon: (1) 275 8675

E-mail: aradi.alice@gmail.com

Telefon: +3620 200 6342

16.8. Levegő Tanösvény

Helyszín: Budapest, Libegő

Fenntartó: Kasos István, Vadas Antal

Cím: 1121 Budapest, Zugligeti út 97.

Tel: 1/394-3764

17. Kegyhelyek, kultikus emlékek

17.1. Makkos Mária, Fogolykiváltó Boldogasszony búcsújáráshelye

1731-ben egy Traub János nevű legény a budakeszi határában fekvő szőlőkbe igyekezett. Egy útszéli tölgyfánál a szenvedő Krisztus arca jelent meg előtte. Traub később beteg lett. Csodás gyógyulása után egy Falconeri nevű olasz származású budai festőtől olajfestményt vásárolt, mely a Gyermekeit tápláló Szűzanyát ábrázolta. A képet az említett tölgyfára függesztette. Hamarosan sokan kezdték látogatni ezt a helyet. Acsádi Ádám veszprémi püspök kivizsgáltatta az eseményeket és engedélyezte, hogy a szentkép kapcsán a Boldogságos Szent Szűzet nyilvános tiszteletben részesítsék itt. A zarándokok adományaiból kicsi kápolna épült a Máriakép fölé. Gondozására a közelben élő két remete vállalkozott. A fokozódó érdeklődés eredményezte, hogy az Óbudán működő Trinitárius szerzetesrend szép egytornyú templomot és egy kis kolostort épített a kápolna helyén.

A Trinitárius Rend: „A Fogolykiváltó Szűzanya Szentháromságról nevezett Rendje” a török harcok idején egész Dél-Európában fogságba esett keresztények kiváltásán fáradozott. Pénzt gyűjtöttek erre a célra, de a rend története mintegy kilencezer olyan szerzetesről is tud, aki saját magát cseréltette el egy-egy hadifogolyért. A templomban elhelyezték az eredeti tölgyfa törzsét és a kegyképet. Rövid időn belül 50 csodálatos gyógyulás és imameghallgatás

történt itt a Szent Szűz közbenjárására. II. József császár 1784-ben a Fogolykiváltók Rendjét is feloszlatta és a templomot bezáratta. A kegyképet és a fatörzset a budakeszi plébániatemplomba vitték le, és ott megőrizték. A kolostor és a kegytemplom világiak kezére került és néhány évtized alatt rommá lett. A második világháború előtt néhány évvel a Fájdalmas Szűzanya tiszteletére alapított Szervita Rend papjai kezdtek újra szentmisét mondani vasárnapokon és Mária-ünnepeken a romokból összeállított kis kápolnában. A világháború alatt és után mind többen érkeztek ide hadifogoly hozzátartozóikért imádkozni. Újra meghonosodott a Fogolykiváltó Boldogasszony tisztelete. A hívek adományaiból és munkájából a szervita atyák néhány év alatt felépítették a jelenlegi templomot, melyet 1950-ben Shvoy Lajos székesfehérvári püspök szentelt fel. A kegyoltár mögött illetve fölött újra elhelyezték a plébániatemplomban megőrzött fatörzset és kegyképet. Jelenleg a kegytemplomot a Domonkos Rend működteti. A kegytemplomban ez idő szerint is a „foglyokért” imádkoznak a Fogolykiváltó Szűzanyához. A kábítószeresekért, alkoholistákért, a testiség-, a szerencsejátékok és minden más káros szenvedélyek rabjaiért. A kegytemplom a HM Katolikus Tábori Püspökség hivatalos zarándokhelyévé is vált, ahol minden évben lelki napot szerveznek katonacsaládok részére. Évadnyitó búcsú május első vasárnapján, évadzáró, főbúcsú szeptember negyedik vasárnapján, Fogolykiváltó Boldogasszony ünnepéhez (szeptember 24.) kapcsolódóan van.

A Gyermekvasút János-hegy állomásáról Makkosmáriára erdei sétaúton, a piros sáv jelzést követve érkezhetünk meg. Más, jelzett erdei sétautak is vezetnek ide Budakeszi, Csillebérc, Virág völgy, Normafa és a János-hegy felől, hiszen a kegyhely és rétje erdei sétautak találkozási pontjánál található. A rét széléről induló betonúton Budakeszi nyaralói között lehet eljutni a Moszkva térig közlekedő 22-es autóbushoz. Az út rossz állapotú, gépkocsival, autóbusszal nehezen járható. A makkosmáriai rét kedvelt erdei pihenőhely. A rét szélén esőház található. A hely családi piknikezésre és iskolai szabadtéri programok megtartására is alkalmas.

Érdeklődni: Római Katolikus Egyházközség

2092 Budakeszi Fő u. 192.

Tel.: 23/451-831

17.2. Gercsei Templom

A Budapest területén fekvő középkori falvak templomai közül az egyik legjobb állapotban fennmaradt a Pesthidegkút határában, a Vigasság dűlőben, a Vihar- és a Csúcs-

hegy közötti területen szántók és legelők között elterült Gercsei templom. A középkori Gercse községből a XX. századra csak templomának romjai maradtak fenn. A szentélyt 1997-ben újjáépítették, és benne tavasztól ősziig, vasárnap délutánonként szentmisét tartanak. A sokáig romos, ám szép arányú épület egy tágas hajóból, egy alaprajzában a félkörnél bővebb, patkó alakú szentélyből és a szentély két oldalán emelt helyiségekből áll. A hajó és a szentély a 13. században épülhetett, szobordíszes északi és déli kapukkal, a hajdani falutól délnyugatra. A 15. században körítőfallal öveztek. Ez ma a környezetben lévő terepformákból vehető ki. A hajóban és a körítőfalon belül temetkeztek is.

A hajdani falu, Gercse két egymást keresztező utcából állt, központja a templomromnál volt. A házak mögött kertek húzódtak, amint a Kertfeli dűlőnév is mutatja. A források szántókról, erdőkről és szőlőkről tesznek említést. A népes települést főként kisnemesek lakták. Szűk határa miatt egy birtokosra kis terület jutott. Gyakran házasodtak budai polgárcsaládokkal, és néhányan így gazdagodtak meg. Gazdagabb nemesei a megyei életben is részt vettek, Henci Miklós és Szomori Zoárd Pilis városmegyei szolgabírák voltak. A középkorban a falut többször említik oklevelekben is. Birtokosai: a Gerchei Nagy család,

Antal hidegkúti trombitás, Gerchei Poris Lőrinc, Gerchei Kenthen Benedek, sőt a fehéregyházi pálosok. Hozzá tartozónak említik Thwzokosfelde (Túzokosföldre) Kaptharalija (Kaptáralja), Csordajáró, Holcár, Szilvás, Parlagos szőlő elnevezésű területeket, és Wasasgalya-erdőt. Határos volt Mátyás vadaskertjével is. A török időkben a budai szandzsák 1580-81. évi összeírása említi, mint a hidegkút melletti Kercsi (Gercsi)-t. A falut és a környéket

Esztergom 1595-ös felszabadítását követően, egy tervbe vett budai ostrom miatt üríthették ki. Ekkorra tehető a templom első pusztulása. A terület Hidegkút birtoka lett. A templomot a 18. században többször is átépítették, és körülötte újra temetkeztek. A templom nyugati homlokzatán még ma is látható a második, nagyobb átépítés évszáma: 1774. Ekkor nyitották a nyugati kaput, karzatot építettek, a szentélyt északról sekrestyével bővítették, délről pedig egy kívülről megközelíthető helyiséggel. E korban birtokosai a Szunyogh, Tersztyánszki és Péterfi családok. Erre utalnak a padlóba sülyesztett kölapok is, melyek egyike megörökítette az itt eltemetett családtagok nevét. 1817-ben a kegyképet és a templom felszerelési tárgyait (tabernákulum, oltárok, harang stb.) Máriaremetére vitték. Ezután indult pusztulásnak az épület, 1829-ben már romként említik. A templomtól keletre egy épületcsoport romjai rejtőznek a felszín alatt. Fekvésük, alapján egy középkori eredetű udvarház maradványai lehetnek. A templomtól délre, még a nyeregre vezető út előtt, másfél-két méter átmérőjű, kváderkövel kifalazott, igen mély kút is található, káva nélkül.

17.3. A budaszentlőrinci pálos kolostor

A Pálos rendnek a hegység történetében betöltött szerepét nem vállalkozhatunk bemutatni, csupán a lépten-nyomon előkerülő építészeti emlékekre koncentrálhatunk. Az egyetlen magyar alapítású szerzetesrendet Boldog Özséb esztergomi kanonok hívta életre a pilisi remeték összefogásával. Első kolostorukat a Pilis-hegy tövében, a mai Klastrompusztán építették a tatárjárást követően. A rend fénykorában több, mint száz kolostorral rendelkezett, mígnem a Kalapos Király ezt a rendet is feloszlatta. Ekkor települtek a magyar szerzetesek a lengyelországi Chestochowába, ahol már évszázadok óta működött a rend, és ahonnan a legújabb korban ismét hazatérhettek. 1301 körül kezdték építeni Budaszentlőrincen (ma Budakeszi út 91–95. sz.) a Szent Lőrincről elnevezett pálos kolostort, melyet a negyedik prior, Lőrinc, 1308-ban a rend főkolostorává tett és az fennállásáig e minőségében működött. A kolostorhoz fürdőházat is építettek. Károly Róbert király volt az első jelentős donátor, aki a környékbeli erdőket a rendnek adományozta. 1381-től a kolostor búcsújáróhellyé vált, miután

a rend bőkezű támogatója, Nagy Lajos király itáliai hadjárata nyomán Velencéből ide hozatta *Remete Szent Pál* romlatlan testét, amelyet Budaszentlőrincen temettek újra. Az ereklye a török korban veszett el. Kevesek által ismert tény, hogy a király Remete Szent Pál oltalmába ajánlotta hazánkat, társ-védőszentként. A Magyar Pálos Rend tagja volt *Bátori* vagy *Báthory* László (1420–1484) is. A szerzetes, a perjel engedélyével felköltözött a zárda melletti hegyre az ott található barlangba, ahol 1437–1457 között lefordította a Szentírás egyes részeit és magyar nyelvű kommentárt írt hozzá. Őt a kolostorban, a Szent István oltár előtti kriptában helyezték örök nyugalomra. A kolostor és templom, a mohácsi vész után a török pusztítás martaléka lett. A barátok könyvtáruk és ereklyéik egy részét elmenekítették, Budaszentlőrincet a törökök felgyújtották, és földig rombolták. A romok feltárását 1847-ben kezdték meg de még 1985-ben is folytak állagmegóvó munkák. A kolostornak ma már csak az alapfalai láthatók, a századok során a kövek nagy részét felhasználták a környékbeli házak építésekor (néhány faragott követ például ma is látni a Városkút forrásházába beépítve, de a Szép Juhásznéhoz címzett vendéglő első épülete is e kövekből épült), ma a templom alapfalain belül oltárt és keresztet állítottak. A barátok száma a kolostor fénykorában meghaladta a háromszázat, a kolostori cellák alapfalainak egy része látható, a gazdasági épületek feltárása még folyik. A romkert szabadon látogatható.

17.4. Farkastorki Szt. Donát-kápolna

Szt. Donát ókeresztény vértanú (+361) a szőlőskertek, szőlősgazdák védőszentje. A műemlék jellegű kápolnát 1781-ben emelték középkori alapokon. Homlokzatán gótikus oszlopokat láthatunk, felettük fa huszártorony látható. Megközelíthető a 37-es BKV busz vonalán. *Cím: Budapest, Farkastorki út 56. 1037*

17.5. Táborhegyi-barlang

A Budai-hegység legnagyobb dolomitban képződött barlangja, mely közel egymillió éve keletkezett. A barlang előtti sziklás teraszról szép kilátás nyílik a városra. A Tábor-hegy Jézus színeváltozására emlékezteti a hívőket. Megközelíthető a 137-es BKV busz megállójából a zöld ómega jelzésen.

17.6. Pesthidegkút–Ófalui Sárlos Boldogasszony-plébániatemplom

A hidegkúti templom csak az 1752-es restaurálás után vált Sárlos Boldogasszony titulussal plébániatemplommá. A templom és a kegyoszlop műemlék jellegű.

Cím: Budapest, Templom köz 1. 1029

<http://pesthidegkut.communio.hu>

17.7. Máriaremetei Kisboldogasszony-bazilika

A XVIII. században a mai Svájc területéről, Thalwieser Katalin hozta Pesthidegkútra a híres einsiedelni Mária-kép másolatát, melyet a faluhoz közel, egy tölgyfára függesztett (a szentélyben, az oltár mögött, máig megőrizték azt a fatörzset, amelyen a kegykép függött). A kegyképhez számos csodás gyógyulás története kapcsolódik. A mai templomot neogótikus stílusban Schömer Ferenc építette (1899). Mind a külső, mind a belső lábazaton számtalan fogadalmi tábla látható. A templomot körülvevő parkban szabadtéri oltár, Szentkorona emlékmű, kőkereszt és a Hétfájdalmú Szűz kálváriája is megtekinthető. A templomra

merőleges Magdolna utcában áll Regőczy István atya – Az Isten vándora egykori háza, mely ma öregotthon. Fő búcsúi: Szentháromság vasárnapja, Kis- boldogasszony napja (szeptember 8.). Fontos esemény a tavaszi karizmák ünnepe.

Cím: Budapest, Templomkert 1. 1029

www.mariaremete.hu

17.8. Farkasréti Mindenszentek-plébániatemplom és Úti Madonna-kápolna

A templomot Dr. Lékai László bíboros 1977. április 10-en szentelte fel Mindenszentek tiszteletére. Szabó István építész előre gyártott betonelemekből, fémből és üvegből készített alkotásáért Ybl-díjban részesült.

Cím: Budapest, Hegyalja út 139. 1124

Az 53-as autóbusz Rácz Aladár úti végállomásánál találjuk az 1568-as tordai országgyűlés kopjafáját, mely a vallásszabadságra emlékeztet. Ha a Kázmér úton elérkezünk a János Zsigmond utca sarkán álló kereszthez, majd a hajtűkanyarban betérünk az erdőbe, rögtön jobbra fordulva egy felfele tartó szűk ösvényen az Úti Madonna-kápolnához érünk. A Széchenyi-hegyről a Farkas-völgybe vezető zöld háromszög jelzésű turistaösvény mellett áll az erdei kápolna, melyet az 1880-as évek elején Berger János teológus professzor épített. A Csekésszövetség, a Farkasvölgyi Baráti Kör a Pilisi Parkerdő Rt.-vel együttműködésben a kápolnát 1998-ban felújította, annak eredeti formáját visszaadta. A kőkápolna előtt díszes előteret alakítottak ki faragott fa oszlopokból. Szentmisét tartanak benne október első szombatján, délelőtt 11 órakor.

17.9. Farkasréti temető

A Farkasréti temető a legszebb fekvésű temetkezési hely a főváros határában, ahonnan páratlan kilátás nyílik a Duna felé. A temető megnyitására 1894-ben került sor, azóta számos ismert személyiség örök nyughelye lett. A teljesség igénye nélkül csak néhány nevet említünk meg: Aba Novák Vilmos, Agárdy Gábor, Antal Imre, Antall József id., Bajor Gizi, Baktay Ervin, Bárdos Lajos, Bartók Béla, Básti Lajos, Bessenyei Ferenc, Boncza Berta, Borsos Miklós, Csákányi László, Cserháti Zsuzsa, Csinszka, Déry Tibor, Domján Edit, Ferencsik János, Fischer Annie, Germanus Gyula, Gobbi Hilda, Homoki Nagy István, Honthy Hanna, Illyés Gyula, Janikovszky Éva, Jány Gusztáv, Jávorka Pál, Kaffka Margit, Karády Katalin, Kassák Lajos, Kiss Manyi, Kittenberger Kálmán, Kodály Zoltán, Kodolányi János, Latabár Kálmán, Lázár Ervin, Losonczy György, Máté Péter, Melis György, Molnár C. Pál, Nemes Nagy Ágnes, Németh László, Ottlik Géza, Örkény István, Páger Antal, Papp Laci, Pilinszky János, Rákosi Mátyás, Remenyik Zsigmond, Ruttkai Éva, Simándy József, Somogyvári Rudolf, Szabó Magda, Széchenyi Zsigmond, Szécsi Pál, Tersánszky Józsi Jenő, Tildy Zoltán, Tolnay Klári, Tot, Amerigo, Tóth Árpád, Váci Mihály, Weöres Sándor, Zelk Zoltán, Zenthe Ferenc

Cím: XII., Németvölgyi út 99.

17.10. Szent Anna-kápolna

Az 1820-as évek végén az Anna-réten épült stáció méretű kis kápolnát 1992-ben a Salamin család állította vissza eredeti szépségébe. Megközelíthető a Gyermekvasút Virágvölgy megállójától a kék körséta és sárga kereszt jelzésen.

17.11. Szent Anna-kápolna, Solymár

Solymár Buda felé eső végén, a Mátyás király útról nyugatra nyíló kis téren áll a gótikus stílusú, cseréptetős, 3 x 3 méter alapterületű kis kápolna, mely egy szép mészkőszobrot rejt. A szobor Szent Annát mintázza, amint éppen tanítja a kis Jézust. Az épület homlokzatán egy rovásírásos kőtábla áll.

17.12. Budakeszi, Himnusz-szobor

A szoborkompozíció közepén egy istenalak látható, ezt veszi körül sugaras alakban a vers szövege. A 2006 májusában felavatott alkotást V. Majzik Mária Magyar Örökség-díjas képzőművész készítette. A kompozíció a magyarság pogány és keresztény hagyományait megjelenítő szimbólumainak tárháza. A 3+1+3 felépítésű boltíves szerkezetben harangjáték működik, amely hétköznapiakon a deit kongatja, ünnepeken a Himnusz dallamát játsza el. A szobor nem véletlenül került Budakeszire, hiszen Erkel Ferenc valaha itt töltötte nyarait. Erről a ház falán elhelyezett emléktábla, és a Fő téren álló mellszobor is tanúskodnak.

Cím: Budakeszi, Szarvas tér (A BKV 22-es buszjáratával, a Szanatórium utcánál kell leszállni.)

17.13. Tótasszony oltár

A Kis-Hárs-hegy oldalában található kisebb sziklára állítottak emléket egy asszonynak, akinek holttestét 1820-ban itt találták meg a környékeliek. A hagyomány szerint a hírt a német ajkú lakosság így újságolta: „ein totes Weib”, s ezt félreértve a magyarok a helyet Tót asszony sírjaként kezdték emlegetni. Megközelíthető a Nagykovácsi út és a Hűvösvölgyi út torkolatától délnyugat felé erdei sétaúton.

17.14. Szeleczy-kápolna

1910-ben szentelték fel a kápolnát, melyet Szeleczy Lajos építtetett a Remetékertvárosban. Márványtábla felett elhelyezett kép Mariát ábrázolja, karján a gyermek Jézussal.

Cím: Budapest, Zsíroshegyi út 39. 1029

17.15. Kútvölgyi Boldogasszony (Mária-kápolna)

A Sváb-hegyi Galgóczy u. 49. sz. alatt található a Mária kútja mellett álló, 1753-ban Sigl Márton építőmester által épített barokk kápolna. Kis kiülős, vonalas díszű kőkeretes nyílása van, kosárvének zárókövén az építés évszáma olvasható. Vakolt, fehérre festett falát egyszerű profilú párkány zárja le. Az eredetileg szabadon álló kis, négyzetes alaprajzú kápolna ma egy nagyobb, modern kápolnába befoglalva áll. Az ősi kápolnát hálás szülők emelték Szűz Mária tiszteletére, mivel gyermekük a közelben ma is meglévő mély kútba zuhanva csodálatosan megmenekült. Regőczy István atya (az Isten Vándora) 1969-ben fa előtérrel bővítette ki a szerény szentélyt. Nemzetközi összefogással közadakozásból, 1990-ben Domonkos Jenő tervei alapján elkészült az új kőkápolna, mely a különleges fekvésű telken szépen foglalja magába az eredeti műemléket és a későbbi bővítményt is. A kis telek végében, a Magyarság Engesztelő Kápolnájának szerves részeként, romantikus díszudvar közepén találjuk a Mária kútját. A szomszédos telken lelkigyakorlatos-, és zarándokház áll.

17.16. Szentkút

Máriaremetén, a XX. század első éveiben téglából és mészkőből épített, és 1996-ban felújított kútház takaros tér szélén áll. A díszes kifolyó fölött mészkő dombormű látható, mely a Szűzanyát a gyermek Jézussal két angyal között ábrázolja. Hajdan a Zsíroshegyi úton a kegytemplomhoz zarándoklók pihentek meg itt.

17.17. Gül Baba türbéje – sírkápolna, rózsakert és muzulmán zarándokhely

A Rózsadomb keleti lejtőjén Gül Baba türbéje emlékeztet arra az időre, amikor Magyarország jelentős része török uralom alatt állt. I. Szulejmán szultán – Szapolyai János király halálát követően 1541. kora tavaszán döntött arról, hogy elfoglalja Buda várát, hogy az ne kerüljön a másik magyar király, I. Habsburg Ferdinánd csapatai kezére. A szultán a bektasi rend tagjait bízta meg azzal a feladattal, hogy a török csapatok Buda alá való érkezése előtt a városhoz közel alapítsanak iszlám vallási központot. A bektasi rend tagjai elsősorban szerzetesek, dervisek, de – szükség esetén – katonai feladatokat is ellátnak. Vezetőjük Gül Baba volt, aki főként békés természetéről, verseiről, természetszeretetről vált ismertté. A legenda szerint mindig viselt a turbánján egy rózsaszálat: erről kapta a Rózsák Atyja becenevet, de származhat neve a dervissüvegén lévő gömb alakú szövetdarabtól is, amit szintén gülnek neveznek, és a misztikus tudás, az Istenről szerzett bizonyosság jelképe volt. 1541. augusztus 29-én a török hadsereg megszállta a magyar királyok székvárosát. Szeptember 2-án pedig a dzsámivá átalakított Nagyboldogasszony templomban, a hálaadó istentisztelet alatt Gül Baba meghalt. A hagyomány szerint a vár elfoglalása során a szent életű dervis megsérült és sebeibe halt bele a templomban. Holttestét a mostani türbekerten belül helyezték örök nyugalomra. A türbét Szulejmán szultán parancsára építették, ettől kezdődően a sírkápolna nagy becsben tartott zarándokhellyé vált, melyet messze földről érkező muszlim zarándokok nagy számban látogattak. A türbe nagyon korai iszlám szenthely, az ötödik az oszmán-török birodalom időrendi rangsorában, és a világ legészakibb iszlám zarándokhelyeként tartják nyilván. Buda várát 1686-ban az egyesített európai csapatok visszafoglalták. A türbét a jezsuiták kapták meg, melyet Szent Józsefnek szentelve keresztény kápolnává alakítottak át. 1914-ben a sírkápolnát műemlékké nyilvánították és megkezdték teljes rendbehozatalát. Gül Baba földi maradványait ünnepélyes keretek között visszahelyezték a sírgödörbe és a sírt lezárták. A 90-es évek első felére a türbe műszaki állapota kritikussá vált. A helyreállítás során felépítették az oszlopcsarnokot, két díszkutat, a kultikus szerepű csemet és a márványburkolatú szelszebilt, majd egy igazi török kávézót és egy kiállítótermet (Összmagyar Galéria) is az idelátogató zarándokok, turisták számára. Az ünnepélyes megnyitóra 2000. augusztus 21-én

került sor. Azóta látogatható ez a különleges hangulatú, kultikus, vallástörténeti jelentőségű műemlék.

*Cím: 1023 Budapest, Mecset u. 14. Bejárat a Türbe tér 1. felől nyílik.
Tel.: 36 (1) 326-0062*

17.18. Törökbálinti Kálvária

A 14 stációból álló, és a Golgotára emlékeztető három kereszttel végződő kálvária a II. világháborúban romossá vált, 1992-ben pótolták az eltűnt szobrokat, a bevezető út díszvilágítást és díszburkolatot kapott.

17.19. Törökbálinti Mária Kápolna

A Máriának szentelt fogadalmi kápolnát egy Feichtmann nevű budai német polgár emeltette 1714-ben. A barokk stílusú épületet 1845-ben klasszicista szellemben bővítették. Homlokzatán az ajtó fölött felirat olvasható: „MÁRIA SEGÍTS!” Továbbá egy Mária kép is látható üveg mögött valamint a timpanonban egy szépséges Mária-szobor áll. A kápolnának kis harangtornya is van. Minden évben májustól októberig szombat esténként misét mondanak a kápolnában. Július 2-a „Sarlós Boldogasszony”, vagy hivatalosan a „Vizitáció” a búcsú napja.

17.20. A hűvösvölgyi Magyar Szentföld

Talán meghökkentő a címben szereplő szókapcsolat, de még inkább különös az épület sorsa. A hűvösvölgyi Heinrich István u. 1-5. számú telken áll az a torzójában is impozáns épület, mely a háború előtti magyar lelkeséget hűen tükrözi. P. Majsai Mór ferences szerzetes ötlete nyomán erősödött az a vágy, később mozgalom, hogy a Szentföldre egészségi, vagy anyagi okokból elzarándokolni nem tudó hívők is átélhessék a szent helyek nyújtotta élményt, így növekedhessenek hitben, lélekben és tettekben. A cél az volt, hogy a szentföldi kegyhelyek pontos mását készítsék el egy helyen, egy épületbe foglaltan a magyar zarándokok számára. A választás Molnár Farkasra, a Bauhaust Weimarban, Walter Gropiustól tanult neves építészre esett. Molnár Farkas monumentális épületet álmódott, mely nemcsak 21 szentföldi szentély hű másolatát foglalta magába, de egy óriási központi templomteret is, melynek körbefutó oszlopsora vasbeton kupolát tartott volna. Az alapkő letételre 1940 nyarán került sor és az építkezés, a háborús évek dacára, 1945-ig folytatódott. A tervező halálával, és a ferencesek elhurcolásával az épület sorsa megpecsételődött. Építő anyagát széthordták, falait átengedték a szándékos rongálásnak, pusztításnak. Megmaradt falait traktorállomásként, majd levéltári raktárként hasznosították, mígnem 2003-ban önkormányzati tulajdonba került. A templomépület lenyűgöző formáját méltatlan állapota ellenére is érdemes megcsodálnunk.

18. Múzeumok, gyűjtemények, kiállító helyek

18.1. Bajor Gizi Színészmúzeum

Az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet kiállítóhelye a Bajor Gizi Színészmúzeum, mely színészéletműveknek állít emléket. Elsőként két magyar színésznőnek: Bajor Gizinek, és Gobbi Hildának. Bajor Gizinek, a XX. századi magyar színháztörténet kiválóságának az egykori otthonában jött létre 1951-ben az első emlékszoba, melyet Gobbi Hilda, hozott létre. Gobbi lakóknak nevezte az itt helyet kapó művészeket: 1990-ben ő is „beköltözött”. Két nagy előd emlékszobája látható még itt: Jászai Marié, a múlt századi magyar

színjátszás utolérhetetlen tragikájáé és Márkus Emíliaé, a "szőke csodá"-é, aki hetvenöt évet töltött színpadon. A többi emlék a Nemzeti Színház nevezetes előadásaihoz kapcsolódik: Rózsahegyi Kálmán, Németh Antal, Jávor Pál, Olty Magda, Váradi Hédi, Major Tamás, Tímár József és alkotótársaikhoz.

Cím: Bajor Gizi Színészmúzeum

1124 – Budapest, Stromfeld Aurél út 16.

Tel.: (1) 225-3161 bajor.budapest@museum.hu

Nyitva tartás: Cs-V 14-18

18.2. Kiscelli Múzeum - Újkori Várostarténeti Gyűjtemény

A Kiscelli Múzeum barokk épületegyüttese 1745-1760 között épült a Trinitárius szerzetesek számára, akiket a Zichy család telepített le Óbudán. A Trinitárius templom és kolostor 1784-ig működött. II. József ebben az évben feloszlatta a rendet, így az épület kincstári tulajdonba került. A következő száz év során volt laktanya, katonai raktár és hadastyánok laktanyája is. Az 1900-as évek elején már elhagyatottan álló épületet Schmidt Miksa bécsi bútorgyáros vette meg, és itt helyezte el saját gyűjteményeit, illetve az általa gyártott bútoroknak áruminta raktárat rendezett be. 1935-ben, végrendeletében az épületet berendezésével és a hozzá tartozó parkkal együtt a tóvárosra hagyta, azzal a kikötéssel, hogy a továbbiakban múzeum működjön a kastélyban. A Székesfővárosi Múzeum várostarténeti, képzőművészeti gyűjteményeit 1938-ban költöztették az épületbe. Budapest ostroma alatt azonban az épületegyüttes súlyos károkat szenvedett és a műtárgyanyag egy része is elpusztult. A háború után 1949-ben nyílt meg újra a látogató közönség előtt. Az épületben a Budapesti Történeti Múzeum két főosztálya található. A képzőművészeti emlékeket a Fővárosi Képtár mutatja be, míg a Kiscelli Múzeum Újkori várostarténeti gyűjteménye a főváros újkori tárgyi emlékeinek leggazdagabb tárgyi gyűjteménye.

A múzeum gyűjteményei: Bútorgyűjtemény, Cégérgyűjtemény, Építészeti Tervgyűjtemény, Fényképtár, Játékgyűjtemény, Néprajzi Gyűjtemény, Óra- és Műszaki gyűjtemény, Pecsétnyomó-gyűjtemény, Plakátgyűjtemény, Sajtó- és Nyomdászattörténeti Gyűjtemény, Schmidt-hagyaték, Táncrendgyűjtemény, Térkép-, Kézirat- és Nyomtatványtár, Történeti Adattár, Üveg-, Kerámia- és Porcelángyűjtemény, Vegyes Életmód Gyűjtemény és Zászlógyűjtemény.

Cím: Kiscelli Múzeum - Újkori Várostarténeti Gyűjtemény

Bp. 1033 Kiscelli utca 108.

Tel: +36 (1) 430-1076 kiscelli.budapest@museum.hu

Nyitva tartás szezonban: IV.-X.:K:-V:10-18h

Nyitva tartás szezonon kívül: XI.-III.:10-16h

Belépő díjak: felnőtt 800.-Ft

Diák,nyugdíjas: 400.-Ft

18.3. Középkori Zsidó Imaház

Nyitva tartás: V-X.: 10-18 ó hétfő szünnap

Belépődíj: felnőtt: 600 Ft, diák: 300 Ft

BTH kárytával: felnőtt: 480 Ft, diák: 240 Ft

Cím: A budavári Táncsics Mihály utca 26. sz. lakóházának földszintjén látható

18.4. A Csúcs-hegyi dülő ókori villái - Hercules Villa

A római villa, mely gazdasági és lakócélokat egyaránt szolgált, általában nem egy épületből állt. A villa típusa rendeltetésétől függött, így a villa rustica gazdasági épület, a villa fructuaria terménytároló, a villa urbana a birtokos lakóháza volt. A villához földbirtok tartozott, 2-4 négyzetkilométer nagyságú középirtokok, így a villa elsősorban vidéki épület volt, mely nagysága összhangban állt a birtok nagyságával. Aquincum a Kr. u. 2. század elején Pannonia székhelye lett, ekkor épült fel az egykori helytartói palota, melynek emlékei az Aquincumi Múzeumban láthatók. A palotán kívül a katonaváros északi szélén más, különböző rendeltetésű építmények sorát emelték, köztük díszes lakóépületeket a helyi tisztségviselők számára, a várost határoló dombokon eddig 26 villaépület maradványa került elő. Aquincum gazdag vezetőinek birtokai a 2-3. században a várostól 4-5 kilométerre helyezkedtek el. A város közvetlen közelében a Csúcs-, Tábor- és Testvér-hegyen, illetve a környéken: Pomázon, Budakalászon, Budakeszi központjában és Budaörsön kerültek elő 4. századig használt épületmaradványok. A villák hasonló alaprajzúak, hol díszesebb, hol szerényebb kivitelben, az úgynevezett középfolyosós díszornácos (porticusos) típusból. A helyiségek kétoldalt egy folyosóról nyíltak, néha kiegészültek apszissal záródó oldalfolyosóval, mint a **Hercules-villa** esetében is. A villa elődje valószínűleg a század első felében épített kis épület lehetett, erre építették a 2. században a villát. A 3. század elején jelentősen kibővítették, vízvezetékekkel és padlófűtéssel látták el, a falakat freskókkal, a padlókat mozaikkal díszítették. Még a 4. században is végeztek rajta bővítést. A nagyméretű városi villa (villa urbana) 270 körül, a vandálok támadása következtében pusztulhatott el. A padló mozaikja a villa névadóját, Herculest és Deianeirát ábrázolja. A többi előkerült mozaikon az ittas Hercules látható, rajta kívül szőlőt tartó szárnyas Erósz, lépő tigris, és ökölvívók jelennek meg. Az alakokat geometrikus minta és növényi ornamentika egészíti ki. A falakon lévő freskókon jellemző ábrázolás a virágmintás ajtó- és ablakkeret, színes füzérek és madarak. A villa romjai egy általános iskola alapozásánál kerültek elő, az ásások 1958-ban kezdődtek meg Wellner István vezetésével, és Hegyi István tervei szerint konzerválták. A római villa legbecesebb, gazdag díszítéseket tartalmazó maradványai felett két üvegfalú védőépület magasodik. A nagyobbikban a három lakóhelyiséget is magában foglaló központi épületrész, a kisebbikben a külön álló fürdőépület romjai kaptak helyet. A védőépületek melletti parkosított részen az egykori vízvezeték és néhány szarkofág részlete látható. A többi feltárt villát is a markomann háborúk (166-180) utáni évtizedben építették, amikor Aquincum colonia rangra emelkedett. A gazdagabb villákat megpróbálták beilleszteni a környezetbe: a **Testvér-hegyi villát** teraszosan építették, a lejtős domboldal miatt. Terrazzoval borított padlója alatt hypocaustum fűtőrendszer húzódott meg. Mesterséges teraszra épült a 3. század elején a gyönyörű kilátással rendelkező **Csúcs-hegyi villa**, ami egy közeli forrásból csatornán át kapott vizet, mely egy 400 négyzetméteres, téglalap alakú, kilenchelyiséges, tornácos, hideg- és meleg vizű fürdőmedencével ellátott villa volt.

Számos villa a feltárást és dokumentálást követően visszatemetésre került. A Hercules-villa római kori lakóépület maradványait bemutató múzeumi kiállítóhely Budapest III. kerületében, a Meggyfa utca 19-21. szám alatt. A Budapesti Történeti Múzeum része, műemlék. Mint múzeumi kiállítóhelyet 1967-ben nyitották meg a közönség előtt. Eredeti formájában utoljára 2007 júniusában volt megtekinthető, (akkor is csak hét végén), azóta zárva tart, felújítását tervezik.

18.5. Dr. Jablonkay István Helytörténeti Gyűjtemény, Solymár

Az 1972-ben létrehozott Helytörténeti Gyűjtemény a nemzetiségek emlékanyaga mellett a település helytörténeti dokumentumait, a környéken előkerült régészeti leleteket is

tartalmazza. Nevét 2003-ban arról az első vezetőjéről kapta, aki 28 éven át szervezte a gyűjteményt, rendezte kiállításait, gyarapította anyagát odaadó lelkesedéssel. Az épületben az első kiállítóhelység a történeti-régészeti, a második a néprajzi vonatkozású emlékeket őrzi. A harmadik terem az egykori Vermes Lőrinc-féle szatócsboltot, a negyedik pedig egy XX. század elejei patikát mutat be a látogatóknak. Az udvaron lévő fészerben régi kocsikat, gazdasági eszközöket láthatunk. Az udvar fala mellett állították fel a solymári temető régi sírköveit is.

Cím: 2083 Solymár Templom tér 2.

Tel.: (26) 360-275, 26-360-100   www.solymar.hu

Belépő: Felnőtt 200.-Ft, Diák: 100.-Ft Minden hónap első szombatján ingyenes.

Ny: Márc. 1-nov. 31. Szo-V ünnepnap 10-12, 14-18 óráig.

Bejelentkezéssel látogatható!

18.6. Magyar Földrajzi Múzeum

A XIX. század közepén emelt Wimpfen-kúriában berendezett gyűjtemény a kiemelkedő jelentőségű magyar földrajztudósok hagyatékát őrzi. A múzeum létrejötté Balázs Dénes karsztkutató, geográfus-világutazó érdeme. Állandó kiállításon láthatók a geográfusok, geológusok kutatásainak történeti dokumentumai, egzotikus utazásaik tárgyi emlékei, többek között Cholnoky Jenő, Germanus Gyula, Láng Sándor, Lóczy Lajos, Tulogdi János hagyatéka, és nem utolsósorban az alapító Balázs Dénesé. Állandó kiállítások: Magyar utazók és felfedezők - a magyarok szerepe a Föld tudományos megismerésében a XIII. századtól napjainkig; A Kárpát-medence tudományos feltárói - a földtudományok, a geográfia, geológia, paleontológia és térképészet képviselőinek eredményei a történelmi Magyarország természettudományi feltárásában. A múzeumban rendeznek időszakos kiállításokat is, nyilvános és szakmai könyvtára, zeneterme várja a látogatókat. A múzeumkertben a magyar világjáró földrajztudósok szobrai láthatók.

Cím: Érd, Budai út 4.

Tel.: 23/363-036

E-mail: foldrajzi.muzeumvivamail.hu

Ny: K-V 10-18

Érdi Harangjáték

A Harangjáték a város polgármesteri hivatala előtt található kis téren áll. Az alkotást 1993-ban, a város első okleveles említésének 750. évfordulóján adták át. A 12 harang 45 különböző dallamot játszik. A harangjáték Szabados György alkotása.

Cím: Érd, Alsó u. 1. előtt

Érdi Minaret

Az egykori Hamzsabég palánkjai között, a mai Érd-Ófaluban álló, a XVI. század második felében épült minaret egyike az országban megmaradt négy minaretnek, a pécsi, az egri és a szigetvári mellett. Zömökségével tűnik ki a többi közül, mindössze 23 méter magas. A minaret műezzinerkélye és sisakja villámcsapás következtében megsérült, a dzsámi elpusztult, építőköveit széthordták. A magányosan álló csonka tornyot az 1962-65 közötti régészeti ásatás eredményeit alapul véve egészítette ki Ferenczy Károly építész. A dzsámi

viSSzaépítésére nem volt már lehetőség, csak a Mekka felé tájolt, egykori templombejáráttal szembeni Mihráb fülkét vasbetonból készítették el, a templom sarkait vasbeton lámpákkal jelzik. A toronyba a templom belsejéből induló lépcsőn feljutva lehetett belépni. Ma egy vasbeton lépcső vezet fel a torony bejáratához. A minaret ajtaja zárva de a 300 méterre lévő Arató u 15/a alatt egy kedves hölgy őrzi a kulcsot, aki kérésre átadja azt a látogatóknak.

Cím: Érd, Mecset u.

Tel: 23/365-111 Kapcsolattartó: Érd Megyei Jogú Város Önkormányzat

18.7. „Matrica” Múzeum

A múzeum az egykor virágzó római Matrica (mátrika) település nevét viseli. Állandó kiállításán a tízezer éves helytörténet tárgyi emlékeivel, gazdag bronz-, vas- és római kori leletekkel ismerkedhet meg a látogató. A földszinti kiállító teremben és az emeleti galériában időszaki kiállításokon kortárs művészek alkotásait láthatjuk.

A múzeumhoz tartozó Régészeti Park a 2700 éves sírokat rejtő Százhalomok között létesült, mint Magyarország első őskori, szabadtéri múzeuma. Itt bronz- és vaskori házak, kemencék, melléképületek hiteles rekonstrukciói láthatók. A Régészeti Parkban tett látogatás alkalmával kipróbálhatjuk az őskori kézműves technikákat: szövést, fonást, sövénykerítés építést, ékszer készítést.

Cím: 2440 Százhalombatta, Gesztenyés u. 1-3.

Tel: 23-354-591, 23-540-070

www.matricamuzeum.hu

Nyitva: hétfő kivételével naponta: 10-17 óráig

RÉGÉSZETI PARK

Cím: 2440 Százhalombatta, Poroszlai Ildikó u.1.

Tel/fax: 23-350-537

Nyitva : április 1. és október 31. között hétfő kivételével naponta 10-től 18 óráig

Belépő: Felnőtt belépődíj: 950 Ft/fő

Diákok nyugdíjas: 550 Ft/fő

Kombinált jeggyel a "Matrica" Múzeum, a Régészeti Park és a Földvár is látogatható.

Felnőtt kombinált belépődíj: 1.500 Ft/fő

Diákok és nyugdíjas egyéni kombinált díja: 670 Ft/fő

Családi kombináltjegy: 3.250 Ft

*A „Matrica” Múzeumba, a Régészeti Parkba **díjmentes belépésre jogosultak:** a 6 év alatti gyermekek, a fogyatékkal élők, személyenként egy kísérővel, és a 70 éven felüli nyugdíjasok,*

18.8. Törökbálinti Falumúzeum

A bőséges helytörténeti anyaggal rendelkező, 1996-ban avatott múzeumban - itt összegyűjtött bútorokkal, használati tárgyakkal - berendezett szoba, konyha és a település múltját illusztráló fotók láthatók.

Cím: Törökbálint, Baross u. 17.

Telefonszám: 23/337-839

Nyitvatartás: péntek, szombat, vasárnap 14-18

18.9. Rádió és Tv Múzeum (Diósd)

A Postamúzeum Rádió- és Televíziótörténeti Kiállítóhelyét a magyar rádiózás és televíziózás története kezdetének 70. évfordulójára nyitották meg 1995-ben, a rádióállomás egykori adótermében és a csatlakozó kisebb helyiségekben. A kiállítóhely információs rendszere, mint egy szaklexikon kínál részletes ismereteket a kiállítás képeihez. A terem galériáján hangrögzítő berendezések, kábelek, szigetelők, valamint a mennyezetig felmagasodó polcokon kiállított vevőberendezések katalógusa található. A csatlakozó folyósón a katonai hírközlés és a rádió-amatőrök emlékei sorakoznak. Dr. Békésy György Nobel-díjas fizikus akadémikus, postamérnök kísérleti berendezései és a magyar rádió muzeális berendezéseivel egy stúdió és egy technikai szoba is látható. A múzeum kertjében, a magyar műsorszórás jeles személyiségeinek emlékoszlopai, valamint a műsorszórás nagy tárgyai, antennák, szigetelők, fényszórók találhatók.

Cím: 2049 Diósd, Kőbányai út 9-11.

Tel.: 23/382-372

Nyitvatartás: Sze-V 10-16, zárva minden hónap második vasárnapján

18.10. Pilisvörösvári Falumúzeum

A német nemzetiségi hagyományokról és a település múltjáról ad áttekintést a Falumúzeum.

Cím: Pilisvörösvár, Kápolna u. 10.

Tel.: 26/330-160

Nyitvatartás: előzetes bejelentkezés alapján a kapcsolattartó Hagyományőrző Egyesület

19. A hegység és környékének települései

19.1. Budaörs

Budaörs a Budai-hegység déli peremén elterülő 23,6 km² területű és 28894 lélekszámú városka, mely a település nevét viselő medencében helyezkedik el. A medence északi oldalán három párhuzamos vonulatban sajátos hangulatú dolomithegyek emelkednek, a Budaörsi-kopárok (Kő-hegy, Odvas-hegy, Út-hegy), valamint a Csiki-hegyek és a Törökugrató. Budaörs múltja a vaskorra tekint vissza, de megtalálhatóak itt egy római kori település maradványai is, sőt a régészek honfoglalás kori emlékeket is feltártak. Budaörs (Örs) nevét valószínűleg egy kabar törzsről kapta. 1236-ban kelt oklevél említette először Ewrs, majd Kechkevrs néven. A török hódoltság után a Svábföldről, Bajorországból, és a Fekete erdő vidékéről származó németeket gróf Zichy Péter telepítette le 1718-21 között. Az 1946-47. évi kitelepítés következtében az itt élők 92 %-a kényszerült elhagyni lakóhelyét. A Budai-hegyek dél-nyugati lejtőjén fekvő Örs nevezetes szőlőtermelő falu volt a Fehérvárra vezető út mellett. Szent Mártonról elnevezett egyháza a kelenföldi Szent Gellért-egyház kápolnája volt. Határában nyitották meg 1935-ben a Budaörsi repülőteret, a főváros térségének első polgári repülőterét. A település nevezetességei:

Római katolikus templom

Árpád-kori királyi kápolna helyén építették fel a német telepesek első templomukat 1752-ben. A jelenlegi templom 1810-ben épült, védőszentje Nepomuki Szent János, a barokkos részletei ellenére klasszicizáló stílusú. A klasszicista főoltár Krisztus golgotai kínhalálát ábrázolja.

Barokk stílusú a szépen megmunkált szószerk, oldalán lágoló szívet és horgonyt tartó angyalokkal, a szószerk koronáján angyalok tartják a tízparancsolat kőtábláit. A szentély barokk keresztelőkútja XVIII. századi munka. A hajó bal oldali falán áll a Szent József oltár, két mellékalak, az egyházatya és a szerzetesnő stilizált szobrával. XIX. századi a hajó bal oldali Szent Sebestyén oltára, a két mellékalak, Szent Vendel és Szent Rókus. A budaörsiek szentjei Vendel, a gazdák, a juhászok védőszentje, és Rókus a pestises betegek partónusa. Klasszicizáló alakja az 1739-es járványra emlékeztet. A jobb oldali oltár képe a bűnbánó Magdolnát, mellette Szent Erzsébetet és a Magyarországon született skóciai Szent Margitot ábrázolja, mindkét szent a szegények oltalmazója. A mennyezet négy freskómezőjében Nepomuki Szent János, Szent Domonkos, Krisztus mennybemenetele és Mózes a kígyóval látható. A templomkertben álló „Krisztus karjába hanyatló katona” szobor Pásztor János műve, melyet 1925-ben készített. Továbbá egy Szent Vendel szobor is található itt.

Ótemető és Csulits-kápolna

Valóságos kis templom a Csulits kápolna, mely 1862-ben épült. Az Ótemetőben régi faragott, gótkeresztes sírkövek között sétálhatunk. A legrégebbi sírkő az 1782-ben elhunyt Mertinger József plébánosé.

Starentanz-kápolna

Az épület a Farkasréti út 87. számú ház előtt áll, melyet 1808-ban Hely József épített. A kápolna bal oldalán üveg mögött található egy 1912-ben készült, félkörben végződő festmény, mely az Emmauszi tanítványokat ábrázolja. A festmény felirata: "Herr bleibe bei uns, denn es wird Abend!" (Uram, maradj velünk, esteledik!)

Bleever Jakab Helytörténeti gyűjtemény

A 19. században épült tornácos Weber házban (Budapesti u. 45-47.) öt, eredeti bútorokkal berendezett helységben tekinthetjük meg egy jómódú gazdálkodó család hétköznapi életének néhány részletét. A ruhákkal, képekkel, kerámia és egyéb használati tárgyakkal gazdagított kiállítás élményteli látogatást ígér minden korosztály számára. A lakószobában és a konyhában sok-sok olyan tárgyat fedezhetünk fel, amelyeknek ma már nemcsak a nevét, de a rendeltetését sem ismerjük. A helyi ünnepi és hétköznapi viseletbe öltöztetett figurák egészen élettél telivé teszik a házat. Az épület tornácán régi mezőgazdasági eszközöket és egy szekert is közelről megtekinthetünk. Öt egymáshoz fűződő kisebb-nagyobb szobájában hajdan jómódú

gazdapolgár-család lakott. A kiállítás az 1946-os elűzetéssel szétvert gazdapolgári életmódot kívánja bemutatni. A szabad kéményes szoba is bemutatásra kerül, a háziasszony büszkeségével a virágos mázas szilke gyűjteménnyel. A következő két terem használati tárgyakkal és eredeti iratokkal mutatja be a német gazdapolgár hétköznapjait. Fényképek is tanúskodnak a családok életéről, mindennapjairól. A kiállítást a budaörsi németiség elkergettetésének dokumentumai zárják.

A kiállítás hétfő kivételével minden nap délután 14-18 óráig megtekinthető

Vicus Teuto római kori romkert - Hosszúrét-patak völgye

Kamaraerdőben, a Vasút utca - Temető utca felől közelíthetjük meg az egykori ásatási területet, ahol a római kori település "Vicus Teuto" virágzott a Kr.u. I-IV. században. Az előkerült gazdag leletanyagot a Városi Régészeti Kiállítás bemutatásában tekinthetik meg az érdeklődők. Az eredeti helyszínen nem volt mód a közel 14 hektáron feltárt teljes település rekonstruálására, ám az egyik legnagyobb és legjobb állapotban megmaradt lakóépület bemutatása, és környezetének a parkosítása megvalósult. A szomszédos Szarvas-mezőn még megfigyelhetjük a hagyományos gazdálkodás nyomait, a szabadban legelő szarvasmarhákat és lovakat, a kis parcellákban ültetett gabonanövényeket és a mára már nagyrészt kivágott gyümölcsösök maradványait. A Hosszúrét-patak hídján átkelve megpihenhetünk az itt kellemes életfeltételeket talált fűzfák árnyékában. Ez a patak gyűjti össze a Budaörsi-medence csapadékvizét, melynek partján náddal, gyékénnyel, sással, fekete nadálytővel, sárga nőszirmmal és gazdag állatvilággal találkozhatunk.

Városi régészeti kiállítás - Kő-hegy - Kálvária

Budaörs több ezer éves múltját egy önálló kiállítás mutatja be, a Károly Király u. 2. szám alatt álló épületben. Az „Élő Múzeum” program részeként minden szombaton 10-13 óráig a történelmi játszóház foglalkozásai igyekeznek a múltba varázsolni a betérő gyermekeket és szüleiket. A kiállítás megtekintése után a Kárpát utcán elindulva kényelmesen felsétálhatunk a 235 méter magas Kő-hegyre, a kiépített lépcsősor egészen a kápolnáig vezet. A Szeplőtelen Fogantatás

Kápolnát 1855-ben Franz Wendler (1815-1897) építette, aki később remeteként az általa kivájt szomszédos barlangban élte le élete utolsó 19 esztendejét. A remete Andreas nevű fia is felköltözött a hegyre és egészen az első világháború kitöréséig ott lakott. 1933-ig a kápolna a család tulajdonában volt. Az egyre jelentősebb zarándokhely a második világháborúban pusztult el, régi fotók és rajzok alapján 2003-ban adományokból építették fel újra. A Szentháromság szobrot, Rákos Péter szobrászművész alkotását 2004. szeptember 12-én avatták fel a szintén adományokból öntetett két kis haranggal együtt. A kápolna melletti hegytető adott otthont az 1933-1939 között előadott passiójátékoknak, melyeket Bató Géza tanító állított színre, magyar és német nyelven. Ezt a szép hagyományt 2000-óta újra, felelevenítik a Német Kisebbségi Önkormányzat szervezésében. A Kő-hegyen tett sétánkat érdemes a szomszédos Kálvária-dombra folytatni, ahová a Kőszikla és Kőláb utcán végigsétálva juthatunk el. Az igen érdekes, szabályos kúp alakú, 173 méter magas hegy formáját a valaha itt működő gejzír alakította ki. Az 1817-ben Kreis Jakab által épített kis barokk kápolnától indul a stációkkal szegélyezett út a dombtetőn lévő keresztig. A Budaörs fölé magasodó dolomit szikla tetején álló fémkeresztet 1895-ben állították fel. Sajnos ez az 1950-es évek elején szervezett vasgyűjtés áldozata lett. Helyi összefogással egy négy és fél méter magas újabb kereszt készült, melynek elhelyezésére és felszentelésére 1995-ben került

sor. Az eredeti stációk fülkéiben egy-egy relief volt elhelyezve. A majdnem teljesen elpusztult egyházi építményt a "Budaörsért alapítvány" kezdeményezésére 2002-ben felújították.

Nap-hegy - Tűzkő-hegy

A Mátyás király, majd Liliom utca útvonalon juthatunk fel egy kényelmes, harminc perces sétával a 253 méter magas Nap-hegyre. A telepített fekete fenyvesek a hegy déli oldalán sajnos már pusztulófélben vannak. Számos védett, különleges növényfajt találhatunk az utak mentén: a kékszínű pusztai meténget, a fehérvirágú magyar kutyatejet, a sárga virágú enyves zsályát, a barnásvörös vajvirágot. Érdekes felmászni az északi oldalon lévő vöröses dolomitsziklákra is. A Nap-hegyet megismerő utunkat folytatva, a hétvégi házak között haladó Ringlő, majd Merengő utcán végigsétálva jutunk el egy másik telepített fenyvesbe, a Tűzkő-hegyre. Ennek érdekessége, hogy itt találták meg azt az egyedülállóan gazdag honfoglalás-kori sírt, amelyet a Városi Régészeti Kiállításon tekinthetünk meg.

VÁROSI RÉGÉSZETI KIÁLLÍTÁS

A 2002-ben lezajlott régészeti feltárásokhoz kapcsolódóan az Önkormányzat támogatásával jött létre 2003-ban az Árpád-kori régészeti park, amelyben az ásatási megfigyelések alapján rekonstruált egykori település részlete tekinthető meg: veremház, kemencék, jurták, korabeli kertek. Csik falu Árpád-kori településként, hajdan egyike volt a Buda környéki szőlőtermelő falvaknak a Budakeszi-árok mentén. Az első írásos adat a településről 1296-ból való. Örshöz hasonlóan a település lakói főleg mezőgazdasági termeléssel foglalkoztak, sok budai polgárnak volt itt szőlője. A mohácsi csata után a dúló-fosztogató török had Csik faluban is nagy pusztítást végzett, ezért 1546-os összeírásban már csak pusztaként szerepelt. A XVIII. században a Zichy-család majorságot alakított ki a falu helyén. A település nevét őrző híres "Csiki-csárda" egészen 1945-ig szolgálta az utazók kényelmét a Bécsbe vezető főút mentén.

Az Önkormányzat támogatásának köszönhetően egy komplex, sokféle programot kínáló intézmény született meg a feltárás helyén, amely a Csiki Pihenőkert nevet kapta. A régészeti kutatások eredményeire támaszkodó, eredeti technikával és anyagokból készült Árpád-kori település rekonstrukció szervesen kapcsolódik a Városi Régészeti Kiállítás "Élő Múzeum" programjához. Egész évben kulturális, kézműves és hagyományőrző rendezvényekkel, múzeumpedagógiai programokkal várják az érdeklődőket. Nyaranta heti turnusokban különböző **napközis és kalandtáborokban** vehetnek részt a gyermekek: régésztábor, művészeti tábor, honfoglaló nomád tábor, és indiántábor működik, melyek során személyesen is megtapasztalhatják a régmúlt korok életét. A jelmezes játékok és kézműves foglalkozások mellett sok-sok sportolásra, fürdésre is lehetőségük van a kalandvágyó vakációzó gyermekeknek. Az erdei iskola program és a nyári táborok érdekében számos látványosság is épült az elmúlt években: **indiánfalú, favár a várszínházzal, játszóterek, fazekasműhely, kenyérsütő kemence, füves és homokos sportpályák, íjászpálya, fürdőmedence és halastó.** Szálláshelyet a **jurta faluban és a camping** részben kínálnak az egy, vagy többnapos programra érkező csoportoknak (6 jurtában maximum 50 főig). Bográcsolásra és napi háromszori étkezésre is lehetőség van. A Vendégek felhőtlen kikapcsolódását szolgálják a korszerű előadó és étkezőhelyiségek, vizesblokkok és a tágas parkolóhely is.

Cím: Budaörs, Károly Király u. 2.

Érdeklődni: kedd-vasárnap 10-16-óraig.

Telefon/fax: 06 (23) 415-428, info@regeszetimuzeum.hu

<http://www.regeszetimuzeum.hu/>

19.2. Biatorbágy

A 12294 lélekszámú város helyi építészeti értékek védelméről szóló rendeletében területi védettséget kapott a két egykori település hagyományos településszerkezetet még őrző magja, egyedi védettséget kapott 32 lakóház, és 15 préház-pince, melyek mindegyike megőrzendő építészeti jegyeket hordoz.

Biai református templom

Romantikus stílusban épült, erősen tagolt homlokzatú épület a biai főutca hangsúlyos eleme.

Szentháromság-oszlop és szobor

Építtetője Házl Ádám uradalmi ispán, aki a szoborházzal együtt 1760 körül építtette. Nyolcszögű, lépcsős, tagolt talapzatából korinthusi fejezetes oszlop emelkedik, amely övgyűrűje fölött vájatolt.

Farkas-, Szily-,Fáy-, Sándor-Metternich-kastély

A volt uradalmi épület 1823-ban, klasszicista stílusban, oldalszárnyakkal bővített U alakú formában épült, feltehetően Hild József tervezte. Az évek során többször cserélt gazdát. A díszudvar szélén íves nyílású kocsíáthajtók kapcsolták a melléképületeket a gazdagon tagozott központi épületrészhez, ami előtt négyoszlopos oromzat áll. Az épület jelenleg Biatorbágy Nagyközség Önkormányzatának tulajdonában van, egyik részében iskola, a másikban mezőgazdasági üzem működik.

Cím: Biatorbágy, Szentháromság tér 6.

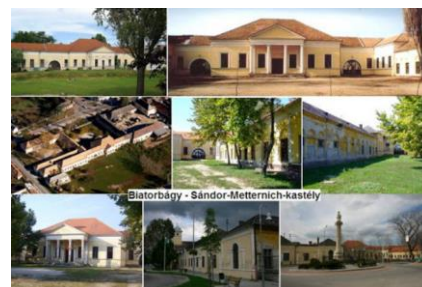
Római katolikus Szent Anna-templom

Feltehetően a mai templom helyén "bey Sanct Christophoro" állott az a "kifestett kastélykápolna", amely a Promberger-féle kastély tartozéka lehetett, ahol a nyaranta Bián tartózkodó uraság Budáról hozott ferencrendi papjai tartottak istentiszteletet. 1778-ban a kápolna fenntartását báró Sándor Antal vette át.

Sándor–Metternich-kastély

A kutatások szerint Promberger Keresztély barokk kori kastélyának helyén épült. Az új tulajdonos Sándor Antal báró fia, gróf Sándor Vince építtette föl a kastélyt mai formájában 1823-ban.

Rozália-kápolna

Az 1732-ben, egy szélvihar emlékére épített kápolnát az ipari park kialakításakor 2002-ben jelentősen átépítették. Az eredeti kápolnából csak az ajtó kőkerete maradt meg.

Szent Kereszt-kápolna

Biatorbágy legrégebbi építészeti emléke a XIII. század végéről származó, késő román stílusú, sokszor átépített kápolna. A ma is látható rom a község délkeleti határában lévő református temetőben található. Okleveles említése (1351) szerint a Szent Kereszt tiszteletére emelték.

Szent Vendel- (Szily-) sírkápolna

Szily József építtette a XIX. század elején. Bia és Torbágy között, a szőlők mellett, meredek, erdős hegyoldalon - az Iharosban - található, nyugatra tekintő, klasszicista homlokzatú épület. Kör alaprajzú, homlokzatát két falpillér, illetve két szabad oszlop által hordott triglifés architrávon ülő, gyámkősoros timpanon díszíti. A kupolaboltozatos tér közepén Szily Antal 1833-ban készült sírlapja fekszik. A kápolna előtti, rondellaszerűen kialakított terasz alatt található a Szily-család sírboltja. A kápolna a Magyar Állam tulajdona, kezelője a Pilisi Parkerdő ZRt. Az ezerkilencszáz-ötvenes, hatvanas években részlegesen helyreállították.

Torbágyi katolikus templom

A gótikus stílusú, XV. században épült ősi egyház szentélyének felhasználásával 1730 körül építették barokk stílusban. A Torbágy főterének legmagasabb pontján álló kívülről koraeklektikus jegyeket hordozó templom homlokzata elé lépő tornya előtt nyeregtetős, timpanonos előépület áll. A hozzá vezető lépcső 1868-ban épült.

Viadukt

Az építmény a magyar vasút- és hídépítés századforduló előtti nagy korszakára emlékeztet. Az első hidat 1883–84-ben, másodikat 1898-ban építették. Az impozáns megjelenésű hidak Biatorbágy jelképévé váltak. A Füzes-patak völgyét hidalják át 120–140 méter szélességben és 20–25 méter magasságban. A hídfőket egy-, és kétnyílású kőboltozattal építették. A település északkeleti szélén, két fontos út

kereszteződésében áll a vasúti völgyhíd, amelyen ma már nem halad át forgalom, bár felrobbantása után helyreállították. Matuska Szilveszter 1931. szeptember 13-ra virradó éjszakán robbantotta fel a viaduktot a Bécsbe tartó nemzetközi gyorsvonattal. 22 ember lelte halálát, 17-en súlyosan megsebesültek, de célját nem érte el, hiszen a trónörökös nem ült a vonaton. A robbantás a kommunisták, az anarchisták és az örült Matuska Szilveszter bécsi kereskedő és gyáros közös műve volt. Matuska korábban Németországban, illetve Ausztriában követett el hasonló robbantásos vasúti merényleteket.

19.3. Páty

A Zsámbéki-medence délkeleti részében épült település lakóinak száma 6578 fő. A Pátyi-medence átlagosan 180 méterrel a tengerszint felett helyezkedik el, peremvidékét 210 - 360 méter magas dombok koszorúzzák. A település ősidők óta lakott kő-, réz-, és bronzkori emlékek is kerültek innen a Nemzeti Múzeumba is. A római kori feliratos kövek tanúság szerint a határban lévő Főkút-forrás gyógyító hatása hamar felkeltette az aquincumi táborváros előkelő lakóinak érdeklődését is. Fürdőt építettek a gyógyító forrás mellé, a települést pedig, mint jelentős középirtokot,

felvirágoztatták. 1286. évi első okleveles említése és 1311 között a király nyeregkészítői éltek itt. Páty azon kevés Buda környéki község közé tartozik, amely csak átmenetileg néptelenedett el a török időkben. A török uralom alatt a földművelő lakosság a helyén maradt, és dolgozott. Az acélos búzáért, a zamatos borért messzi földről jöttek a kereskedők. A vöröshagyma, a ropogós cseresznye, a sajt, a túró pedig Buda piacain voltak keresett és kelendő árucikkek. A község borvidék jellege a XIX. század végén szűnt meg, a nagy filoxérajárvány pusztította el a telepítéseket. A községtől délre fekszik a XIX. századi, sajátos hangulatú pincesor, mely a hajdan volt gazdák emlékét őrzi, s mivel nem vezet ide keményburkolatú út sem, így egészen sajátos, nyugodt hangulatot áraszt. A *későbarokk* református és a *copf*-stílusban épült római katolikus templom a település két legértékesebb építészeti emléke.

Pincehegy

Református templom

A településnek már a 17. század elején lehetett kőből és téglából épült, festett táblás mennyezetű templomépülete. Az építkezés 1783-ra fejeződhetett be. A torony 1802-ben egy villámcsapás után kapott réz borítást. Az egyszerű, későbarokk templom monumentalitásával ma is meghatározza a faluképet.

Várady-kastély

A kastélyt a Splényi család építtette 1825-ben klasszicista stílusban, mely később a Várady családé lett. Az épület ma rossz állapota miatt nem látogatható, felújítása folyamatban van, de a 350 darab 1848-as puskacsőből készült kerítése jelenleg is érdemes megtekintésre. A kerítést Várady József, az 1848-49-es szabadságharc fegyverszállítója kovácsoltatta.

Cím: Páty, Rákóczi u. 62.

Veterán Autók és Motorkerékpárok Múzeuma

A régi járművek iránt érdeklődők is találnak érdekességet Pátyon: felkereshetik a Községi Házban berendezett, színvonalas, Tabányi-féle Veterán Autók és Motorkerékpárok Múzeumát.

*Cím: Páty, Rákóczi u. 13.
Tel.: 23343-502, 343-550*

19.4. Telki

Térképen ma is jól követhető, ahogy a Bicskéről a Zsámbéki-medencén keresztül vezető út Piliscsaba tájékán becsatlakozott az aquincum-brigetioi főútvonalba. A limes háttérében fekvő Zsámbéki-medence földrajzi viszonyai igen kedvezőek voltak az emberek megtelepülése szempontjából. A medence keleti határán 200-240 m magas, lösztakaróval fedett dombvonulat található. A határ keleti felén sorakozó dolomit és mészkő hegyek a Budai-hegységhez tartoznak, magasságuk eléri a 420-440 métert is. A falu alatt ered a Budajenői-patak, melynek a délnyugati partján, a falutól 1 km-re nagy kiterjedésű (500x700m) régészeti lelőhely található. Sok edénytöredék közül néhány ál-zsinórdíszítésű bronzkor végi, de van közöttük La Tène-kori töredék is. A községhatár nyugati részén lévő domboldalon őskori és késő népvándorlás kori edénytöredékeket találtak a kutatók. Ugyanezen helyek közelében római kori leletek is előkerültek. A rómaiak hódításakor itt talált eraviscus falvakból fejlődtek ki a medence sokszor nagy kiterjedésű települései. Ha hiszünk a településekre is érvényes kontinuitás elméletében, úgy feltételezhető a római kori bennszülött lakosság tovább élése. Közöttük szkíták is élhettek. Talán erre a több ezer éves szkíta múlta utal a XX. század címerképe, a tundra-szarvas is. A telki monostor és falu első, oklevélbeli említése 1198-ból származik, de ekkor a monostor már csaknem száz éves lehetett. Ebben a korban a szomszédos Pilis-hegységben volt az Árpád-házi királyok székhelye, alighanem az ide települt monostorok valamelyikében, melyek romjait Noszlopi Németh Péternek sikerült megtalálnia az 1980-as években. A jóval később épült Zsámbéki templom földrajzi helyzete az egyik bizonyítéka annak, hogy a királyi udvar fő mozgási útvonala a király székhelye, Székesfehérvár és az egyház székhelye, Esztergom között vezetett. Ugyanakkor feltételezhető, hogy maga Telki is a „Fehérváru reáh meneh hodu utu” vonalán feketett. A törzsnevekből (Nyék, Megyer, stb.) képzett helynevekről történetírásunknak az általánosan elfogadott véleménye az, hogy ezek a törzsi rendszer felbomlása során, a X. század második felében vagy a XI. század legelején keletkeztek. Ezeket időben megelőzik, vagy velük egyidejűek a pogány rítusú lovas temetkezések. A mai Pest megye területén a törzsi helynevek és a honfoglalás kori leletek [Buda-]JENŐ, [Buda-]KESZI, az eltűnt NYÉK megtalálhatók. Ezeken a területeken a felbomló törzsek részei helyezkedtek el. A törzsek felbomlása és szétraajzása igen korán megkezdődhetett, mert országszerte találunk olyan vidékeket, ahol a törzsi helynevek és pogány kori leletek együttesen fordulnak elő. Az Árpádkor egyik államigazgatási intézménye a várispánság volt. Mai napig vita tárgya, vajon Pest megye területén alakult-e ki várispánság? Három olyan várról tudunk, amely az államalapításkor már fennállott és a várispánság központjául szolgált. Visegrád már 1002-ben előfordul az oklevelekben, mint „civitas”, azaz várispánság. Visegrád megyéről azonban nem tudunk. Pilis megyének csak 1225-ben tűnik fel az írásokban említett ispánja Óbudán, de az ispánság pontos helye mai napig tisztázatlan, csak a „Kurszán vára” név alatt gyanítható. Budai várispánságról azonban semmiféle adat nincs, a szóba jöhető terület mindig Pilis megyéhez tartozott. Korai elbeszélő forrásaink Pestet, mint várat emlegetik, ám Pest megyéről is csak 1255-ben hallunk először. Az Óbuda=Alt-Ofen=Ó-Pest elnevezés talán már a Szent István korában betelepített németek az itteni őslakosságtól vették át, mint eredetileg szláv nyelvű helységnevet. A pest, pešt vagy peć szó barlangszáját, vagy kemencét jelöl, talán a városépítéshez oly szükséges tégláégető jelenlétére utal. Ez a szláv szó fordul elő a magyar, horvát, szlovén Bécs szóban, vagy Pécs helységneveinkben is. Megjelentek a király közvetlen környezetében nélkülözhetetlen iparosok települései is, mint pl. 1311-ben Pátyon a nyergesek. Királyi szolgáló népek éltek Nagykovácsiban, Solymáron és a Csobánka határában egykor létezett Királyszántón. Telki falu neve is itt kapcsolódik a korai

birtokviszonyokhoz. Minden valószínűsége megvan annak, hogy a törzsnevekkel megjelölt környezetben ([Buda]-Örs, [Buda]-Keszi, [Buda]-Jenő) a király közvetlen birtokát az -i képző, mint az -é birtokjel változatával képzett helységnév jelzi. A király telke, telkei - végső soron Telki - melyet szolgáparasztok népesítettek be. Oklevelekben gyakran előfordul az allódium változatát képviselő „telek” szó, de a „terra” is, mint a „telek” szinonimája.

A falu bencés monostora történelme során többször is gazdát cserélt: 1227-ben IV. László a Nyulak-szigetén élő apácáknak adta, 1397-ben az esztergomi érseké volt, 1455-től Garai nádoré lett, 1516-ban II. Ulászló király a pannonhalmi bencéseknek adományozta. Buda visszafoglalása után pedig I. Lipót Telki pusztát a bécsi skót bencéseknek adományozta. A falu a török uralom alatt elpusztult, templomát 1543-ban rombolták le, de falai még 1802-ben is állottak. A falu újraélése a Mária Terézia-féle betelepítésekkel kezdődött, amikor szász- és frankországi németeket telepítettek itt le, de az erdőkbe menekült magyar lakosság maradéka is visszaszivárgott. A középkori templom romjaiból 1807-ben új, korai klasszicista stílusú római katolikus templom épült, melynek titulusa Szent István lett. A néhai monostor megszentelt köveit a falu lakóházaiba építették be. A németajkú lakosságot 1946-ban kitelepítették, és magyarokat hoztak a helyükre. Az 1970-es évektől a településen üdülők épültek nagy számban. Ma már saját kórháza, fedett teniszpályája van, és csendes környezete miatt is egyik kedvelt célállomása a nagyvárosból kitelepülőknek. A rendszerváltozás után felgyorsult urbanizáció Telki községet robbanásszerű fejlődéshez vezette, ma 1400 körülre becsülik lélekszámát. Telkiben, az Újtelepi lakórészen lakott Csergezán Pál festőművész is. Az 1996-ban elhunyt művésznek a telki erdőben állítottak emlékoszlopot, és ott helyezték el hamvait is.

19.5. Nagykovácsi

A település meredek hegyekkel körülvett medencében található zsákfalú, melynek csak egy keskeny kijárata van Budapest felé. Pest megye egyik legmagasabban fekvő - tengerszint feletti magassága 342 m - 6310 lakosú települése. Északon a Zsíros-hegy (424 m), a Nagyszénás (550 m), és a Kutya-hegy (558 m), nyugaton a Széna-hegy (475 m), délen a Nagykopasz (561 m), keleten pedig a Remete-hegy (424 m), és a Kerek-hegy (419 m) veszik körül. A hegyek körben mind erdővel borítottak. Az egész falut a Budai Tájvédelmi Körzet öleli körül, különösen fontos érték a Szénások Európa-diplomás dolomit-hegyei, és a csak itt élő pilisi len (*Linum dolomiticum*). Ezek a Zsíros-hegyről a Nagyszénásra vezető tanösvényről is megtekinthetők. A Nagykopaszra 2006-ban épült Csergezán Pál (1924-1996) festő- és grafikusművésről elnevezett kilátóról egyedülálló körpanoráma nyílik a tágabb környezetre is. Leletek bizonyítják, hogy már az őskori ember is tartózkodásra alkalmasnak tekintette ezt a területet, a római korban pedig már jelentősebb település állt a mai község helyén. Elmúlt korok kő- emlékei a katolikus plébánia épületének falába építve láthatók, de a Perbál - Nagykovácsi erdei út (Fehér út) is római eredetű. A középkori falut királyi szolgák – alighanem fegyverkovácsok – lakták. A török hódoltság alatt elnéptelenedett falut 1700-1760 között – a birtokos Wattay család hívására – a Fekete-erdő környékéről érkező, német nyelvű telepesek népesítették be, akik a földművelés mellett fafeldolgozással, kő- és szénbányászattal, mészégetéssel is foglalkoztak. Katolikus templomukat 1742-1746 között építették. A Wattay család 1820-ban kezdte építeni kastélyát a faluban, mely később Sós, majd Teleki, végül Tisza-birtok lett, ma állami tulajdon. Az 1970-es években végbement parcellázások nyomán kialakult a Zsíros-hegy és a Nagyszénás déli lejtőjén az úgynevezett északi-, és a Remete-hegy oldalában a déli üdülőterület. Az itt hétvégi házat, később egyre több lakóházat építő budapestiek kiköltözése nyomán (valamint a mezőgazdasági termelés fokozatos

viasszaszorulása következtében) a település munkahelyből egyre inkább lakóhellyé vált. Természeti adottságaiból adódóan népszerű célpontja lett a fővárosból kitelepülő, nagyrészt értelmiségi rétegnek. Érdekesség, hogy itt él a lélekszámhoz viszonyított legtöbb gyermek Magyarországon. Nem ritka az 5-8 gyermekes család sem. Becslések szerint a lakosság 2/3-át gyermekek teszik ki, ám az életszínvonal mégis magas.

A község látnivalói az 1737-ből származó Szent Sebestyén kápolna és a Tisza-kastély, 1746-ban készült Mária-oszlop mely egy pestisjárvány emlékét őrzi. Az ugyancsak 1746-ban felszentelt római katolikus plébániatemplom barokk épülete országos műemlék. A mellette álló plébánia-épület falában több római sírkő maradványai láthatók. A tér kedves színtelja a régi parasztházból átalakított református templom. A Zsíros-hegyen áll a régi kálváriából megmaradt kápolna-rom. A Zsíros-hegy és a Nagyszénás közötti tanösvény a környék egyedülálló növény-, és állatvilágával ismerteti meg látogatóit.

19.6. Budakeszi

A János-hegy dél-nyugati lejtőjén elterülő különleges adottságú város. Területe 37,1 km², lakosainak száma mintegy 14179 fő, amellyel a megye közepes nagyságú települései közé tartozik. Keletről és északról Budapest, nyugatról Páty, délről pedig Biatorbágy és Budaörs határolja. Természeti adottságait tekintve jó levegőjű, szép a környezete, a kertvárosi jelleget erősítő településpolitika vonzása nagymértékben meghatározza a betelepülési kedvet és a beköltözők összetételét. Budakeszi első emlékei még az új kőkorszakból származnak. A római korban is éltek itt emberek, amelyekről egy a világon is ritka síremlék feltárása tanúskodik. A falu honfoglalás kori eredetére utal a Budakeszi-Barackosban feltárt, a X. század közepére keltezhető köznépi temető. A mai római katolikus templom udvarában végzett ásások során felszínre került a román kori templomalapozás, a XV. századi bővítés, valamint egy gótikus sekrestye, amelynek falába vadászjelenetes római kori sírkövet és római kori oltárkövet is beépítettek. Az ásás során bizonyossá vált, hogy a templom környéke, a falu központjának múltja mintegy 1000 évre nyúlik vissza. Jelenleg szabadtéri előadásokat rendeznek itt. Budakeszi nevét egy 1296-os keltezésű oklevélből következtetve az ősi Keszi törzs valamelyik nemzetségétől kaphatta. A település fontos forgalmi csomópont volt évszázadokon keresztül, mivel a budai vár felé, Zsámbék - Székesfehérvár, és Tinnye - Esztergom felé vezető főutak vonalában fekszik. 1659-től Budakeszi birtokosa gróf Zichy István volt, akinek fia, Péter hívta a településre az első német telepeseket Bajorországból, a Rajna-vidékről, Ausztriából, Cseh-Morvaországból. 1739-ben közel 600 lakos esett áldozatul a pestisjárványnak. A XIX. század második feléig a szőlő-, és borkertmelés, gyümölcstermesztés jellemző a településre, melyeknek főleg Budapest jelentett piacot. A gyökeres változást a 1870-es évek csapása, a filoxéra hozta. Korányi Frigyes kezdeményezésére 1900-ban indult meg községközből az első magyar tudósszanatórium építése, 1901-ben megnyílt az Erzsébet királyné szanatórium, majd a dr. Gosztonyi és a dr. Kozma féle egészségügyi üdülőtelp, valamint a Bethel otthon. Három országos jelentőségű egészségügyi intézmény települt Budakeszire: a Korányi és a MÁV Szanatórium és az Országos Orvosi Rehabilitációs Intézet. Az általános tankötelezettségnél jóval korábban, már 1715-től folyt iskolai tanítás Budakeszin. Első iskoláját a XVIII. század végén építették. Az óvoda 1880-ban, majd polgári és zárdaiskola is létesül. A helyi védelem alatt álló mintegy 200 értékes, sváb paraszt-, és polgárház az elmúlt évszázadok népi építészeti értékeiről tanúskodik. Nemzeti himnuszunk zeneszerzőjének, Erkel Ferencnek is itt

áll emléktáblával megjelölt nyaralóháza. Budakeszin vásárolt családi házban töltötte utolsó éveit Mezei Mária színművésznő is. A kitelepítések során kényszerültek Németországba költözni a jelenlegi német külügyminiszter, Budakeszi díszpolgára, Joschka Fischer szülei is. A városka élénk idegenforgalommal rendelkezik. A Vadaspark, Makkosmária és a környező erdőségek sok kirándulni vágyót vonzanak, így a város a Budai-hegyek egyik kedvelt turisztikai kiindulópontja. Budakeszin egy szálloda, kemping és több panzió is működik.

19.7. Solymár

Német ajkú, (németül Schaumar) 10129 lélekszámú nagyközség. Már a neolitik kortól (Kr.e. 3000) éltek itt emberek. Ásatások feltártak a község határában római, illetve avar sírokat is. A település nevét az ide telepített királyi solymászokról, vagy a római korban itt folyó sókereskedelem kapcsán a latin „sal” (só) kifejezésből kapta. 1266-ban első okleveles említésekor „Salamar” néven szerepel. A XVIII. század első évtizedeiben előbb rácok (szerbek), majd távozásuk után, Mária Terézia uralkodása alatt sváb (német) telepések érkeztek a területre. A falu ezután jórészt a földművelésnek (szőlő-, búza-, és káposztatermesztés) és nem utolsósorban a főváros közelségének köszönhetően dinamikus fejlődésnek indult. Az 1980-as években egyre több budapesti vásárolt telket a község zöldövezeteiben. Először csak hétvégi pihenőhelynek, majd a rendszerváltás után egyre többen választották állandó lakóhelyüknek Solymárt. Bár manapság a magukat svábnak (németnek) vallók szerény kisebbségben vannak, mégis fontos a község régi hagyományainak ápolása, amiről a nemzetiségi óvoda, az iskola és a nagyszámú kulturális egyesület hivatott gondoskodni. A solymári katolikus templom szentélyének külső oldalán állították fel 1996-ban, a kitelepítés 50. évfordulóján Kovács Jenő szobrászművész alkotását. A domborművön a Szűzanya látható, amint oltalmazóan a palástja alá gyűjti a kitelepítetteket és mindazokat, akik itt maradtak.

Solymár első kálváriáját is a Szél-hegyen (241 m) építették fel a XIX. században. A részben elpusztult kálvárián 1999-ben szentelték fel a régi hagyományokat követő új keresztút stációit. A Golgota-keresztectől csodálatos körpanorámában élvezhető a Pilis és a Budai-hegyek koszorúzza Solymári-medence. Megközelíthető a Pilisszentivánra vezető Tersztyánszky útról kiágazó Hold utcán át. A község történetéről a Templom

téren található Helytörténeti Gyűjtemény érdekes információkkal szolgál. A ugyanitt áll a

közzadakozásból elkészült emlékmű, Blaskó János szobrászművész alkotása, mely pontos mása a Székelyudvarhelyen felállított Wass Albert szobornak.

Solymár várát 1350 után építtette Lackfi István nádor, mivel azonban stratégiai kulcsfontosságú helyen fekszik, a későbbiekben királyi birtok lett. Az egykori torony helyén ma álló kilátóból ráláthatunk a környékre. Jó időben ellátni egész a Dunáig, tehát, aki a várat birtokolta, az védte nyugat felől Budát. Az erősség gyakorta gazdát cserélt, a nagyobb arányú átépítések azonban az uralkodókhoz köthetők. A haditechnikai korszerűsítések ellenére a vár a tűzfegyverek korára szinte védhetetlenné vált. A feltárásokon szinte kizárólag a hideg fegyverek korszakára jellemző leletanyagot, például nyílhegyeket találtak. Mátyás király és fia Corvin János korában főleg királyi szolgálok, solymászok és vadászok lakóhelye volt a település, a vár pedig elsősorban vadászkastélyként működött. A török Buda elfoglalása után felégette a solymári várat, amely sohasem épült újjá. Később köveit elhordták a falubeli építkezésekhez. Rómer Flóris (1815-1889) bencés tanár, a szabadságharc kapitánya, később egyetemi tanár, majd a Nemzeti Múzeum Régiségtárának vezetője szorgalmazta a romok feltárását. Solymár keleti szélén, a Jegénye-völgy patakjának kanyarulatában emelkedő Várhegyen állott a Szarkavárnak is nevezett (Castrum Salmar) a XV. századi, késő gótikus-reneszánsz vár. Pest vármegye egykori főjegyzője, Dr. Valkó Arisztid, egy lelkes helytörténész és muzeológus sokáig kereste a várat a környező magaslatokon, míg végül a saját házával szemben álló dombon bukkant rá. Ő vezette az 1929-1940 közötti ásatásokat, melyek során a dombtetőn egy 16 x 9 m nagyságú, több teremből álló épülettömb (feltehetően a palota maradványa) került elő. Keleti oldalán gótikus bejárat nyílik, nyugati oldalát egy égnék meredő, csonka boltív zárja le. Az épületet egy derékszögben megtörő fal köti össze a 7 x 7 m-es négyszögletes saroktoronnyal. Néhány falat már az elmúlt évtizedekben feltártak és helyreállítottak, azonban a nagyarányú építkezésre 2006-ig kellett várni. Az állagmegóvó felújítás a várfalra, a kapura, és a kilátótoronyra terjedt ki. Megvalósult a hajdani palota helyén az udvari kút rekonstrukciója, és a reneszánsz faragványokat bemutató kiállítás. *Nyitvatartás: Szabadon látogatható.*

19.8. Pesthidegkút

Budapest II. kerületének része, egyike az 1950. január 1-jén Budapesttel egyesített 23 településnek. A fővároshoz csatolása előtt önálló nagyközség neve korábban Hidegkút volt, melyet a templom előtti máig meglévő kútról kaphatott. A főváros közelségére utaló, és a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyéhez tartozásra utaló előtagot a XX. század elején, a helynevek hivatalos megállapításakor kapta. Az egykori község területén ma Budapest tíz városrésze található: Budaliget, Erzsébetliget, Erzsébettelek, Gercse, Hársakalja, Kővár, Máriaremete, Pesthidegkút-Ófalu, Remetekertváros és Széphalom. Az ősi településmag az Ófalu területén található. Gercse szintén középkori eredetű település volt, mely azonban elpusztult és már pusztaként lett Hidegkút része. Kővár területe döntő részt erdő, a többi városrész pedig a XX. század során beépült, jellegzetes elővárosi településsé téve Pesthidegkutat.

19.9. Budajenő

Jenő neve 1225-ben fordult elő először írásos forrásban. Ám a település jóval régebbi alapítású, melyre a régészeti leletek mellett a Kálváriahegyen álló régi templom falazatáról, ennek bizánci stílusjegyeiről, illetve a gótikus stílus teljes hiányából lehet következtetni. A régi település nem a mainak a helyén, hanem a kápolnahegyi kis templom környékén és a közelében levő völgyben lehetett. Lakói valószínűleg a közeli apátság béresei voltak. Életük,

sorsuk teljesen a telki apátsághoz kötődött. Voltak itt birtokrészei az esztergomi-, és az óbudai káptalannak, a szigeti apácáknak (Domonkosoknak) is. 1277-től, amikor az apátságot és a birtokot IV. László a nyúl-szigeti apácáknak adományozta, egy ideig a Boldog Margit zárdá, 1455-től Garai László, 1465-től pedig Gutai Ország Mihály nádor patronátusa alatt éltek. Buda eleste, 1541 után ez a térség is török kézre került. Lakossága részben elmenekült, részben kihalt, az egész környék teljesen elnéptelenedett. A telki apátság monostora is elpusztult, pár évtized elmúltával már a helyét sem tudta megmutatni senki. Jenőt Pusztá-Jenő néven jegyezték. Több birtokos után a pusztát 1667-ben Széchenyi György győri püspök vette meg. Az esztergomi érsekség helynévtár szerint 1686 körül már római katolikus egyháza is volt a falunak. A Török kiűzése után Telki és Budajenő majdnem teljesen lakatlan területté vált. Először 1700-ban települtek ide emberek, mikor Faber skót bencésapát megkapta a telki apátságot. 1703-ban a skót bencések Telkiből Jenőre helyezték át székhelyüket és azonnal megkezdték a pusztá benépesítését. Ekkor alakult ki a mai település magja is, ezúttal nem a Kápolnahegyen, hanem lent a patak völgyben, a mai Fő utca mentén. A telepesek Németországból érkeztek, a szász és frank területekről, valamint a Fekete-erdő vidékéről. 1724-ben Jenő, azaz németesen Jenne, vagy Jeine lélekszáma már 374 fő volt. A fejlődést jellemzi, hogy az 1848-as forradalomban és szabadságharcban Jenő 84 nemzetőrt állított ki, ebből 22 lovast. A birtokukban levő legelőket a telkes gazdák nagyjából, a zsellérek teljes egészében megművelték és részint búzát, kukoricát és krumplit, részint szőlőt termesztettek rajtuk. A földművelés is, és az állattenyésztés is szépen föllendült a múlt század második felében. A németajkúakat 1946-ban kitelepítették, a helyükre magyar lakosság került. A ma 1680 lélekszámú község fő jövedelemforrásának az idegenforgalom számít. A Telkitől csupán utcahossznyi távolságra lévő falu határában ősi települések nyomait tárták fel. Állatalakkal díszített szikla tegez, római kolóniát jelző kövek rejtőztek a földben. A falu fő látnivalói a Skót bencés rendház és a Temetőkápolna.

19.10. Perbál

A Zsámbéki-medence északkeleti részén, a Nyakas-hegy lábánál helyezkedik el Perbál, a 2184 lélekszámú község. Magasabb pontjairól szép kilátás nyílik a medence egészére, valamint a pilisi és budai hegyekre. A látképet uraló két jellegzetes elem a Meszes- (Kopasz) hegy és a Zajnáti kettős csúcsa, ezen állott a középkorban Aynard-vára. Számos bronzkori lelet bizonyossága szerint az ókorban is laktak itt emberek, majd a rómaiak idején több villagazdaság is virágzott. Az avar-, és honfoglalás-korból is kerültek elő leletek. Aquincum, majd Buda közelsége miatt fontos kereskedelmi és hadi utak futottak erre, másrészt a kedvező természeti adottságok, források, patakok, a jó termőföld, erdők, kőbányák okán mindig lakott terület volt Perbál. A falu a hagyomány szerint Szent István királyunk gyóntatójáról, Perbaldus remetéről kapta nevét, aki a királytól visszavonulási engedélyt kapván, itt telepedett le. A szent hírében álló remetét számosan keresték fel, s lassanként letelepedtek körülötte. Így keletkezett a helység, melynek első írásos említése a XIII. századból származik Perbar, Prebor néven. Ebben az időben a francia eredetű Aynard nemzetség birtoka volt a terület, akik a tatárjárás idejében építették fel várukat. A török hódoltság alatt a település teljesen elpusztult, majd a XVIII. század első felében németek és szlovákok betelepülésével éledt újjá, és hamar fejlődésnek indult. A betelepülők leszármazottai ma Perwall, illetve Perbaj néven nevezik a települést. A II. világháború előestéjén a lakosság 80%-a német, 15%-a szlovák és csak 5%-a volt magyar. 1944. Szentestéjén foglalták el az oroszok csapatok, a községben is súlyos harcok folytak. A háború után először a német lakosság döntő részét telepítették ki 3 ütemben Németország különböző területeire, majd a szlovák-magyar lakosságcsere keretében a szlovákság nagy

része is átkerült a Dunától északra. Helyükre a Felvidék, az Északi-középhegység és az Alföld falvaiból érkeztek új lakók. A rendszerváltást követően Perbál az agglomerációs települések többségével ellentétes fejlődési utat választott. Ezt a hagyományos falusi életforma lehetőségek szerinti megtartása, a kis és középüzemek letelepedésének elősegítése jellemzi.

19.11. Pilisszentiván

A Budai-, és a Pilis-hegység találkozásánál létrejött településről egy 1690-ből származó leírásban ezt olvassuk: "Szent Ivány puszta az Esztergom felé vezető országút mellett van, az út bal oldalán 15 lépésnyire, Vörös Vár felé egy ágyulövésre." A mai átutazó a hegyek koszorújába font utcákat, házakat, virágokat, és embereket láthatja a Zsíros-hegy, Nagy-Szénás, Iváni-hegy, Kis-Szénás falut őrző csúcsai között. A török hódoltság után elhagyott vidék a környék többi településéhez hasonlóan, a Mainz vidékéről betelepített svábok új hazája lett. A német elnevezés - Sankt Iwan - a község eredeti Szent Iván nevére utal. A települést nem a legkedvezőbb természeti adottságok jellemzik. „Földje fővenyes, homokos, köves, területén igen kevés a szántóföld. Rétje, malma, halászvizei nincsenek. Ha van eladnivalójuk, 3 mérföldre Budára vihetik." Olvashatjuk egy 1728-ból származó leírásban. Mindezek ellenére, közel 300 év nehéz munkájával - szőlőműveléssel, állattartással, fakitermeléssel - az őslakók életteret teremtettek a hegyek között. A község határában viszont nagyon jó minőségű agyagot ástak ki, amelyet a fazekasok előszeretettel használtak fel. Földrajzi adottságai nem a hagyományos mezőgazdasági falu képét formálták. Az 1895 novemberében megindult Budapest-Esztergom gőzvasút vonalának közelsége újabb lehetőséget kínált a falunak, hogy a világtól való elzártságán változtasson. A "jó szerencse" is segítette a falu fejlődését, az, amely a falu alatt húzódott. Az 1898-ban megalapított belga érdekeltségű "Budapest-vidéki Kőszénbánya Rt." (Irma-akna, Erzsébet-akna) rendszeres barnakőszén termeléséhez már ötszáz bányászt alkalmaztak. 1904-ben megkezdték a pilisvörösvári szénmező kiaknázását is (Lipót-akna, majd Új-akna). A negyvenes évek elején a kimerült aknák helyett megnyitották a Borbála-tárót és az István-aknát. 1948-ban megkezdődött a Jóreménység-altáró feltárása, amelyet 3200 m hosszú Nyugati-táró kötött össze a nagykovácsi bányamezővel. 1965-ben már 1213 dolgozót foglalkoztattak. A Pilisi Bányaüzem 1969. december 31-én szüntette be termelését a megváltozott országos energiapolitika miatt. A bánya 77 éven keresztül meghatározta a község életét. A bányászok emlékére minden év december 4-én, Szent Borbála, a bányászok védőszentje napján koszorúkat helyeznek el a 4278 lakosú községben.

19.12. Piliscsaba

A 8074 lélekszámú nagyközség a Dorogi-medencében fekszik, a Budai-hegység keleti kapujában. Már az őskorban lakták az erdős hegyoldalakkal körülvett helyet, de területén késő bronzkori, római-kelta és középkori leletekre is bukkantak. Hajdan itt vezetett keresztül az Aquincumot Brigetioval (Újszöny) összekötő római hadi út. A település ma is forgalmas út és vasútvonal mellett fekszik, így túrák gyakori kiinduló pontja. Mivel a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kara 1994 szeptemberében megkezdte működését Piliscsabán, az élet megpezsdült, sok fiatal megfordul itt. Az egyetem területén

a Campus épületeit a Makovecz Imre névvel fémjelzett Makona Csoport tervezte, a természeti környezethez illeszkedő organikus stílusban. Az egyetem központi épülete (Stephaneum) 2001-ben épült Makovecz Imre tervei alapján. Látnivalók: Római katolikus templom, az Ősök parkja, II. Rákóczi Ferenc fejedelem bronz mellszobra, a Millecentenáriumra készült székelykapu.

19.13. Pilisvörösvár

A jellegzetesen német nemzetiségű, 13537 lakosú város, Werischwar máig a pilisi németiség szellemi központjának számít. Látványosak hagyományörző rendezvényeik: a sváb bál, és a pilisvörösvári szüreti felvonulás. Az első írásos említése 1259-ből származik, de már a római korban is fontos őrhelyként funkcionált. Római emlékei, sírkövei, mérföldkövei arra utalnak, hogy egykor a Pannónia tartomány jelentős útvonala haladt erre. A török hódoltság idején épült az a cölöpök közé vert, vörös agyagból készült földvár, amelyről neve is származtatható. A többszöri várháború miatt elmenekült lakosság helyére a XVII. század végén sváb és bajor családok kerültek, akik szőlőművelésből éltek. A XIX. század végén megkezdett barnaszénbányászat már 1940-ben, a készletek kimerülésével megszűnt. Helyette dolomitot kezdtek el bányászni, melyet az építőiparban használnak. Pilisvörösvár a II. világháború végéig jellegzetes német község volt, melynek lakossága részben az 1946-ban történt sváb kitelepítés után is megmaradt. Látnivalói: Pilisvörösvári katolikus templom, Pilisvörösvári falumúzeum.

19.14. Törökbálint

Nevét Enyingi Török Bálintról, Izabella királynő szomorú sorsú vezéréről kapta, aki a honfoglalás kori Kond vezérnek késői örököseként birtokolta e területet. A törökök által szétdult vára, s az ősi falutelepülés a mai plébániatemplom környékén, az Anna-hegy tájékán lehetett. Ezt a feltételezést több régészeti lelet is alátámasztja. A török kiűzése után az elnéptelenedett vidékre katolizált szerbek (rácok) telepedtek le (utcájuk neve: Raitzen Gasse). A falu 1693-tól a jezsuiták tulajdona. Ebben az időben új telepések érkeztek a Feketeerdő környékéről, a svábok. Ők alkották a lakosság nagy részét 1946-ig. Az általuk használt községnévre (Gross-turwall) utal ma is a nemzetiségi helységnévtábla a település bejáratainál. A jezsuita rend feloszlata (1773) után Mária Terézia Majláth Józsefnek adományozta a falut. A Tétényi-fennsík erdős völgyében épült falu már a XIX. század közepétől kedvelt kiránduló-, és üdülőhely lett. Az új létesítmények mellett az Ófalu történelmi arculata, hangulata is vonzó; sok művészt csalogatott a szép fekvésű településre. A város lélekszáma: 13368 fő. Látnivalók: Walla József-villa, Walla-kastély (Walla-kilátó), Majláth-kastély, Törökbálinti Falumúzeum.

20. Helyi jelentőségű védett természeti területek a Budai-hegység fővárosi területén

I. kerület

Bécsi kapu téri védett szőlőtőke
Mészáros u. Pálya u-i vadgesztenyefák

II. kerület

Apáthy-szikla Természetvédelmi Terület
Balogh Ádám-szikla Természetvédelmi Terület
Budai császárfa
Budenz úti akácfa (Budenz út 11. Sz. előtt)
Fazekas-hegyi kőfejtő Természetvédelmi Terület
Gazda utcai hársfa
Kondor utcai Libanoni cédrus
Heinrich István u. 5. alatti olimpiai emléktölgy
Mihályfi Ernő kertje (Bogár utca 25.)
Szép Ilona u. 4. sz. alatti galagonya
Pusztaszeri úti védett földtani alapszelvény
Ferenc-hegy Természetvédelmi Terület
Rómer Flóris u. 52-54. sz. alatti kert

III. kerület, Óbuda-Békásmegyer

Királyhelmece utcai hársfa (Királyhelmece u. 3.)
III. kerület, Mocsáros-dűlő
III. kerület, Rókahegyi bánya Természetvédelmi Terület
III. kerület, Kisbuda Gyöngye étterem udvarán álló zöld juhar

XI. kerület, Újbuda

Budai Arborétum
Kőérberki szikes rét Természetvédelmi Terület
Rupp-hegy Természetvédelmi Terület
Kopaszi gát és a Lágymányosi öböl környéke

XII. kerület, Hegyvidék

Denevér úti védett gyepfolt
Farkasvölgyi karsztbokorerdő (Kázmér u. 22. szám alatt) (az Ördög-órom TT része)
Fácán (Béla király út 61.)
Források, kutak (Béla Király kút; Városkút; Ágnes-forrás; Ibolya-forrás; Darázs-forrás; Csermely kút)
Hollós úti török mogyorófák (Hollós út 3.)
Edvi Illés út menti mészkedvelő tölgyes (az Ördög-órom TT része)
Kis-Sváb-hegy Természetvédelmi Terület
Csermely út 12. sz. alatti kert

Csillagvölgyi utca 4. sz. alatti kert
Istenhegyi út 80. sz. alatti kert
Művész utca 9-11. sz. alatti kert
Széchenyi emlék út 12. sz. alatti kert
Ördög-orum Természetvédelmi Terület
Virányos úti török mogyorófák (Virányos út 25.)
Hunyadorom (Budai TK része)
Libegő és környéke-kőszobor
Tündérszikla (a Budai TK része lett?!)

XXII. kerület

Péter Pál u-i Kápolnánál álló mezei juhar
Játék u-i piacnál álló platánfa
Szt. István téri vadgesztenyék (16 db)
Mária Terézia u. 60. alatti platánfa
Nyugdíjas parkban álló szelídgesztenye (Vihar u.)
Komáromi u-i kiserdőben lévő fekete fenyő állomány
Komáromi u. 22. előtt álló 2 db vadgesztenye
Nagytétényi úti hársfasor
Mária Terézia u-i platánfa (Városháza mögött)
Nagytétényi út 23-25. előtt álló vadgesztenye
Városház téri 2 db szelídgesztenye (Posta előtt)
Növény u.-Balin u. sarkán álló 3 db fehér nyár
Duna-part és a 6-os főút között álló fehér nyárok
Vágóhíd u-i fekete nyár (Vízműnél)
Budatétényi vasút-áll. melletti fehér varjúháj foltok
Gyár u. 19. előtt álló fehér nyár
Kis-Háros-sziget Természetvédelmi Terület
Tétényi fennsík Természetvédelmi Terület

21. Hasznos tanácsok turistáknak

1. Túrák előtt mindig alaposan fel kell készülnünk, még az erdei sétákra is! Legfontosabb a **helyes öltözködés** megválasztása. Legjobb az időjárásnak megfelelő, réteges öltözködés. A sérülések elkerülése és a kényelmes gyaloglás érdekében nyáron is ajánlott a zárt cipő. Rövidebb túrára is készüljünk elegendő meleg ruházattal, mert az erdőben akár 5-10 fokkal is hűvösebb lehet, mint a belváros utcáin. Hasznos lehet, ha van nálunk esőkabát is. A térségben mindenütt előforduló **kullancs elleni legjobb védekezés** a megfelelő öltözet (zárt cipő, hosszúnadrág, esetleg sapka, kalap) és a különböző riasztószerek használata. Kirándulás után mindig vizsgáljuk át magunkat és gyermekeinket, találunk-e kullancsot testünkön!

2. A **folyadékpótlás** miatt fontos, hogy legyen nálunk a téli túrákon egy termosznai forró tea, nyáron pedig víz. A hegységben kevés a forrás, így az utcai közutakat leszámítva csak ritkán akad utunkba iható víz. Egy-két órás séta alkalmával is jól jöhet néhány falatnyi harapnivaló: gyümölcs, vagy édesség. Hosszabb útra feltétlenül vigyünk magunkkal édességet, szőlőcukrot, mert a nagyobb erőpróbák megkívánják a gyors energiapótlást. Nagyon ügyeljünk, hogy **ne szemeteljünk**, csomagolópapírt, narancshéjat, üdítő palackot ne dobjunk el, ne szórjuk szét, és erre figyelmeztessük kiránduló társainkat is! Ajánlott a szemetet haza vinni, és szelektíven gyűjteni!

3. Már a túra útvonalának tervezésekor hasznos segítségünkre lehet a megfelelő **turistatérkép**. Bár több helyütt térképes és irányjelző táblák segítik a tájékozódásunkat a terepen, a térképet mégse felejtsük otthon. Ügyeljünk az arányosságra, a teljesíteni szánt távot a leggyengébb (idős, vagy gyermekkorú) turistatársunkhoz mérjük! Vegyük figyelembe a várható út és terepviszonyokat, és figyeljük az időjárás előrejelzést is! **Ne térjünk le a kijelölt turistautakról, kiépített sétautakról!** A felesleges taposás évtizedekkel visszavetheti a fiatal erdők növekedését, elpusztítja a védett növényeket és azok élőhelyeit!

4. **Az erdőterületeken gépjárművel, motorral közlekedni, kerékpározni és lovagolni csak az erre kijelölt útvonalakon szabad!** Természetromboló hatásuk miatt a Pilisi Parkerdőben - a közforgalmú utak, utcák kivételével - gépjárművek és motorkerékpárok számára nincs kijelölt útvonal. Lovaglót a II. kerületi Petneházy-rét és a Budakeszi Vadaspark között találhatók. A mintegy 180 kilométer kerékpározásra kijelölt erdei úton Budapesttől egészen Visegrádig eljuthatunk, különböző nehézségű útvonalakat választva. A gyalogosok épségére a kijelölt útvonalakon is vigyázzunk! Kerékpározásra ki nem jelölt erdei úton biciklizni TILOS!

5. **Kutyát sétáltatni kizárólag pórázon szabad!** A kutyák megijeszthetik a többi kirándulót, zavarhatják az erdei vadat, és számos betegséget kaphatnak el a vadon élő ragadozóktól.

6. **Tűzet csak a kijelölt tűzrakóhelyeken szabad gyújtani!** Tűzrakás előtt tájékozódjunk a helyszínen kifüggesztett tájékoztatókon, vagy a Pilisi Parkerdő ZRt. honlapján, nincs-e érvényben tűzgyújtási tilalom! A tűzgyújtási tilalmat az illetékes minisztérium rendeli el, aktuális információ a tűzoltóságtól, az önkormányzatoktól, vagy az erdészettől is beszerezhető. A tűzgyújtási tilalom minden esetben vonatkozik a kijelölt tűzrakóhelyekre is! Tűzgyújtás előtt mindig győződjünk meg a szél irányáról, fa alatt, farakás, szénaboglya közelében ne rakjunk tüzet! Ügyeljünk a kipattanó szikrákra is, a tűz helyét és környezetét előzetesen tisztítsuk meg a száraz növényzettől! Távozás előtt biztonságosan oltuk el a tüzet! Hagyjuk a tüzet leégni, a paraszat vízzel locsoljuk le! Ha nincs elegendő víz a közelben, akkor földdel, kővel fedjük le. A még égő, füstölő tüzet semmi esetre se hagyjuk el!

7. Természetvédelmi területen **tilos az élőlények (növények és állatok) és azok élőhelyeinek veszélyeztetése, szennyezése, zavarása, elpusztítása!** A védett növényeknek, állatoknak már a gyűjtése is bírságot von maga után. A természetvédelmi terület határát a térképek jelölik, a terepen pedig tábla jelzi. Vadvirágot szedni nem érdemes, mert nagy vízigényük miatt hamar elhervadnak. Az erdőben **gyűjtött gombát** minden esetben mutassuk meg gombaszakértőnek! Gombaszakértő a legtöbb piacon működik. Gyűjteni minden erdei termékből a saját fogyasztásunk mértékében szabad, de eladási célra nem!

Az erdő növények és állatok ezreinek élőhelye, otthona. Viselkedjünk benne vendéghez illően, kellő tisztelettel!

22. Szálláshelyek, éttermek, büfék, vendéglátóhelyek:

A Frank-hegyi Kolacskovszky turistaház

A menedékház a Budai-hegyekben, a Kakukk-hegytől délkeletre áll, Budaörs határában, a Csillebérci úttól mintegy 1,5 km távolságra. 1912-ben a Természetbarátok Turista Egyesülete (TTE) Budai Osztálya szervezésében építették és menedékház jelleggel működött. 1934-ben zárt verandát építettek hozzá. 1940-ben 12 ágygal rendelkezett. A természetbarátok és a turisták a TTE által kibocsátott 10 filléres belépőjeggyel látogathatták a házat. A II. világháború után a Magyar Állam tulajdonába került és Kolacskovszky Lajos turisztikai szakíróról, a TTE akkori elnökéről nevezték el. 1982-ben a telket a Honvéd Auróra Sportegyesület vette át a már romos házzal. Hétvégeken szervezett társadalmi munkával vízvezetékét építettek és a turistaház épületét újjáépítették. A későbbi felújítási munkálatok 2003-ban fejeződtek be, az átalakítások után 15 férőhellyel, egy kétágyas, egy négyágyas és egy hétágyas szobával rendelkezik az épület, melyekhez külön fürdőszoba tartozik. Az épület sajnos már nem eredeti funkciója szerint működik, hanem egy élményszauna cég üzemelteti.

*Cím: 2040 Budaörs, Ezüsthévíz u. 1.
Tel.: 36 30 4900 300*

*GPS: Szélesség (lat): N 47° 28,729'
Hosszúság (lon): E 18° 57,989'*

Kolacskovszky Lajos (Jászárokszállás, 1891. jan. 2. – Eger, 1954. jan. 2.): turistaíró, helytörténész. 1919-ben tagja lett az Egri Munkás-, Katona-, és Paraszttanácsnak; mint szocialista került be az Eger városi néptanácsba. A Tanácsköztársaság bukása után halálra ítélték, de büntetését később börtönre enyhítették. Ennek letöltése után a munkások körében végzett ismeretterjesztő tevékenységet, valamint a helyi lapokban publikált. 1945-től megyei főlevéltárosként működött. Főleg történeti és turisztikai tárgyú írásai ismertek.

Csillebérci Szabadidő és Ifjúsági Központ

1948-ban adták át a 450 méter tengerszint feletti magasságban épült Úttörővárost. A korának színvonalán felszerelt nagyábró gyermekgenerációknak nyújtott felejthetetlen élményeket. A rendszerváltás időszakában sok viszontagság után éledt újjá. A III. osztályú Csillebérci Szabadidő Központ Budapest XII. kerületében, 46 hektár erdős területen fekszik. A terület az év bármelyik szakában kiválóan alkalmas osztálykirándulások, táborok, erdei iskolák megszervezésére. Szabadidő eltöltésére változatos programokkal várják vendégeiket: sportpályák, nyitott úszómedence, tűzrakóhelyek, Paintball pálya, Gokart, Kalandpark, Laser Tag, Bringafalva... Rossz idő esetén sportcsarnokot és különböző nagyságú termeket tudnak biztosítani. Többféle komfortfokozatú szállásformák közül választhatnak a vendégek. Egész évben fürdőszobás szobákban 126 fő, közös fürdőszobás szobákban 200 fő, nyári szállásokon pedig 1000 fő elhelyezése biztosított. Szolgáltatások: zárt parkoló, számítógép-csatlakozó, étterem, büfé, drinkbár, kert, kerthelyiség, söröző, borozó, tenispálya, kerékpárkölcsonzés, hegyvidéki kemping füves talajjal, élelmiszerbolt a közelben, zuhanyzó külön épületben, illetve szintenként, nyitott uszoda, elektromos csatlakozó lakókocsinak, Visa, Eurocard, Mastercard, American Express, Üdülési csekk elfogadóhely.

Cím: 1121 Budapest Konkoly Thege Miklós út 21.

Tel: 061/395-65-27 Fax: 061/395-73-27 E-mail: info@csilleberciszabadido.hu

AQUA HOTEL

A 14 kétágyas szoba és 2 apartman francia, illetve külön ágyas elrendezésűek. Minden szobához külön fürdőszoba, telefon, TV tartozik. Az étteremben fél-, és teljes panziós ellátás igényelhető. A recepció 0-24 órás. A parkolás zárt elhelyezéssel biztosított.

Cím: Budakeszi, Fő út 8.

Asterope Panzió és Apartmanház

Apartmanok (kettő hálósobával 1-6 fő), kétágyas vagy franciaágyas szobák (1-2 fő), a ház 33 főig csoportok ellátására is képes. Alapszolgáltatások: Svédasztalos reggeli, úszómedence, WIFI Internet, hűtőszekrény a szobákban, apartmanokban felszerelt konyha, zárt parkolók

Cím : 2040 Budaörs Zengő u 9 Tel.: 06 23 440 681

GPS: N47.468664 E18.957153

HOTEL NORMAFA

Erdővel borított hegytetőn, a főváros legszebb kilátópontján, a Sváb-hegy csúcsán, a Budai Tájvédelmi terület határán, tiszta levegőjű környezetben fekszik az alpesi stílusban épült Hotel Normafa****. A 46 kétágyas szoba és a 16 lakosztály, telefonnal, minibárral, kábel TV-vel, szobaszéffel van felszerelve. A komplexum közel 3 hektáros ősparkban található, két különálló épületben helyezkedik el a két nagyobb és három kisebb konferenciaterem, a kerthelyiséggel rendelkező étterem, az elegáns Pergola Café és a fitness-wellness központ. Torna-, és edzőterem, erdei futópályák, úszó-, és gyermek medence, játszótér, szauna is a vendégek rendelkezésére áll.

Cím:1121 Budapest, Eötvös út 52-54. GPS: N470 30.144 E180 58.009

Web: www.normafahotel.hu E-mail: registration@normafahotel.hu

Szobafoglalás: registration@normafahotel.com, registration@normafahotel.hu

Fax 0036 1 395 6504, Telefon: 0036 1 395 6505

PETNEHÁZY CLUB HOTEL

Budapest zöldterületén, romantikus, szaunás faházakkal, családbarát apartmanokkal, kültéri és beltéri medencékkel festői környezetben található. Faházak 4 - 6 fő részére, Stúdió szobák 2 fő részére állnak rendelkezésre.

Cím: Feketefej u. 2-4., 1029 Budapest

Tel: 1-391-8018, 1-391-8010

info@petnehazy-clubhotel.hu

CSIKI PIHENŐKERT

Budaörs nyugati határában, a Törökugrató lábánál, a Virág és a Muskátli utca sarkán található a Csiki Pihenőkert. A kert 1 hektáros, gondozott, bekerített fás park és rét, sportpályákkal, fürdőmedencével, árnyékos játszóterekkel és halastóval. Az óvodásoknak külön játszótér és játékok, alvó és foglalkoztató helyiségek állnak rendelkezésre. A korszerű vizesblokkok a főépületben találhatók. Fedett étkező és foglalkoztató-, előadó helyiségek, betegszoba, konyha, és "Zöld Béka" büfé (fagylalt, üdítő, gyümölcs és finomságok kaphatóak) található a parkban. Szálláshelyül Honfoglalás-kori jurták (6 db) várják a vendégeket, melyek vízállóak, fapadlóval és szőnyeggel ellátottak. A jurtákban a vendégek

számára matracokat és lepedőt biztosítanak, hálózást nem. A férőhelyek száma: 50 fő. A területen saját sátrak elhelyezésére is van mód a camping részben. A szálláshelyen a sátrak közötti burkolt utak és a térvilágítás biztosított. A sátrakban is biztosított az éjszakai világítás. Történelmi épületek teszik élményszerűvé a táborozást: Árpád-kori veremház, kemencék, jurta-falu, korabeli növényeket bemutató kertek, favár-várszínház, indiánfalu, és íjászpálya. A terület folyamatos őrzését vagyónvédelmi szolgálat biztosítja. Az intézmény az összes szükséges közművel és parkolóval rendelkezik. Megközelíthető a BKV 40, 240 (átszállással) és közvetlenül a 88, 188E autóbusz járataival (Csiki-tanyai megálló), valamint személyautóval az 1. számú főútról és az M1 autópálya Törökbálinti (14.) lehajtója felől.

Cím: Budaörs, Virág u. 6.

Érdeklődni: kedd-vasárnap 10-16-óraig.

Telefon/fax: 30/ 549-8840, csikipark@gmail.com

<http://www.csikipihenokert.hu/>

KESZI PANZIÓ

2-3-4 ágyas pótágyazható szobák, kábel-TV, fürdőszoba (káddal vagy zuhanyzóval), a földszinten vendéghűtő áll a rendelkezésre, a 2-4 ágyas apartmanokban konyhasarok, étkező, nappali, egy különálló szoba és a nappalival közös légtérben lévő két ágy és fürdőszoba található.

Cím: 2092 Budakeszi Fő u. 172.

Tel: 06 23 450 526, 06 20 248 2605

keszipanizio@yahoo.com

Udvarház Étterem

1037 Budapest Hármashatárhegyi út 2.

Tel.: 36 (1) 388 8780; 36 (1) 388 6921

Hármashatár-hegyi ROTTER LAJOS Turistaház

2016-ban 120 millió forintért felújított épületben 38 férőhelyet alakítottak ki: 12 kétágyas, egy 8, illetve egy 6 ágyas szobát. A szállás ára a 6-8 fős, emeletes ágyas bakancsos szobában 4500 Ft/fő, a kétágyasban 6000 Ft/fő, a franciaágyas szoba pedig 12000 Ft. Megközelíthető a Szépvölgyi úti Fenyőgyöngye vendéglőtől a Hármashatárhegyi út melletti, kék jelzésű turistaúton; a Szépvölgyi út végi parkolókból, vagy a Királylaki úti buszmegállóból a zöld kereszt, majd kék jelzésen. A szobák berendezése korszerű, az ágynemű tiszta, hatalmas modern konyhával rendelkezik. A turistaházban étel-ital szolgáltatás nincs. A turistaháztól száz méterre épült Hangár bisztró hivatott a túrázók ellátására.

Cím: 1037 Budapest, Hármashatárhegyi út 3.

Tel.: 36 20 776 74 75

info@hkk.hu

A Hármashatár-hegy földrajzi fekvése révén remek adottságokkal bír a vitorlázórepülés számára. 1930-ban Rotter Lajos, a magyar vitorlázórepülés kiemelkedő alakja, egyben kiváló repülőgép tervező a Hármashatár-hegyen hozott létre vitorlázó repülőteret. A hármashatár-hegyi turistaház épülete a Magyar Aero Szövetség pilótaotthonaként került átadásra 1940 áprilisában. A Horthy Miklós Nemzeti Repülő Alaphoz befolyt nemzeti adományokból épült, fehérén és zölden csillogó, új pilótaotthon előtti emelvényről először vitéz Ulrich Hugó, a Cserkész Szövetség társelnöke, majd Horthy István mondott ünnepi beszédet, s avatta fel a huszonkét személyes pilótaotthont és repülőhangárt. A II. világháború utáni vezetés Rottert is eltávolították a pilótaközpontból, a hangárok és pilótacentrum állapota pedig folyamatosan romlott. A Pilisi Parkerdő Zrt. 2012-ben kezdte meg terület rendbetételét és **Hármashatár-hegyi Kiránduló Központ** néven egy korszerű ökoturisztikai létesítményt hozott létre. A beruházásoknak köszönhetően mára rendezvényközpont, étterem, erdei iskola, kilátópont és most már egy minden igényt kielégítő turistaház is várja az ide látogatókat.

A 2016 nyarán átadott **Guckler Károly-kilátó** egy ütegállásra épített gigantikus virágot szimbolizál. A kilátó két szintes, az alsó szinten pihenőhelylyel. A 495 méteres hegycsúcson álló szerkezet négy méterrel emelkedik a felszín fölé. A szerkezet generál tervezője a Koller Stúdió, az építész tervező Lőke Ferenc volt.

Vadaspark Étterem

Budapest, XII. kerület, Szanatórium u.

Cím: 2092, Budakeszi, Gábor Áron u. 2

Telefon: +36 1 275 2436, +36 30-2416637

E-mail: vadaspark@vadasparkrest.com

GPS: N 47,5241 E 18,9277

FENYŐGYÖNGYE VENDÉGLŐ

A Fenyőgyöngye 1935-ben épült, és hamar a színházi előadások utáni vacsorák és a kirándulók kedvelt helye lett. A vendéglő ízvilágával, a hagyományos magyar ételek széles választékával most is a családi hangulat megőrzésére törekszik.

Cím: 1025 Budapest, Szépvölgyi út 155.

Tel/Fax: 06-1-325-9783

Erdőmester Étterem és Kávézó

Férőhely: 100 fő, frissensültek, magyaros ételek, vegetáriánus fogások, saláták, desszertek
A Hóvirág étteremben csoportok önkiszolgáló étkeztetése 300 személyig. Kedvező árú menük.

Nyitva: 7.00 - 22.00

Cím: 1121 Budapest, Konkoly-Thege Miklós út 21.

Tel: (1) 395 6530

Normafa Sínház

1121 Eötvös út 59.

2019. 09-ben bezárt.

Hotel Agro étterem

1121 Budapest, Normafa u. 54.

Tel.: +36 (1) 375-4011

Normafa Café and Grill

1121 Budapest Eötvös út 52-54.

Tel.: (1) 275-5066

Nyitvatartás: 12.00-24.00

PIZZA PORTA Pizzéria-Étterem

Cím: 2092 Budakeszi, Fő utca 38.

Tel: 23/450-183

Budakert Vendéglő

Cím: 2040 Budaörs, Szabadság út 46.

Tel: 23/440-225,

GPS: 47° 27' 39.24", 18° 57' 31.68"

Nyitva: minden nap 11 – 23 óráig

TANNE Étterem

Cím: 2092 Budakeszi, Esze Tamás utca 6.

Tel: 06-23-451-134 E-mail: tanne@tanne.hu

Nyitvatartás: Keddtől - Vasárnapig 12:00 - 23:00

Zárszó

Most, amikor útjára bocsájtjuk írásunkat, az a nem titkolt szándékunk, hogy olyan „kezes”, nagy haszonnal forgatható könyvet adjunk a Tisztelet Olvasó kezébe, melyet útjai során – legyenek azok túrák, vagy könnyű délutáni séták – előkapva gyorsan tájékozódhat, kérdéseire választ kaphat. Jól tudjuk azt is, hogy ilyen és hasonló munkákkal sokan megelőztek már minket, viszont az is ismeretes, hogy „ahány író, annyi szemlélet”. Szeretnénk témaválasztásunkkal, szerkesztésünkkel új, friss szemléletet adni a táj megismeréséhez. Szeretnénk rányitni az Olvasó szemét olyan apróságokra is, melyek mellett gyakran elszaladunk, pedig a szépség a részletek összhangjában rejlik. De azt is tapasztaljuk, mennyire gyorsan elavulnak információink. Szédületes iramban változik a világ... Ezért döntöttünk úgy, hogy az Országos Széchényi Könyvtár Digitális Könyvtárának adományozzuk munkánkat, hogy ingyenes e-könyvként bárki könnyedén elérhesse azt. Kihhasználva a digitális kiadványok előnyeit, számos címszó hiperhivatkozásokat rejt, hogy elősegítsük az Olvasó tájékozódását. Az Interneten azonban sok ellenőrizetlen, elavult, néhol kifejezetten téves adat is található. Egy táj megismerését, de egy komoly túrát is alapos felkészülés kell, hogy megelőzze. A szerteágazó ismereteket viszont csak fáradtságos munkával tudjuk összegyűjteni, gyakran elveszte a célt szemünk előtt. Törekvésünk volt egy olyan időtálló törzsanyag összeállítása, mely többé-kevésbé ellenáll az idő könyörtelen változásának, de nyilvánvaló, hogy indulás előtt célszerű pontosítani az információkat, menetrendeket, nyitvatartásokat, belépő jegyek árát...

Szép túranapokat, élményekben gazdag felfedezéseket, jó utat és szerencsés érkezést kíván:

A szerző

A szerző köszönetét fejezi ki a nyelvi lektorálás nehéz munkájáért Soós Viktóriának, a segítő tanácsokért és hasznos észrevételekért Druzsins Zsókiának, a szakmai ellenőrzésért id. Druzsins Józsefnek.

Irodalom:

- Dr. Pápa M. – Dr. Dénes Gy.: Budai-hegység útikalauz Sport, Bp. 1982. ISBN 963 253 300 3
- Dr. Pápa M.: Budai-hegység útikalauz Sport Lap- és Könyvkiadó, Bp. 1957.
- Budapest és a Dunakanyar, Cartographia Kiadó, 2001, ISBN 963-353-185-3
- Salamin András : Buda hegyvidéki vasutak; Budapest, Infotop, 2003, ISBN 963-00-9310-3
- Ipolyvölgyi Németh J. Krizosztom: Búcsújárók könyve Novitas b. Kft. Balassagyarmat, 1991.
- Természeti értékeink, Budaörs; Szerk.: dr. Mester Edit, Kiadó: Budaörs Önkormányzata, 2006.
- Körmendi Judit - Várkonyi Mária: Biatorbágy város sport, szabadidő és kulturális völgy turizmusfejlesztési és környezetredezési tanmányterv Biatorbágy, 2009.
- Bujdosó Győző: A gercsei templomrom
- Bolford Gabriella: Egy ősi tenger maradványai a Nyakaskő lábánál Biatorbágyi Krónika X. évf., 2000.
- Budapest lexikon Főszerk. Berza László. 2., bőv. kiadás. Budapest: Akadémiai. 1993, ISBN 963-05-6410-6
- Ludwig Emil: Budaszentlőrinc pálos kolostora. Magyar Nemzet Magazin, 2005. december
- Vajna György: A rejtélyes Batori-barlang (Budapest, 1973.)
- Pécsi-Sárfalvi: Magyarország földrajza. Akadémia Könyvkiadó, 1960.
- Általános természetföldrajz. Szerkesztő: Dr. Futó József. Tankönyvkiadó, 1984.
- Kiss Gábor: Várak, várkastélyok, várhelyek Magyarországon. Panoráma Könyvkiadó, 1984.
- Magyarországi kirándulások Szerk.: Endrődi Lajos, Sport 1981. ISBN 9632533615
- A Magyar Turistaegyesület 25 éves múltja 1888-1913, (Budapest 1914, Déry József és Thirring Gusztáv szerkesztésében),
- Négy évtized a magyar hegyek között. A Magyar Turista Egyesület 40 éves múltja 1888-1928, (Budapest 1929, Déry József szerkesztésében). E könyvben jelent meg Peitler A Turisták Lapja negyvenéves múltja című cikke is.
- Thirring Gusztáv: Az ötvenéves Magyar Turista Egyesület, (Turisták Lapja, 1938., 529. o.)
- Magyar Turista Lexikon, szerkesztette Polgárdy Géza, Budapest 1941., 125-127. o.
- Bardi Terézia - Wisnovszkyné Hajdi Márta: Műemlékek Állami Gondnoksága, 2004.
- Szecskó Károly: Kolacskovszky Lajos élete és munkássága (Tudósító, 1963. 2–3. sz.).
- Nagy Lajos: A csúcshegyi római villa (Budapest Régiségei 12, 1937)
- Budapest enciklopédia, főszerk. Tóth Endréné, Budapest, Corvina, 1981.
- Budai-hegység: Turistakalauz térképpel, Budapest, Cartographia, 2007.
- Szabylár Péter, A budai városkút, Élet és Tudomány, 1999.
- Csizmadia Zoltán: A budapesti Sziklatemplom Története
- Pest megye Műemlékei, 1-2 kötet.: Szerk.: Dercsényi Dezső. Bp. 1938.
- Dr. Valkó Arisztid: A solymári bronzkori Raktárlelet. Folia Arch. Bp. 1941. 3-4. Évf.
- Bártfai Szabó László: Pest megye történetének okleveles emlékei. 1002 - 1599. Bp. 1938.
- Balogh Jolán: A művészet Mátyás király udvarában. 1 -2. köt. Bp. 1966.
- Valkó Arisztid: A solymári vadász kastély feltárásáról vezetett ásatási napló és jegyzetek. Solymár, 1929. (Solymári Helytörténeti Gyűjtemény kéziratai.)
- Kádár Zoltán: A Mediciek állatseregletei és Mátyás király vadaskertje. Búvár. Bp. 1966.(2).
- Gerő László: A Budai Várnegyed Corvina Bp. 1979.
- Zsolnay László: Az elátkozott Buda – Buda aranykora Magvető Bp. 1982.
- Dercsényi Dezső (szerk.): Magyarország műemléki topográfiája I-II-V.k. 1958,1962.
- Gerevich László (szerk.): Budapest története Bp.1973.
- Torma István (szerk.): A budai járás régészeti topográfiája Bp.,1986.
- Gáboriné Csánk Vera: Az ősemlék Magyarországon Bp., 1980.

Művészeti lexikon II. (F–K). Főszerk. Zádor Anna, Genthon István. 3. kiad. Budapest: Akadémiai. 1981. 431. o.

Papp József (1975): Magyarország védett területei. Növény- és állatritkaságok. (harmadik, átdolgozott kiadás) Panoráma 248 pp.

Soós Péter: Barangolások hazai tájakon I-II. Buk Kft. Bp. 1994. (713-719. o.)

Dr. Hortobágyi Tibor: Agrobotanika Mezőgazdasági Kiadó Bp. 1986.

Dr. Széky Pál: Ökológia Natura Bp. 1983.

Dr. Fibrás Oszkár: Erdőhasználat I. Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó Bp. 1996.

Dr. Papp F. – Dr. Kertész P.: Geológia Tankönyvkiadó Bp. 1971.

Dr. Péczely György: Éghajlat

Justyák János: Magyarország éghajlata

Magyarország éghajlati atlasza (Kiadó: Országos Meteorológiai Szolgálat)

Dr. Simon Tibor: A Magyarországi edényes flóra határozója Nemzeti Tankönyv Kiadó Bp. 1992.

Dr. Csapody István: Védett növényeink Gondolat Bp. 1982.

Dr. Hortobágyi T. – Dr. Simon T.: Növényföldrajz, társulástan és ökológia Tankönyv Kiadó Bp. 1981. Nemzeti Tankönyvkiadó 2000.

Farkas Sándor (szerk.): Magyarország védett növényei Mezőgazda Kiadó Bp. 1999.

Dr. Priszter Szaniszló: Növényneveink Mezőgazdasági Kiadó Budapest, 1986.

Gyürki László: Magyar zarándokok és emlékek a Szentföldön SZIT Bp. 2008.

Internet:

Kéri Katalin: A földi paradicsom

A muszlim fürdőkultúra szerepe az egészség és szépség megőrzésében

Dr. Soós Péter: Jelenben élő múlt

Római és török fürdők Budapest területén

A török fürdő (Szemelvények)

Török hódoltság Magyarországon

Ágoston Gábor: Muszlim hitélet

Sudár Balázs: Kulturális létesítmények a török hódoltságban

<http://www.muemlekem.hu/muemlek>

MELLÉKLETEK

1. melléklet: Építészeti Kislexikon

architektúra: építmény művészi megoldása, formája

architektonikus: építészeti jellegű (tehát nem szobrászi).

architráv: Az oszlopokon közvetlenül nyugvó vízszintes, egyenes kőgerenda. Mint mestergerenda köti össze az oszlopokat a díszítéssel.

árkádív: (lat.) arcus a.m. ív, ívezet, ívsor, ívtornác. Szoros értelemben véve egy pillérekén v. oszlopokon nyugvó ív, ívállás, ívsor, lehet csak a homlokzaton jelentkező motívum, zárt vakárkád, (arcade aveugle), vagy a mögötte lévő nyitott térrel együttes térforma. Tágabb értelemben több ív egymásutánját egy egész ívsort értünk alatta, tehát az egész folyosót v. tornácot is. Már a klasszikus építészet is alkalmazta, de a középkori építészet gyakran egész utcát árkádkkal szegélyezett. Az olasz renaissance és az arabok is alkalmazták különösen a paloták udvaraiban.

attika: (gör.), pártafal. (a. m. partvidék), a félsziget neve, mely az ó-korban Közép-Görögország DK-i tartományát alkotta. Az építészetben az a homlokzat-díszítmény, melyet a római, de különösen a renaissance és modern építészet a főpárkány fölé helyezett. A rómaiak diadalíveiket koronázták vele s ekkor az attika föliratos táblául szolgált. Az olasz renaissance eredetileg a lapos tetőt palástolta vele és szobrokkal, vázakkal, balusztráddal díszítette. A modern kori építészet attikával a homlokzatok közép vagy szárnyrizalitjait ékesíti.

balusztrád: báboskorlát: áttört kő mellvéd erkélyek, teraszok, lépcsők szegélyeként (francia) balustrade, (olasz) balausta, (görög) balaustion a.m. korlátbáb, a szó eredetileg gránátalmavirágot jelent.

csesmé (török) forrás

eklektika: Különböző történelmi stílusok keverése, egyesítése az építészetben. A historizmus és az eklektika fogalmát voltképp lehetetlen elválasztani egymástól. A XIX. század második felére az új anyagok gyártása, a szállítás fejlődése forradalmasította az építészeti technikákat. A megsokszorozódott a városi lakosság is megnövelte az építészettel szemben támasztott igényeket. Az építőanyagok között előretört a kevésbé nemes acél és az üveg. A mérnöki szerkezetet tehát eltakarták a "művészet" hamis formáival. A modern szerkezeteket burkoló formák között újra megjelentek az elmúlt korok építészeti részletei. E korszak építészetét görög eredetű szóval eklektikusnak nevezzük arra utalva, hogy válogat a történelmi stílusok formakészletéből. Az eklektika pontos, nagy tárgyi ismereten alapuló, tökéletes másolatokra törekszik, míg a romantika csak korhangulatot idéz, a részletek hűsége nélkül.

féloszlop: oszlop, mely nem áll szabadon, hanem a falhoz van építve, így annak felszínén kiugrást képez, általában átmérőjének 2/3-ával áll ki a falból.

grotta: (olasz) a.m. barlang, építészetben műbarlang.

historizmus (latin) a.m. *történetiség*, az elmúlt korok stílusainak utánzása, újraélesztése a művészetben. A 19. század második felében Európára és Amerikára jellemző. Leginkább az építészetben és a festőművészetben jelentkezett. A historizmus a romantikában gyökerezik.

hypocaustum: az ókori római lakóházak padló alatti fűtési rendszere volt, mely meleg levegő áramoltatásával fűtötte ki az épületet. Részei: a praefurnium - épületen kívüli fűtőház, rendszerint kőből kirakott, süllyesztett helyiség, a suspensura - kis oszlopokra helyezett lebegtetett padló, mely alatt a meleg levegő keringett., és a tubulatio - a falakba épített szellőző rendszer, amelyen át a kihűlt levegő távozott. A hypocaustum a Római Birodalom északi provinciáiban terjedt el, így Aquincum és Intercisa városokban is. Leginkább fürdőkben használták. A hypocaustumok használata a Római Birodalom bukása után is fennmaradt, a kályhák elterjedése előtt így próbálták fűteni a középkori Európa kolostorait, királyi palotáit is.

klasszicizáló stílus: A klasszicizmus a XVIII. század második felétől a XIX. század közepéig uralkodó korstílus. Neve a latin *classis* szóból ered, jelentése 'osztály'. A XVIII. század végén az építészek az antik művészet újraélesztésén fáradoztak, az eredeti ókori római és görög alkotásokból merítettek, megfigyelték az antik építészeti formákat, arányokat és koruk építészetében felhasználták azokat. A pontosan lemásolt részletek ellenére is önálló, új építészeti stílus született. Az épületek rendeltetése természetesen megváltozott, új feladatokat kellett megoldani a régi formákba öltöztetve. A klasszicista épület legjellemzőbb homlokzati eleme a háromszögű oromzattal fedett oszlopsor, a portikusz, melyhez magas lépcsőzet vezet fel, felette háromszögű timpanon antik díszítésekkel. Az épületeket a lendületes vonalak helyett a nyugalom, a mozdulatlanlanság és az egyenes vonalak uralma jellemzi.

La Tène kultúra a közép-európai vaskornak a hallstatti korszakot követő második korszakára jellemző műveltség. A Kr.e. V. századtól időszámításunk kezdetéig tartott. Nevét a Neufchâtel-tó partján fekvő városról nyerte, ahol iszapba ágyazódott cölöépítményeket találtak. Itt nyílt meg 2001-ben a feltárás leleteit bemutató Laténium Múzeum. A Kr.e. V. sz.-ban már fazekas-korongot is használtak, edényeiknek díszes alakot adtak, azokat mértani rajzokkal díszítették. A leletek kifejezett vas-, zománc- és üvegiparokról tesznek tanúságot. Kr.e. IV. század elején érkeztek a mai Magyarország területére a kis létszámú kelta népcsoportok, akik e kultúrát a Kárpát-medencében meghonosították. Itt a vaskor éles határ nélkül ment át a népvándorlás korába, a kelta népesség pedig továbbélő alaplakossága lett a szarmata és szkíta népeknek.

lizéna a.m. falsáv: a falpillérnél kisebb kiülésű, pillért utánzó vakolatsáv.

loggia: (olasz), egy, két vagy három oldalán nyílt csarnok, folyosó, melynek gerendás vagy boltozatos mennyezete oszlopokon v. pilléreken nyugszik.

neostílusok: Az építészek ahogy egyre újabb és újabb utakat kerestek, felelevenítették a gótika után a barokk, a romantika és a reneszánsz stíuselemeit. Így jöttek létre a neostílusok, a neoreneszánsz, neoromán, neobarokk... majd ezek keveredésével az eklektika, melyet önálló irányzatként is számon tartottak. A neostílusokban gyökerezik a 19. század második felének építésze a historizmus, és az eklektika.

neogótika: Az első neostílus, még a romantika művészetéhez tartozik. felhasználta a gótika elemeit az építészetben. A romantika építészetében először a neogótika jutott fontos szerephez. Magyarországon az 1840-es években jelent meg hasonló törekvés.

ornamentika: (lat.) a. m. díszítmény. Az építészetben sima tagok vagy felületek díszítésére, élénkítésére használt faragott vagy festett, többnyire az állat- és növényvilág stilizált formáiból vagy geomertrikus rajzokból alkotott díszítmény.

orommező: háromszögű, esetleg ívesen zárt, párkány tagozattal határolt homlokfelület, timpanon.

oromzat: a nyeregtető végeit lezáró fal, ferde tetősíkgig felnyúló homlokzati felfalazás, vagy nyíláskeretek hasonló formájú lezárásai

oszlop: kör keresztmetszetű függőleges alátámasztó elem

pilaszter a.m. falpillér: (olasz) pilastro (latin) pila (oszlop, pillér) származéka ún. becsmérő képzővel, a pilaszter ugyanis nem igazi pillér, többnyire csak díszítő, faltagoló elem. A magyarul a falból különböző vastagságban kiemelkedő pillér.

portikusz: (latin) jelentése: épület főhomlokzatához csatlakozó nyitott, oszlopos előcsarnok, fedett, elől nyitott oszlopfolyosó. Portikusz előzi meg az ó-keresztény és mohamedán templomokat. Ilyen oszlopcsarnokok vannak a középkori városházák és más középületek, modern múzeumok, színházak előtt is.

posztamens: (német) Postament, a latin postamentum mesterséges szóalkotás németes alakja, a (francia) poster (felállít, elhelyez) szóból, melynek forrása azonos posta szavunkéval. Jelentése: szobor, váza vagy oszlop talapzata.

puttó a.m. gyermekangyal, (Olasz, latin) putus (kisfiú) Ruhátlan kisfiú alakjában ábrázolt angyalka festői vagy szobrászi alkotáson.

rizalit: (olasz) risaltó a.m. kiugrás, az épület homlokzatsíkjából rendszerint a teljes épület magasságában kiemelkedő kisebb-nagyobb kiszökellés, tagolás, melyet azért alkalmaznak, hogy a vele a hosszú homloksort függőlegesen tagolják és így megtörjék egyhangúságát. A kiugrás nem nagy (8-30 cm.), nehogy nagy árnyékot vessen és ezzel az összhangot zavarja. Helyzete szerint beszélünk középrizalitról, oldalrizalitról és sarokrizalitról

romantika: egységes korstílus volt, mely több művészeti ágra terjedt ki. Az építészetben nincs önálló stílusjegye, a historizmus jellemzi. Kialakulásának időszaka a 18. század vége, virágkora a 19. század első fele, a század második felében a késő romantika és az abból kiinduló irányzatok (eklektika, historizmus) voltak jelentősek. A romantika végét szokás Eugène Delacroix halálának időpontjával jelölni (19. század második fele).

sgraffitto-díszítés: sgraffito v. graffito (olasz), a XVI. sz.-ban Olaszországban keletkezett faldíszítési módszer, mely könnyű előállíthatósága és tartósságága miatt gyakran alkalmazott eljárás volt. A díszítendő fal vakolatába sötét festőanyagot kevertek, majd bevonták világos festékréteggel. Erre a világos festékrétegre szénporral felmásolták az előállítandó rajzot, melyet hegyes vasszerszámmal kikapartak. Fordítva is elő lehet állítani a képet sötét alapon világos rajzzal sőt több szint is lehet alkalmazni.

szecesszió: A századforduló jellegzetes képző- és iparművészeti stílusa nehezen értelmezhető önállóként, tulajdonképpen a szecesszió az avantgárd legkorábbi fázisa. A szecessziós stílust

Európa különböző területein más-más névvel illették. Az Osztrák–Magyar Monarchiában a Sezession szót alkalmazták, mely egy bécsi kiállítási épület neve volt, ahol a modern művészek állították ki műveiket. Franciaországban az Art Nouveau „új művészet”, Nagy-Britanniában a modern style „modern stílus” volt az elfogadott elnevezés. Németországban a Jugendstil, a müncheni „Jugend”, azaz „Fiatalság” című folyóirat után, Spanyolországban a Modernismo, Olaszországban a stile floreale „virágos stílus”, az Amerikai Egyesült Államokban pedig a Tiffany style elnevezés terjedt el. Európában Antoni Gaudí (1852-1926) katalán építész nevét említhetjük, mint a szecesszió legeredetibb egyéniségét. Magyarországon a szecessziót Lechner Ödön (1845-1914) nevével kapcsolják össze. Ő a legnagyobb hatású szecessziós építészünk, egyúttal a stílus magyar irányzatának kezdeményezője. Jelentősebb épületei: az Iparművészeti Múzeum, a Földtani Intézet, vagy a Törley-mauzóleum. Ő tette népszerűvé a szecessziót, mint nemzeti stílust. Az úri középosztály körében divattá váló szecesszió hatására a mezővárosok tehetősebb polgárai is igyekeztek szecessziós lakóházakat építtetni.

szelszebil (török) folyó, patak

téglány alaprajz: (régies) téglalap alakú

terrazzo: (olasz) a.m. terasz, lépcsőzetesen egymás fölött elhelyezkedő vízszintes felületek. Egyike hegyoldalban, rézsűk vagy támfalak segítségével kialakított sík mezők, a lonkák.

timpanon: (gör.): a.m. orommező: A kislejtésű, déli jellegű nyeregtetős épületek egyenlő oldalú háromszög alakú, párkánnyal keretelt orommezője, vagy ablak- és ajtónyílások feletti hasonló alakú keretelés. Homlokfelületét, illetve fülkáját gyakran szobordíszekkel töltötték ki. Az ókorban adott templom istenéhez vagy a városhoz köthető mitológiai jelenetek kerültek a képmezőbe.

traktus: két szerkezeti rendszer, többnyire fal közötti helyiségsor.

triglüphosz (triglif): három függőleges vájattal ellátott téglalap, amely metopékkal váltakozva a dór templomokon a fríznek megfelelő helyet foglalja el.

vestibulum: (latin) a. m. előtér; valamely épületbe bemenet található többé-kevésbé tágas helyiség, melyből többféle különböző rendeltetésű helyiségekbe lépcsőházba, folyosóra, udvarra juthatunk.

villa rustica: (latin) vidéki lak, földbirtok központjában levő lakóház gazdasági épületekkel.

2. melléklet: **Botanikai kislexikon**

adventív: Az a faj, mely nem honos egy adott területen, de oda szándékosan betelepítették, vagy véletlenül behurcolták és ott meghonosodott.

area: Adott faj elterjedési területe, melynek a faj környezet iránti igényei szabnak határt.

extrazonális: Ilyennek tekinthetők azok a növények, melyek nem a földrajzi magasság szerinti elterjedési területükön tenyésznek, hanem attól eltérő magasságban. Jellemző a hazai bükkösökre, hogy bár eredetileg 800 méteres tengerszint feletti magasságban jelennek meg, alacsonyabb hegyek északi, hideg oldalain már 500 méteren is előfordulnak.

endemikus fajok: Bennszülöttek, kizárólag egy adott területhez kötődő, máshol elő nem forduló növények. Valamely faj elterjedési területe (areája) viszonylag kis területre korlátozódik, mely jelenség a területre jellemző valamely különös természetföldrajzi tényezővel magyarázható.

flóra elem: Adott területen élő növényfajok összességébe tartozó fajok, melyek hasonló életfeltételeket igényelnek.

glaciálisok: Jégkorszakok, eljegesedések. Négy nagy jégkorszak ismert: az ősi prekambriumi, a carboni és a permi, valamint a mai növénytakaró kialakulására nagy hatást gyakorló pleisztocén alatti. Ez utóbbi 2,5-3 millió évig tartott, több hullámban. Négy nagy hullámának elnevezése: *Günz, Mindel, Riss, Würm*. A hideg hullámok közötti, 50-100 000 évig tartó felmelegedéseket *interglaciálisoknak* nevezzük. Az egyes glaciálisokon belül is voltak enyhébb felmelegedések, melyeket *interstadiálisoknak* nevezünk. A legutolsó jégkorszak során a jégtakaró maximális európai kiterjedése a Kárpátok északi lábáig nyúlt. Magyarországon területét tehát soha nem borította jég, viszont annak közelsége hideg és száraz éghajlatot eredményezett, mely kedvezett a lösz kialakulásának. A glaciálisok alatt az évi középhőmérséklet 10 °C-al, az örök hó határa pedig 1200 méterrel volt alacsonyabb a mainál.

reliktum: Maradvány faj, mely a flóra fejlődéstörténetében korábban számottevő elterjedésű volt, de valamely klímaváltozás következtében vissza szorult, vagy kihalt, viszont egy speciális klímájú helyen nyomokban fennmaradhatott.

xerotherm: Az az éghajlat, mely száraz, magas az átlaghőmérséklet és csapadékban szegény. Az ilyen éghajlatot elviselő, ahhoz alkalmazkodó növények a xerofitonok.

3. melléklet: Földtörténeti korszakok

Őskor (Archeozoikum):

Archaikum: kb. 3400 millió éve kezdődött a földkéreg kihűlésével és megszilárdulásával, és az élet első megjelenéséig tartott.

Prekambrium: 1800 millió évvel ezelőtt kezdődött és 1230 millió évig tartott. Nyomokban már algák ősmaradványait megtalálták a korai mészkövekben.

Ókor (Paleozoikum): Kb. 500 millió évig tartott

Kambrium: 570 millió évvel ezelőtt kezdődött és 90 millió évig tartott. Elnevezése Wales ókori nevéből származik. Trilobiták, lábasfejűek és férgek éltek ekkor.

Szilur: 480 millió évvel ezelőtt kezdődött és 80 millió évig tartott. Elnevezését Anglia ősi kelta lakóiról kapta. E korban jelentek meg az első gerinces állatok, a halak

Devon: 400 millió évvel ezelőtt kezdődött és 80 millió évig tartott. Elnevezését Anglia egyik tartományáról, Devonshire-ről kapta. Ekkor már korallak, ősrákok, páncélos halak éltek a tengerekben. A szárazon pedig 15-20 méter magas páfrányok és pálma-félék tenyésztek.

Karbon: 326 millió évvel ezelőtt kezdődött és 50 millió évig tartott. Elnevezését az ekkor keletkezett kőszénről kapta. A tengerekben fejlábúak, tengeri liliomok, korallak éltek, a

szárazulatokon megjelentek a csigák és az első kételtűek. A növénytakaró burjánzott, fa nagyságú korpafű félék, zsurlók éltek aranykorukat.

Perm: 270 millió évvel ezelőtt kezdődött és 45 millió évig tartott. Elnevezését a Szovjetunióbeli településről kapta. A trilobiták már kihalófélben voltak, de a tengerekben számos kagyló faj, porcos halak, és cápák úszkáltak. A szárazon Óriás páfrányok, fenyőfélék és nádfélék díszlettek.

Középkor (Mezozoikum):

Triász: 225 millió évvel ezelőtt kezdődött és 40 millió évig tartott. Elnevezését hármastagolódása okán kapta. A triázi tengerekben Nagyméretű ammoniteszek, porcos halak, tüdőshalak éltek. Megjelentek az első emlősök is. Ekkor keletkezett a híres karrarai márvány, a mélyben vas ólom, réz és cink telepek váltak ki. A felszínen pedig óriáspáfrányok és fenyőrengetegek éltek.

Jura: 185 millió évvel ezelőtt kezdődött és 45 millió évig tartott. Elnevezését a svájci Jura-hegységről kapta. Ez volt a kőszénképződés fő korszaka. A növényvilág urai a nyitvatermők voltak, míg a tengereket az ammoniteszek, a szárazföldet pedig a dinoszauruszok uralták. Ekkor alakult ki a Pannon tenger üledéke, melyből később mészkőhegyeink lettek. A név a Jurassic Parc című filmből lehet ismerős...

Kréta: 140 millió évvel ezelőtt kezdődött és 70 millió évig tartott. Elnevezését az Északi-tenger partján található írókrétáról kapta. A kort az ammoniteszek uralják, bár lassan ki is halnak. A szárazon még a dinoszauruszok a meghatározók, bár e kor végén hirtelen kipusztulnak. A Mecsekben és más középhegységi területeken erős vulkáni tevékenységet tapasztalhattunk, a mocsaras fenyőerdőségek helyén kőszén telepek alakulnak ki, megindul a bauxit képződése.

Újkor (Kainozoikum): Kb. 70 millió évig tartó korszak két fő része: a harmad és a negyedidőszak.

A Harmadidőszak (Tercier): Az őshüllőknek már nyomuk sincs, viszont elterjednek az emlősök, a meleg és párás éghajlat pedig a pálma és lombos erdők elterjedésének kedvezett.

Eocén: 70 millió évvel ezelőtt kezdődött és 30 millió évig tartott. Elnevezése hajnalt jelent. Általános a tengerek előre nyomulása, és a tengeri üledékek kirakódása, sóképződés. Ekkor keletkezik a Balti-tenger parti borostyánkő, ekkor gyűrődik fel az Alpok-Kárpátok vonulata, és a tengerparti mocsarakban ekkor képződnek olyan barnakőszén telepek, mint a Tatabánya-Dorogi szénmedence készlete.

Oligocén: 40 millió évvel ezelőtt kezdődött és 15 millió évig tartott. A tengerek elmocsarasodása folytatódik, értékes kőszén és szénhidrogén készletek keletkeznek.

Miocén: 25 millió évvel ezelőtt kezdődött és 15 millió évig tartott. Az éghajlat melegedésével szubtrópusi növényvilág fejlődik ki, folytatódik a szénhidrogén és kőszéntelepek képződése, Salgótarján és a Mátra környékén. Ez a kor hozza azt a számottevő ércesedést is, mely az Északi-középhegység színes és nemes fém teléreit kialakítja pl.: Recsk, Telkibánya környékén.

Pliocén: 10 millió évvel ezelőtt kezdődött és 9 millió évig tartott. Az ország közepét hatalmas tó borította, melyből szigetként emelkedtek ki hegységeink. A Pannon tó mintegy 200 000 km² kiterjedésű volt.

A Negyedidőszak (Kvarter): E korszak elején jelenik meg az ősember, melynek társai a mammut, a barlangi medve, az őstulok, ősló. A negyedidőszakban Európa nagy része jéggel borított területté vált.

Pleisztocén: 1 millió évvel ezelőtt kezdődött a jégkorszak. Bővebben lásd a glaciálisok címszó alatt! Ez az ősember korszaka.

Holocén: Más néven alluvium, a jelen ember korszaka.

TARTALOM:

1. [A földrajzi környezet](#)
2. [A hegység geológiája](#)
3. [A Budai-hegység barlangjai](#)
  - 3.1. [Mátyáshegyi-barlang](#)
  - 3.2. [Pálvölgyi-barlang](#)
  - 3.3. [Szemlő-hegyi barlang](#)
  - 3.4. [Pálvölgyi-Mátyáshegyi labirintusrendszer](#)
  - 3.5. [Báthori-barlang](#)
  - 3.6. [Szent István-barlang](#), [Sziklakápolna](#)
  - 3.7. [Budai Várbarlang](#)
  - 3.8. [Budavári Labirintus](#)
  - 3.9. [Szilakórház](#)
  - 3.10. [Molnár János-tavasbarlang](#)
  - 3.11. [A Máriaremetei Remete-szurdok barlangjai](#)
4. [Egy ősi tenger maradványai a Nyakaskő lábánál](#)
5. [A Budai-hegység vizei](#)
6. [Éghajlati adottságok](#)
7. [Budai Tájvédelmi Körzet](#)
8. [Növény-, és állatvilág](#)
9. [A Budakeszi Vadaspark](#)
10. [A turistaság múltja, a Magyar Turista Egyesület](#)
11. [Tájtörténet, tájhasználat](#)
12. [Közlekedés a hegységben](#)
  - 12.1. [MÁV Széchenyi-hegyi Gyermekvasút](#)
  - 12.2. [A Libegő](#)
  - 12.3. [Fogaskerekű vasút](#)
13. [Repülés a Budai-hegyek között](#)
  - 13.1. [Farkashegy \(LHFH\)](#)
  - 13.2. [Hármashatár-hegy \(LHHH\)](#)
  - 13.3. [Budaörs \(LHBS\)](#)
14. [Kiemelkedő turisztikai célpontok](#)
  - 14.1. [Nevezetes hegyek](#)
    - 14.1.1. [A budai Várhegy](#)
    - 14.1.2. [Szabadság-hegy](#)
    - 14.1.3. [János-hegy](#)
    - 14.1.4. [Gellért-hegy](#)
    - 14.1.5. [Tündér-hegy](#)
    - 14.1.6. [Hármashatár-hegy](#)
    - 14.1.7. [A Szénások és a Zsíros-hegy](#)
    - 14.1.8. [A Sas-hegy és Látogatóközpont](#)
  - 14.2. [Nevezetes völgyek](#)
    - 14.2.1. [Csillag-völgy](#)
    - 14.2.2. [Jegenye-völgy](#)
    - 14.2.3. [Hűvös-völgy](#)
    - 14.2.4. [Farkas-völgy](#)
    - 14.2.5. [Ördög-árok](#)
    - 14.2.6. [Remete-szurdok](#)
  - 14.3. [Kilátók](#)

- 14.3.1. [Csergezán Pál-kilátó](#)
- 14.3.2. [Kis-Hárs-hegyi kilátó](#)
- 14.3.3. [Kaán Károly-kilátó](#)
- 14.3.4. [János-hegyi Erzsébet-kilátó](#)
- 14.3.5. [Széchenyi-emlékmű és kilátó](#)
- 14.3.6. [Árpád-kilátó](#)
- 14.4. [Nevezetes fák](#)
- 14.4.1. [Norma fa](#)
- 14.4.2. [Kondor úti Libanoni Cédrus](#)
- 14.4.3. [Mammutfenyők](#)
- 15. [Turisztikai érdekességek](#)
- 15.1. [A Jókai-kert](#)
- 15.2. [Karthauzi-lak](#)
- 15.3. [Nyéki Királyi Vadászkastély](#)
- 15.4. [A Budakeszi út villái](#)
- 15.5. [A Kurucles villái](#)
- 15.6. [A Sváb-hegy villái](#)
- 15.7. [Disznófő-forrás](#)
- 15.8. [Árpád-forrás](#)
- 15.9. [Béla király kútja és Városkút](#)
- 15.10. [Sváb-hegyi fogadók](#)
- 15.10.1. [Fácán](#)
- 15.10.2. [Szarvas](#)
- 15.10.3. [Szépilona](#)
- 15.11. [Zugliget](#)
- 15.12. [Az Oroszlán-szikla](#)
- 15.13. [Ördögórom-szikla](#)
- 15.14. [Apáthy-szikla](#)
- 15.15. [Törökvész](#)
- 15.16. [Törökugrató](#)
- 15.17. [Törökbálinti Walla Kastély](#)
- 15.18. [Csillebérc](#)
- 15.19. [MTA Konkoly-Thege Miklós Csillagászati Kutatóintézet](#)
- 15.20. [Központi Fizikai Kutatóintézet](#)
- 15.21. [Piktortégla üregek](#)
- 15.22. [Farkas-hegyi Vitorlázó Emlékmű](#)
- 16. [Tanösvények](#)
- 16.1. [Nagy-Szénás Tanösvény](#)
- 16.2. [Jági tanösvény](#)
- 16.3. [Kőpark tanösvény](#)
- 16.4. [Sas-hegy tanösvény](#)
- 16.5. [Nagy-rét](#)
- 16.6. [Tétényi-fennsík Tanösvény](#)
- 16.7. [Gördülő Tanösvény](#)
- 16.8. [Levegő Tanösvény](#)
- 17. [Kegyhelyek, kultikus emlékek](#)
- 17.1. [Budakeszi - Makkos Mária, Fogolykiváltó Boldogasszony búcsújáróhelye](#)
- 17.2. [Gercsei Templom](#)
- 17.3. [A budaszentlőrinci pálos kolostor](#)
- 17.4. [Farkastorki Szt. Donát-kápolna](#)

- 17.5. [Táborhegyi-barlang](#)
- 17.6. [Pesthidegkút–Ófalui Sarlós Boldogasszony-plébániatemplom](#)
- 17.7. [Máriaremetei Kisboldogasszony-bazilika](#)
- 17.8. [Farkasréti Mindenszentek-plébániatemplom és Úti Madonna-kápolna](#)
- 17.9. [Farkasréti temető](#)
- 17.10. [Szent Anna-kápolna](#)
- 17.11. [Szent Anna-kápolna, Solymár](#)
- 17.12. [Budakeszi, Himnusz-szobor](#)
- 17.13. [Tótasszony oltár](#)
- 17.14. [Szeleczky-kápolna](#)
- 17.15. [Kútvölgyi Boldogasszony \(Mária-kápolna\)](#)
- 17.16. [Szentkút](#)
- 17.17. [Gül Baba türbéje – sírkápolna, rózsakert és muzulmán zarándokhely](#)
- 17.18. [Törökbálinti Kálvária](#)
- 17.19. [Törökbálinti Mária Kápolna](#)
- 17.20. [A hűvösvölgyi Magyar Szentföld](#)
- 18. [Múzeumok, gyűjtemények, kiállító helyek](#)
- 18.1. [Bajor Gizi Színészmúzeum](#)
- 18.2. [Kiscelli Múzeum - Újkori Várostartörténeti Gyűjtemény](#)
- 18.3. [Középkori Zsidó Imaház](#)
- 18.4. [A Csúcs-hegyi dűlő ókori villái - Hercules Villa](#)
- 18.5. [Dr. Jablonkay István Helytörténeti Gyűjtemény, Solymár](#)
- 18.6. [Magyar Földrajzi Múzeum](#)
- 18.7. [„Matrica” Múzeum](#)
- 18.8. [Törökbálinti Falumúzeum](#)
- 18.9. [Rádió és Tv Múzeum \(Diósd\)](#)
- 18.10. [Pilisvörösvári Falumúzeum](#)
- 19. [A hegység és környékének települései](#)
- 19.1. [Budaörs](#)
- 19.2. [Biatorbágy](#)
- 19.3. [Páty](#)
- 19.4. [Telki](#)
- 19.5. [Nagykovács](#)
- 19.6. [Budakeszi](#)
- 19.7. [Solymár](#)
- 19.8. [Pesthidegkút](#)
- 19.9. [Budajenő](#)
- 19.10. [Perbál](#)
- 19.11. [Pilisszentiván](#)
- 19.12. [Piliscsaba](#)
- 19.13. [Pilisvörösvár](#)
- 19.14. [Törökbálint](#)
- 20. [Helyi jelentőségű védett természeti területek a Budai-hegység fővárosi területén](#)
- 21. [Hasznos tanácsok turistáknak](#)
- 22. [Szálláshelyek, éttermek, büfék, vendéglátóhelyek](#)
- [Zárszó](#)
- [Irodalom](#)
- [MELLÉKLETEK](#)

A címlapon:
Kilátás Budára
Az Ördög-orom felé

A hátsó borítón:
A Jegenye-völgyi vízesés

Írta: Druzsín József
Kiadó:
Druzsín József digitális magánkiadása
Kistarcsa, 2020.
Borító terv és műszaki szerkesztés
Druzsín József

ISBN 978 615 00 7943 1

